

KANSALAIKUUSKÄSITYKSET MAAHANMUUTTAJIEN KOTOUTUMISKOULUTUKSESSA

Ida Hinkka

Pro gradu -tutkielma

Yhteiskuntapolitiikka /

Kansalaisyhteiskunnan

asiantuntijuuden maisteriohjelma

Yhteiskuntatieteiden ja

filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2015

TIIVISTELMÄ

KANSALAIUUSKÄSITYKSET MAAHANMUUTTAJIEN KOTOUTUMISKOULUTUKSESSA

Ida Hinkka

Yhteiskuntapolitiikka / Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelma

Pro Gradu -tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Marja Keränen

Kevät 2015

84 sivua

2 liitettä

Tutkimuksessa kartoitan millaisia kansalaisuuskäsityksiä maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksessa ilmenee sekä koulutuksen suunnitelmatason että käytännön opetuksen tasolla. Selvitän onko kotoutumiskoulutuksen tavoitteena multikulturalistinen idea kansalaisuudesta, jossa maahanmuuttajat säilyttävät oman kulttuurinsa, vai assimiloiminen eli sulauttaminen suomalaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Lisäksi tutkin, painotetaanko kotoutumiskoulutuksessa taloudellista, sosiaalista, kulttuurista, poliittista vai henkistä integraatiota. Aineistoina käytin kirjallista dokumenttia, *Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2012* sekä itse tekemiäni haastatteluita kotoutumiskoulutuksen opettajille. Tein haastattelut teemahaastatteluinä ja analysoin molemmat aineistot sisällönanalyysillä.

Tutkimuksen tuloksena on, että kotoutumiskoulutuksen tavoitteena on sekä opetussuunnitelman että opettajien haastatteluiden perusteella multikulturalistinen integraatio, jossa maahanmuuttajien odotetaan kotoutuvan suomalaiseen yhteiskuntaan omaa kulttuuriaan ylläpitäen. Opetussuunnitelman perusteella kotoutumiskoulutuksessa painotetaan taloudellista integraatiota, ja kulttuurinen integraatio sekä muut integraation osa-alueet jäävät tälle alisteisiksi. Opettajat painottavat taloudellisen ja kulttuurisen integraation lisäksi sosiaalisen, henkisen ja hyvinvointia tukevan integraation tärkeyttä ja kritisoivat sitä, että suomalaiset vaativat maahanmuuttajilta assimilaatiota.

Tutkimuksen johtopäätöksenä on, että multikulturalismin ja integraation periaatteet eivät toimi käytännön tasolla suomalaisessa yhteiskunnassa, sillä työelämän toimijat ja suomalaiset ihmiset eivät toimi integraation vastavuoroisuuden tai multikulturalismin periaatteiden mukaisesti. Sen sijaan suomalaisessa yhteiskunnassa, kulttuurissa ja työelämässä vaaditaan vahvaa kulttuurista integraatiota tai assimilaatiota. Johtopäätöksenä on myös, että Suomen kansalaisuus liitetään edelleen hyvin vahvasti etnisyyteen, kieleen ja historiaan pohjaavaan näkemykseen yhdestä Suomen kansasta, jonka vuoksi maahanmuuttajia ei hyväksytä aidoiksi kansalaisiksi Suomessa ennen kuin he ovat assimiloituneet samaan kulttuuriseen kansalaisuuteen.

Avainsanat: assimilaatio, integraatio, kansalaisuus, kotoutumiskoulutus, maahanmuuttajat, multikulturalismi

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO.....	4
1.1 MAAHANMUUTTO JA KOTOUTTAMINEN	6
1.2 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA AINEISTO	10
1.2.1 <i>Kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelma.....</i>	<i>11</i>
1.2.2 <i>Haastattelut kotoutumiskoulutuksen opettajille .....</i>	<i>15</i>
1.3 AINEISTON ANALYYSI JA TULOSTEN YLEISTETTÄVYYS.....	20
2 KANSALAISUUDEN MÄÄRITTELY	23
2.1 KANSALAISUUDEN KÄSITTEEN HISTORIAA JA PERINTEITÄ	23
2.2 KANSALAISUUDEN RAJAT TUTKIMUKSESSANI	30
2.3 MULTIKULTURALISMI, ASSIMILAATIO JA INTEGRAATIO; TEOREETTINEN VIITEKEHYS	33
3 KOTOUTUMISKOULUTUS JA MULTIKULTURALISTINEN INTEGRAATIO	39
3.1 OPETUSSUUNNITELMA JA MULTIKULTURALISTINEN INTEGRAATIO	39
3.2 HAASTATTELUT JA MULTIKULTURALISTINEN INTEGRAATIO	45
3.2.1 <i>Vastavuoroisuus integraation ehtona.....</i>	<i>49</i>
3.2.2 <i>Assimilaation vaatimus suomalaisessa yhteiskunnassa .....</i>	<i>53</i>
4 INTEGRAATION PAINOTUKSET KOTOUTUMISKOULUTUKSESSA	59
4.1 INTEGRAATION PAINOTUKSET OPETUSSUUNNITELMASSA.....	59
4.1.1 <i>Taloudellinen integraatio työvoimakoulutuksen tavoitteena .....</i>	<i>59</i>
4.1.2 <i>Kulttuurinen integraatio ja muut integraation osa-alueet .....</i>	<i>61</i>
4.1.3 <i>Ristiriitaiset integraation tavoitteet.....</i>	<i>63</i>
4.2 INTEGRAATION PAINOTUKSET OPETTAJIEN NÄKÖKULMASTA	65
4.2.1 <i>Yhteiskunta painottaa taloudellista integraatiota.....</i>	<i>65</i>
4.2.2 <i>Suomalaisten odotukset maahanmuuttajien sosiaaliselle, kulttuuriselle ja poliittiselle integraatiolle .....</i>	<i>69</i>
4.2.3 <i>Henkinen integraatio ja hyvinvointi opettajien puheessa.....</i>	<i>71</i>
5 KOTOUTUMISKOULUTUKSEN TUOTTAMA KANSALAISUUS.....	73
LÄHTEET	80
LIITTEET	83
HAASTATTELURUNKO	83
EUROOPPALAISEN VIITEKEHYKSEN MUKAINEN KIELITÄIDON TASOJEN KUVAUSASTEIKKO SEKÄ YLEISTEN KIELITUTKINTOJEN TAITOTASOASTEIKKO (YKI)	84

1 JOHDANTO

Kiinnostukseni Suomeen kohdistuvaa maahanmuuttoa ja Suomeen muuttaneiden ihmisten yhteiskuntaan integroitumista kohtaan heräsi jo kandidaatin tutkielmaa tehdessäni. Ystäväpiiriini kuului jo tuolloin useita ulkomaalaisia, jotka olivat eri syistä johtuen muuttaneet Suomeen, ja jotka samalla oman elämänsä suuntaa etsien pyrkivät kotoutumaan Suomeen. Ystäväni eivät vielä tuolloin olleet töissä tai puhuneet suomen kieltä, jonka vuoksi he osallistuivat työ- ja elinkeinotoimiston järjestämään kotoutumiskoulutukseen, jossa heidän oli määrä oppia suomen kieltä. Pian heille selvisi, ettei kotoutumiskoulutus ollutkaan pelkkää suomen kielen opetusta, vaan sen tarkoituksena oli myös integroida heidät suomalaiseen yhteiskuntaan. Niinpä ystäväilleni opetettiin suomen kielen ohella myös muita asioita kuten suomen historiaa, tietokoneen käyttötaitoja, liikuntaa ja suomalaista kulttuuria. Kotoutumiskoulutus ja kotoutumisen teemat alkoivat kiinnostaa minua, minkä innoittamana päädyin kandidaatin tutkielmassani tutkimaan maahanmuuttajien kotoutumista Suomeen. Vaikka sain tulokseksi listan erilaisista maahanmuuttajien kotoutumiseen vaikuttavista asioista, tunsin, ettei aihe ollut vielä loppuun käsitelty.

Osa ystäväistäni turhautui kotoutumiskoulutuksessa, kun kielitaito ei syystä tai toisesta karttunutkaan odotettua tahtia. He olivat kiitollisia ja tyytyväisiä ilmaisesta suomen kielen opetuksesta, mutta osa kritisoi kotoutumiskoulutukseen sisältyvää suomalaisen kulttuurin opetusta. Erityisesti korkeasti koulutettujen ystäväieni mielestä suomalaisesta kulttuurista puhuttiin kotoutumiskoulutuksessa liian yksioikoisesti ja itsestäänselvytenä, ikään kuin se olisi heidän omaa kulttuuriansa arvokkaampaa. Korkeasti koulutetut ystäväni tuskastuivat myös siitä, että he tunsivat palanneensa yläasteelle kotoutumiskoulutuksessa, jossa heidän poissaolojaan tarkkaillaan ja jossa opettaja nuhtelee, jos keskustelee jollain muulla kielellä kuin suomeksi. Kokemus herätti monessa ystävässäni omituista uhoa vältellä suomen kielen puhumista vapaa-ajalla, mikä oli mielestäni mielenkiintoista. Monelle heistä lopullinen asettuminen Suomeen ei ollutkaan tuolloin mikään itsestäänselvyys, eivätkä ystäväni olleet ehkä avoimia hyväksymään sitä kuvaa suomalaisesta yhteiskunnasta, kulttuurista ja elämästä, jota he kokivat kotoutumiskoulutuksen heille antavan. Samalla kun he aidosti halusivat oppia suomen kieltä, sai kotoutumiskoulutus heidät kamppailemaan oman identiteettinsä puolesta. He tuntuivat vastustavan sitä, että joku muu määrittelee sen, millaisia heidän tulee olla, jotta heidät hyväksytään Suomessa.

Tässä tutkimuksessa pureudun niihin syihin, jotka johtivat tällaisiin reaktioihin. Taustalla on siis kysymys siitä, miten opiskelijoille ilmainen ja laaja koulutus, jossa kielen lisäksi opetetaan yhteiskunnassa selviytymistä auttavia tietoja ja taitoja, voi herättää opiskelijoissa niin paljon tunteita ja sopeutumisongelmia. Pohdin, mitä suomalainen yhteiskunta oikeastaan tavoittelee pyrkiessään kotouttamaan maassa asuvia ulkomaalaisia. Esimerkiksi valtion kotouttamisohjelma vuosille 2012–2015 (Työ- ja elinkeinoministeriö 2012) pyrkii tukemaan maahanmuuttajien osallisuutta kaikilla yhteiskunnan alueilla sekä edistämään vuorovaikutusta ja hyviä etnisiä suhteita eri väestöryhmien kesken. Maahanmuuttajien työllistymisen edistämisen lisäksi kotouttamisohjelma painottaa perhe- ja yhteisölähtöistä kotoutumista, jossa maahanmuuttajilla on oikeus säilyttää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Myös Sisäministeriön (2013) julkaisemassa *Maahanmuuton tulevaisuus 2020 -strategiassa* maahanmuuttajat pyritään kotouttamaan suomalaisen yhteiskunnan aktiivisiksi toimijoiksi, joiden työllistymistä ja osallisuutta edistetään työvoima- ja yrityspalveluita kehittämällä. Maahanmuuttajien osaamisen ja sosiaalisten verkostojen hyödyntäminen suomalaisilla työmarkkinoilla nähdään sekä maahanmuuttajan että suomalaisen yhteiskunnan edun mukaiseksi, monikulttuurisuus nähdään osana suomalaista yhteiskuntaa ja yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden edistäminen koetaan ensiarvoisen tärkeäksi, jotta maahanmuuttajien kotoutuminen olisi sujuvaa. (Sisäministeriö 2013.)

Maahanmuuttajista halutaankin valtion hallinnon dokumenttien mukaan aktiivisia toimijoita suomalaiseen yhteiskuntaan ja työmarkkinoille, jotka kotoutuessaan Suomeen ja suomalaiseen kulttuuriin säilyttävät samalla omaa kulttuuriaan. Oikeutta omaan kulttuuriin ja sen säilyttämiseen on Suomessa perusteltu sillä, että se edistää muuta kotoutumista, kuten suomen kielen oppimista ja lisäksi oikeus omaan kulttuuriin on nähty ihmisen perusoikeutena (Saukkonen 2013, 88). Koin, että oman kulttuurin säilyttäminen ja samalla toiseen kulttuuriin kotoutuminen ei ole yhteiskunnan puolelta yksiselitteinen vaatimus maahanmuuttajille tai toisaalta helppo prosessi maahanmuuttajalle yksilönä. Tämä problematiikka muodosti lähtökohdan tutkimukselleni, jonka kohteeksi valitsin maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen ja sen tuottamat käsitykset maahanmuuttajien kansalaisuudesta.

Kansalaisuudella viitataan tässä tutkimuksessa sellaiseen yhteisön jäsenyyteen, johon maahanmuuttajien oletetaan sopeutuvan ja kotoutuvan. Koska kansalaisuus on käsitteenä laaja ja moniselitteinen, omistan tutkimuksestani luvun 2 kokonaisuudessaan sen käsittelylle

ja määrittelylle. Sitä ennen pohjustan tutkimustani kuitenkin avaamalla maahanmuuttoon ja maahanmuuttajiin sekä kotouttamiseen ja kotoutumiskoulutukseen liittyviä käsitteitä, jonka jälkeen esittelen tutkimuskysymykseni sekä käyttämäni aineiston.

1.1 Maahanmuutto ja kotouttaminen

Maahanmuutto on osa ihmiskunnan historiaa ja myötävaikuttanut monien ihmiskunnan saavutusten syntymiseen ja leviämiseen sekä muuttanut ihmisten elinolosuhteita synnyttäen uusia yhteiskuntajärjestelmiä ja tuhoten toisia (Martikainen, Saari & Korkiasaari 2013, 23). Käytännön tasolla maahanmuutto on yksinkertaisuudessaan sitä, että henkilö asettuu asumaan maahan, jossa hän ei ole syntynyt, ja esimerkiksi Suomen kotouttamislaki määrittelee maahanmuuttajan henkilöksi, ”joka oleskelee maassa muuta kuin matkailua tai siihen verrattavaa lyhytaikaista oleskelua varten myönnetyllä luvalla” (Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386, 3§).

Maahanmuuttoon on myös erilaisia syitä, sillä ihmiset ovat kautta historian siirtyneet maasta toiseen työn, puolison ja parempien elinmahdollisuuksien perässä sekä sotaa ja muita ongelmia pakoon. Esimerkiksi sellaiset muutokset kuten teollistuminen, kaupungistuminen, siirtomaiden itsenäistyminen, kansallisvaltioiden perustaminen sekä maailmansodat ovat johtaneet laajoihin muuttoliikkeisiin. (Martikainen ym. 2013, 24–25.) Myös Suomeen on muutettu eri syistä, ja Maahanmuuttoviraston tilastojen mukaan vuonna 2011 yleisimmät Suomeen tulemisen syyt olivat perheside (28 %), opiskelu (19 %) ja työ (12 %), kun taas humanitäärisen maahanmuuton perusteella Suomeen saapui 8 % ja EU:n sisäisen maahanmuuton kautta 30 % kaikista maahanmuuttajista (Väestöliitto 2015). Koska tutkin tässä tutkimuksessa kotoutumiskoulutusta enkä maahanmuuttajia itseään, en erittele Suomeen tulleita maahanmuuttajia tämän tarkemmin esimerkiksi heidän kotimaansa, äidinkieltänsä tai muiden seikkojen, kuten esimerkiksi iän, ammatin tai koulutuksen mukaan. Haluan kuitenkin huomauttaa jo tässä vaiheessa, että kotoutumiskoulutukseen osallistuvat henkilöt ovat usein tulleet Suomeen joko humanitäärisen maahanmuuton kautta tai avioituttuaan Suomen kansalaisen kanssa, sillä työn tai opiskelun perusteella Suomeen tulleet eivät lähtökohtaisesti kuulu kotoutumiskoulutuksen piiriin. Tämä johtuu siitä, että kotoutumiskoulutus järjestetään yleisimmin työvoimakoulutuksena työ- ja elinkeinotoimistossa työttömiksi ilmoittautuneille henkilöille. Kerron kotoutumiskoulutuksen järjestämisestä myöhemmin vielä lisää, mutta ennen sitä kuvailen Suomeen suuntautuvaa maahanmuuttoa hieman tarkemmin.

Maahanmuutto ei ole Suomessa aina ollut yhtä ajankohtainen yhteiskunnallinen aihe kuin nyt, sillä aikaisemmin Suomi on toiminut enemmänkin maastamuuttomaana. Esimerkiksi 1800-luvulla suomalaiset muuttivat monien muiden eurooppalaisten mukana Pohjois-Amerikkaan ja 1960- ja 1970-luvuilla suuri joukko suomalaisia muutti Ruotsiin. Suomeen saapuvien maahanmuuttajien joukko muodostuikin aina 1990-luvulle asti lähinnä Suomeen palaavista paluumuuttajista ja heidän lapsistaan, ja maahanmuutto Suomeen oli muutenkin melko vähäistä. (Martikainen ym. 2013, 26–30, 33–37.) 1990-luvulla maahanmuutto Suomeen alkoi kuitenkin aikaisempaan verrattuna lisääntyä huomattavasti, kun Suomi alkoi vastaanottaa pakolaisia useista eri maista kuten Vietnamista, Somaliasta, Jugoslaviasta, Afganistanista ja Irakista. Lisäksi Venäjältä muutti 1990-luvulla ja 2000-luvulla paljon inkeriläisiä maahanmuuttajia paluumuuttajastatuksella. Suomen liittymisellä Euroopan Unioniin oli myös suuri merkitys maahanmuuton lisääntymiselle, koska tämän myötä muualta EU:n alueelta oli mahdollista tulla Suomeen vapaasti. Suurin osa Suomen maahanmuuttajista onkin kotoisin jostain Euroopan maasta. (Martikainen ym. 2013, 37–38.)

Vaikka maahanmuutto Suomeen on lisääntynyt huomattavasti 1990-luvulta lähtien, on se silti ollut melko vähäistä esimerkiksi verrattuna muihin Euroopan maihin (Martikainen ym. 2013, 14). Kun vuonna 1989 Suomessa asui noin 20 000 ulkomaalaista eli 0,4 prosenttia koko väestöstä, oli määrä vuosien 2012 ja 2013 vaihteessa jo lähes 200 000 ulkomaan kansalaista eli 3,6 prosenttia koko Suomen väestöstä (Väestörekisterikeskus 2013, 13). Maahanmuuttajien lukumäärä tilastoissa vaihtelee kuitenkin sen mukaan, tarkastellaanko heidän lukumääräänsä esimerkiksi kansalaisuuden, syntymäpaikan vai äidinkielen mukaan. Käytännössä silloin, kun tarkastelun kohteena on syntymäpaikka tai äidinkieli, nousee maahanmuuttajiksi luokiteltujen määrä huomattavasti. (Martikainen ym. 2013, 38.) Kuvailen seuraavaksi maahanmuuttajien kotouttamista ja kotoutumiskoulutusta sekä sen järjestämistä Suomessa.

Maahanmuuttajien määrän kasvun myötä Suomen valtion on täytynyt luoda instituutioita ja lakeja turvaamaan maahanmuuttajien joustavaa kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan ja työelämään. Kotouttamislaissa maahanmuuttajien *kotouttaminen* määritellään niin, että se tarkoittaa ”*kotoutumisen monialaista edistämistä ja tukemista viranomaisten ja muiden tahojen toimenpiteillä ja palveluilla*” (Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386, 3§). Verrattuna kotouttamiseen, joka on siis viranomaisten maahanmuuttajiin kohdistamaa toimintaa, on *kotoutuminen* enemmän maahanmuuttajan omaa sopeutumista kuvaava termi.

Kotouttamislaissa kotoutumisen kerrotaan olevan ”*maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteista kehitystä, jonka tavoitteena on antaa maahanmuuttajalle yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja samalla kun tuetaan hänen mahdollisuuksiaan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen*” (Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386, 3§).

Vuonna 1999 voimaan tullut laki kotouttamisen edistämisestä velvoittaa yleisvastuun maahanmuuttajien kotouttamisesta kunnille, jotka yhteistyössä alueen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen, työ- ja elinkeinotoimiston sekä muiden paikallisten tahojen kanssa järjestävät maahanmuuttajille kotoutumista edistäviä toimenpiteitä, kuten kotoutumiskoulutusta. (Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386, 20§, 21§, 30§, 31§). Kotoutumiskoulutukseen sisältyy suomen kielen opetusta ja muita yhteiskuntaan ja kulttuuriin perehdyttäviä opintoja ja sen kielellisenä tavoitteena on se, että maahanmuuttaja saavuttaa toimivan peruskielitaidon joko suomen tai ruotsin kielessä. Kotoutumiskoulutukseen kuuluu myös kotouttamislain mukaan sellaisten taitojen opettaminen, joiden katsotaan edistävän maahanmuuttajan työelämään tai jatkokoulutukseen pääsyä. (Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386, 20§.)

Kunta voi kotouttamislain (919/2012, 21§) mukaisesti halutessaan järjestää kotoutumiskoulutusta itse, mutta se voi myös ohjata maahanmuuttajan jonkun muun toimijan järjestämään opiskeluun. Kotoutumiskoulutus toteutetaan yleisimmin työvoimakoulutuksena, jolloin siitä vastaa elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus omalla toimialueellaan, ja työ- ja elinkeinotoimisto ohjaa maahanmuuttajat joko kotoutumiskoulutukseen tai itsenäiseen opiskeluun. Koska kotoutumiskoulutuksen järjestäminen on kuntien sekä elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten vastuulla, ei yhteistä valtakunnallista mallia koulutuksen järjestämiseen ole (laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386, 21 §). Koulutuksen järjestäjät valitaan kunnissa tarjouskilpailun perusteella julkisista hankinnoista annettua lainsäädäntöä noudattaen (ELY-keskus 2015).

Ennen kuin maahanmuuttaja voidaan ohjata kotoutumiskoulutukseen, velvoittaa kotouttamislaki (Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386, 12§) kunnan tai työ- ja elinkeinotoimiston tekemään maahanmuuttajalle alkukartoituksen, jossa selvitetään tarvitseeko hän kotoutumiskoulutusta tai muita kotoutumista edistäviä palveluita.

Kotoutumiskoulutuksen piiriin ja alkukartoitukseen pääsevät sellaiset maahanmuuttajat, jotka ovat ilmoittautuneet työttömiksi työnhakijoiksi omassa kotikunnassaan, joten opiskelun tai työn perusteella Suomessa oleskelevat maahanmuuttajat eivät pääsääntöisesti ole oikeutettuja kotoutumiskoulutukseen osallistumiseen, sillä he eivät voi samanaikaisesti olla työttömiä työnhakijoita. Oikeus kotoutumiskoulutuksen piiriin pääsemiseen onkin henkilöllä, jonka voidaan katsoa tarvitsevan työvoimakoulutusta työllistyäkseen Suomessa. Kotouttamislaissa säädetään kuitenkin, että alkukartoituksen yhteydessä tehtävä kotoutumissuunnitelma voidaan tehdä myös muulle maahanmuuttajalle, jos hänen arvioidaan sitä tarvitsevan. (Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386, 12§.)

Maahanmuuttajalle tehtävässä alkukartoituksessa arvioidaan hänen valmiutensa opiskeluun ja työllistymiseen sekä selvitetään tarpeen mukaan hänen työllistymiseensä ja kotoutumiseensa vaikuttavat seikat (Laki kotoutumisen edistämisestä annetun lain muuttamisesta 919/2012, 9§, 10§). Tämän jälkeen maahanmuuttajalle laaditaan henkilökohtainen kotoutumissuunnitelma, johon kirjataan ne toimenpiteet, joiden tarkoituksena on tukea hänen mahdollisuuksiaan hankkia yhteiskunnassa ja työelämässä tarvitsemansa tiedot ja taidot. Kotoutumissuunnitelman tarkoituksena on arvioida maahanmuuttajan valmiudet kotoutumisprosessissa ja selvittää mitä palveluita hän tarvitsee, jonka vuoksi siinä selvitetään maahanmuuttajan aikaisempi koulutus, työhistoria, kielitaito sekä muut kotoutumiseen vaikuttavat asiat. Kotoutumissuunnitelman laatimisen jälkeen työ- ja elinkeinotoimisto on velvollinen tarjoamaan maahanmuuttajalle kotoutumissuunnitelman mukaisia kielikursseja tai muuta koulutusta, ja maahanmuuttaja on toisaalta velvoitettu osallistumaan säännöllisesti kotoutumissuunnitelmassa sovituille kursseille. (Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386, 11§, 12§, 13§.)

Maahanmuuttajan kotoutumista voidaan tukea kotoutumistuella kolmen vuoden ajan kotoutumissuunnitelman laatimisesta ja tuki on tarkoitettu turvaamaan maahanmuuttajan toimeentulo siltä ajalta, kun tämä osallistuu kotoutumiskoulutukseen ja muihin kotoutumissuunnitelman mukaisiin toimenpiteisiin (Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386, 17§, 19§). Kotoutumistuki vastaa työmarkkinatuen tasoa, ja se maksetaan sillä ehdolla, että maahanmuuttaja käy säännöllisesti päivittämässä kotoutumissuunnitelmansa työ- ja elinkeinotoimistossa. Tuen lisäosaa maksetaan niiltä päiviltä, jolloin maahanmuuttaja osallistuu kotoutumiskoulutukseen, joten se on työmarkkinatuen tavoin tarvehankintainen. Jos maahanmuuttaja kieltäytyy koulutuksesta

ilman hyväksyttävää syytä, voidaan hänen kotoutumistukena maksettavaa etuuttansa rajoittaa esimerkiksi karensilla. (Kela 2015; Työ- ja elinkeinotoimisto 2015.)

1.2 Tutkimuskysymykset ja aineisto

Tässä tutkimuksessa tarkastelen maahanmuuttajien kotoutumiskoulutusta ja kansalaisuuden tuottamista sellaisten käsitteiden kuin multikulturalismin, assimilaation ja integraation kautta. Selvitän näiden käsitteiden avulla millaista sopeutumista kotoutumiskoulutuksen käyville maahanmuuttajilta odotetaan, ja millaista kansalaisuutta heidän halutaan omaksuvan. En tarkastele kansalaisuutta oikeudellisena asemana, joten kansalaisuuden tai passin myöntämisen perusteet eivät kuulu tähän tutkimukseen. Sen sijaan pyrin tutkimaan kansalaisuutta abstraktimpana ja käytännöllisempänä tilana, jonka keskiössä ovat identiteetti, osallistuminen sekä yhteisöön kuuluminen ja sen tunne.

Ensimmäisellä tutkimuskysymykselläni pyrin selvittämään, korostuuko kotoutumiskoulutuksessa sen suunnitelmatason tavoitteiden ja toisaalta käytännön opetustyön tasolla enemmän assimilaatio eli maahanmuuttajien mukauttaminen suomalaiseen kulttuuriin, vai multikulturalismi eli heidän oman kulttuuritaustansa tukeminen. Haluan tutkia sitä, mikä on suomalaisen yhteiskunnan visio maahanmuuttajien kansalaisuudesta: onko ihanteena maahanmuuttaja, joka on kulttuuriltaan hyvin suomalaistunut ja suomalaiseen yhteiskuntaan assimiloitunut vai mieluummin omaa kulttuuriaan ja perinteitään ylläpitävä maahanmuuttaja. Assimilaation ja multikulturalismin käsitteiden välimaastoon asetan samalla myös integraation käsitteen, jolla viitataan näiden yhdistelmään. Integraatio tarkoittaa tällöin tilannetta, jossa maahanmuuttaja sopeutuu uuteen kulttuuriin, mutta ylläpitää samalla omaa kulttuuriaan.

Toinen tutkimuskysymykseni pureutuu tarkemmin integraation käsitteeseen ja tarkoitukseni on pohtia sitä, millaista integraatiota kotoutumiskoulutuksessa painotetaan. Teoreettisena pohjana käytän tässä jakoa poliittiseen, taloudelliseen, sosiaaliseen, kulttuuriseen ja henkiseen integraatioon (vrt. Pasi Saukkonen 2013, 66). Selvitän tämän jaottelun avulla millaiset integraation osa-alueet tai ulottuvuudet saavat kotoutumiskoulutuksessa eniten painoarvoa, ja missä tilanteissa niihin viitataan. Tämänkin tutkimuskysymyksen osalta tutkin sekä kotoutumiskoulutuksen suunnitelmatasoa että käytännön opetustyötä, joiden perusteella teen päätelmiä kotoutumiskoulutuksen tuottamasta kansalaisuudesta.

Kahden edellä esitetyn tutkimuskysymyksen avulla pyrin lopulta myös vastaamaan kysymykseen siitä, millaisena maahanmuuttajien kansalaisuuden odotetaan suomalaisessa yhteiskunnassa toteutuvan. Osaltaan tutkimukseni pyrkii siis selvittämään millaisena maahanmuuttajan asema nähdään suomalaisessa yhteiskunnassa ja sen jäsenenä, kansalaisena. Tutkimuskysymyksiäni ovat siis seuraavat:

1. Onko kotoutumiskoulutuksen tavoitteena assimilaatio vai multikulturalismi?
2. Millaisia integraation ulottuvuuksia kotoutumiskoulutuksessa painotetaan?

Kotoutumiskoulutus toimii hyvänä maahanmuuttajien integraation ja kansalaisuuden tutkimusalustana, sillä sen useita kuukausia kestäville kursseille välitetään opiskelijoille paljon erilaisia kansalaisuuden ihanteita ja vaatimuksia. Saadakseni selville kotoutumiskoulutuksen suunnitelmien kansalaisuusnäkökulmia, käytän aineistoni kirjallista opetussuunnitelma-aineistoa, tekstiä nimeltä *Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2012* (Opetushallitus 2012). Toisena aineistona käytän itse keräämääni haastatteluaineistoa, joka koostuu vuonna 2014 tehdyistä kotoutumiskoulutuksen opettajien teemahaastatteluista. Seuraavaksi pyrin antamaan yleiskuvan siitä, millainen teksti opetussuunnitelma on ja millaisia vaatimuksia se kotoutumiskoulutuksen järjestäjille ja toisaalta maahanmuuttajien kotoutumiselle asettaa. Lisäksi perustelen miksi opetussuunnitelma sopii tutkimukseni aineistoksi. Tämän jälkeen kerron miten keräsin ja analysoin kotoutumiskoulutuksen opettajien haastattelut.

1.2.1 Kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelma

Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2012 on Opetushallituksen (2012) julkaisema teksti, joka kotoutumislain (1386/2010, 20§) mukaan määrittelee aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen perusteet. Opetussuunnitelman perusteet 2012 korvaa aikaisemman suosituksen opetussuunnitelmaksi (5/421/2007) ja velvoittaa koulutuksen järjestäjän noudattamaan uutta opetussuunnitelmaa 1.6.2012 lähtien. Opetussuunnitelman perusteet 2012 eroaa olennaisilta osin vuoden 2007 suosituksesta opetussuunnitelmaksi, sillä kun vuoden 2007 suosituksessa opetussuunnitelmaksi kuvailtiin tarkasti kotoutumiskoulutuksen järjestämiseen liittyviä käytännön asioita sekä annettiin suosituksia oppilaitosten järjestämään opetukseen, ohjaukseen ja erityisryhmien huomioimiseen liittyen, on vuoden 2012 Opetussuunnitelman perusteissa koulutuksen arvomaailman ja oppimiskäsitysten kuvailu saanut enemmän

painoarvoa ja samalla erityisryhmiin liittyvä puhe sekä opiskelijan aiempien kokemusten ja taitojen merkityksen korostaminen on jätetty pois. Suositukseen verrattuna vuoden 2012 opetussuunnitelma tarjoaa opiskelijoille myös määrällisesti enemmän koulutusta, kun opintopolun laajuudeksi määritellään enintään 60 opintoviikkoa suosituksen puoltaessa 45 opintoviikon koulutuskokonaisuutta. Uudessa opetussuunnitelmassa korostetaan myös kautta linjan opiskelijan oman aktiivisuuden merkitystä kotoutumisprosessissa ja siinä pyritään tarkentamaan kotoutumiskoulutuksen roolia sekä selkeyttämään eri toimijatahojen tehtäväalueita maahanmuuttajien kotoutumisen edistämiseksi. (Opetushallitus 2007, 2012.) Selkeyden vuoksi viitataan jatkossa vuoden 2012 opetussuunnitelmaan yleisemmin vain kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelmana.

Kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelma sisältää koulutuksen järjestämisen lähtökohdat, ohjeet koulutuksen toteuttamiseen sekä opetuksen keskeiset sisällöt tavoitteineen. Kotoutumiskoulutuksen arvoperustaksi asetetaan tasa-arvoisuus, yhdenvertaisuus sekä monikulttuurisuuden arvostaminen. Lisäksi oppilaitoksen toimintakulttuurin edellytetään olevan monikulttuurinen ja monikielinen, joka mahdollistaa maahanmuuttajien omien kulttuuriperinteiden säilyttämisen sekä vahvistaa maahanmuuttajien taitoja toimia monikulttuurisessa yhteiskunnassa.

”Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutus ohjaa tunnistamaan eri kulttuureita yhdistäviä elämänarvoja ja periaatteita. Opiskelu tukee maahanmuuttajien omia kulttuuriperinteitä sekä auttaa arvioimaan ja uudistamaan niitä, jos ne ovat ristiriidassa Suomessa vallitsevien lakien kanssa. Opiskelu vahvistaa opiskelijan taitoja toimia monikulttuurisessa yhteiskunnassa sekä kartuttaa opiskelijan interkulttuurista osaamista. Koulutus kannustaa vuorovaikutukseen eri kulttuuriryhmien välillä ja kantaväestön kanssa.” (Opetushallitus 2012, 10.)

Kotoutumiskoulutuksessa tulee opetussuunnitelman mukaan käyttää sosiokonstruktivistista oppimiskäsitystä, jonka mukaisesti oppimisen ajatellaan olevan opiskelijan ja hänen ympäristönsä vuorovaikutuksen seurauksena tapahtuva prosessi, jossa opiskelijan aikaisemmat kokemukset huomioidaan ja opittavista asioista luodaan yhteys ympäröivään maailmaan. Opetussuunnitelma näkee aktiivisen tavoitteiden asettamisen omalle oppimiselle opiskelijaa motivoivana ja siten oppimistuloksia parantavana oppimisstrategiana.

”Oppiminen on seurausta opiskelijan aktiivisesta ja tavoitteellisesta toiminnasta, jossa uusi opittava asia liitetään jo opittuun. Oppiminen on perusluonteeltaan opiskelijan ja hänen ympäristönsä välinen vuorovaikutusprosessi. Ympäristö kokonaisuudessaan vaikuttaa siihen, millä tavalla yksilö paneutuu oppimiseen, millaisia tavoitteita ja päämääriä hän asettaa itselleen ja millaisia oppimisen ja opiskelun strategioita hän käyttää.”
(Opetushallitus 2012, 16)

Aikuisen opintopolku on opetussuunnitelmassa määritelty enintään 60 opintoviikon pituiseksi ja se koostuu suomen tai ruotsin kielen opinnoista ja niihin liittyvistä viestintätaidoista, ohjauksesta sekä yhteiskunta- ja työelämätaidoista, joihin liittyy myös vähintään yksi kuuden opintoviikon pituinen työelämäjakso. Kotoutumiskoulutuksen kielitaidollinen tavoite on eurooppalaisen viitekehyksen mukainen kielitaidon taso B1.1, jolle pääseminen tarkoittaa toimivan peruskielitaidon hallintaa. Tällä taitotasolla opiskelijan tulisi ymmärtää pääajatuksukset ja keskeisimmät sisällöt puheesta sekä pystyä seuraamaan sellaista puhetta, joka perustuu yleistietoon ja yleisiin aiheisiin. Puhumisen osalta opiskelijan tulisi selviytyä tavallisista arkitilanteiden keskusteluista ja pystyä puhumaan ymmärrettävästi. Sanaston tulisi olla kohtuullisen laaja, mutta kielioppivirheitä saisi puheessa kuitenkin esiintyä. Opiskelijan pitäisi lisäksi pystyä lukemaan monenlaisia lyhyitä tekstejä sekä kirjoittamaan ymmärrettävää tekstiä tutuista aiheista. Vaatimus tälle taitotasolle pääsemisestä ei ole kuitenkaan ehdoton, vaan opiskelijoiden kielitaito voi vaihdella eri osaamisen alueilla. Opetussuunnitelman mukaan keskeistä on, että opiskelija on koulutuksen jälkeen saavuttanut keskimäärin kyseisen taitotason. Lisäksi kielellistä tarkkuutta tärkeämmäksi tavoitteeksi asetetaan selviytymiseen riittävien viestintätaitojen omaksuminen. (Opetushallitus 2012.)

Opetussuunnitelma määrittelee lisäksi myös opiskelijan ohjaukseen, tukemiseen ja arviointiin sekä opetuksen eriyttämiseen liittyvät vaatimukset. Opiskelijaa tulee opetussuunnitelman mukaan opastaa niin koulutuksen suorittamisessa kuin jatkosuunnitelmien tekemisessäkin. Opiskelijoille on tarjottava henkilökohtaista ohjausta, mikä voidaan suorittaa myös laatimalla henkilökohtainen opiskelusuunnitelma, johon koulutuksen edetessä päivitetään opiskelijan koulutustilannetta ja tukitoimien tarvetta.

”Opiskelijan ohjaus ja tukeminen tarkoittaa opiskelijan opastamista kotoutumiskoulutuksen suorittamisessa sekä jatkosuunnitelmien laadinnassa. Opiskelija saa henkilökohtaisesti

suunniteltua ja toteutettua ohjausta ja neuvontaa sekä muita tukimuotoja. Ohjausta ja tukea antavat sekä ohjausalan ammattilaiset että muut opettajat. Ohjausta ja tukea voidaan järjestää ryhmämuotoisesti, pienryhmämuotoisesti tai henkilökohtaisesti.” (Opetushallitus, 2012, 20)

Opetussuunnitelma velvoittaa koulutuksen järjestäjän myös opiskelijoiden arviontiin, minkä katsotaan palvelevan sekä työ- ja elinkeinohallinnon tarpeita että opiskelijoita itseään. Arviointi antaa opiskelijoille palautetta oppimisesta ja auttaa motivoitumaan ja asettamaan itselle tavoitteita. Arviointiin voi kuulua sekä suullista että kirjallista palautetta ja koulutuksen päätteeksi opiskelijoille täytyy antaa lopputodistus, jossa opiskelijan oppimismenestys arvioidaan. (Opetushallitus 2012, 40–41)

Opetuksen eriyttämiseen liittyen opetussuunnitelmassa säädetään, että jokaiselle maahanmuuttajalle tehdään ennen varsinaisille kursseille ohjaamista lähtötason arviointi, jossa selvitetään opiskelijan luku- ja kirjoitustaito, suomen kielen taito sekä aiempi opiskelukokemus, joiden perusteella opiskelija ohjataan hänen tasolleen sopivalle opintopolulle. Opintopolkujen toteutuminen voi tapahtua joko yhden ryhmän sisällä tapahtuvan opiskelijakohtaisen eriyttämisen kautta tai opintopolun mukaisessa ryhmässä, joita voi olla kolmea erilaista. Hitaasti etenevien polulle ohjataan sellaiset opiskelijat, joiden oppimisvalmiudet arvioidaan keskimääräistä heikommiksi ja joiden luku- ja kirjoitustaito latinalaisin aakkosin on harjaantumaton. Peruspolulle lähetetään opiskelijat, joiden luku- ja kirjoitustaito on hyvä tai toiminnallinen ja joilla on aiempaa kokemusta vieraan kielen opiskelusta. Nopeasti etenevien polulle ohjataan sellaiset maahanmuuttajat, joilla on edellä mainittujen taitojen lisäksi erinomaiset opiskelutaidot sekä korkeakoulutus tai muuta kokemusta akateemisesta opiskelusta. (Opetushallitus, 2012, 13–14.)

Opetussuunnitelma painottaa kotoutumisen olevan maahanmuuttajan sekä kantaväestön ja yhteiskunnan välillä tapahtuvan vuorovaikutuksen tulosta, vaikka kotoutumisen onnistumisessa erityisesti maahanmuuttajan henkilökohtaisilla ominaisuuksilla ja motivaatiolla nähdään olevan suuri merkitys. Kotoutumiskoulutus myös nähdään opetussuunnitelmassa vain yhtenä osana maahanmuuttajien kotoutumisprosessista, joka jatkuu paitsi kotoutumiskoulutuksen, myös kotoutumislain määrittämän kolmen tai viiden vuoden kotoutumisajan jälkeen. Kotoutumiskoulutuksen tavoitteita ilmennetään opetussuunnitelmassa sekä arkiseen selviytymiseen että työllistymiseen liittyvillä

näkökulmilla. (Opetushallitus 2012, 11.)

”Kotoutumiskoulutuksen tavoitteena on tukea maahanmuuttajan kotoutumista kehittämällä sellaisia kielellisiä, yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja elämänhallintaan liittyviä valmiuksia, joiden avulla maahanmuuttaja selviytyy jokapäiväisen elämän tilanteissa uudessa ympäristössään sekä kykenee toimimaan työelämässä ja hakeutumaan jatko-opintoihin.”
(Opetushallitus 2012, 11)

Olen valinnut kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman aineistokseni siksi, koska siinä määritellään Suomen virallinen linja maahanmuuttajien kotoutumiskoulutukseen ja siihen, millä tavalla ja minkälaiseen kansalaisuuteen maahanmuuttajia pyritään Suomen valtion taholta kotouttamaan. Se kertoo siitä, millaista kotouttamispolitiikkaa Suomen viranomaisten taholta tällä hetkellä harjoitetaan ja millaisia integraation tavoitteita maahanmuuttajille asetetaan. Kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelma määrittelee siis sen, millaisiksi kansalaisiksi maahanmuuttajien toivotaan kotoutuvan sekä ne rajat, joiden puitteissa maahanmuuttajien toivotaan toteuttavan kansalaisuuttaan Suomessa.

Kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelma on aineistona toimiva, sillä se kertoo paljon yhteiskuntamme suhtautumisesta maahanmuuttajiin. Se paljastaa sen, mitä maahanmuuttajilta odotetaan ja samalla määrittelee suomalaisuuden ja kansalaisuuden rajapintoja. Tutkiessani opetussuunnitelmaa integraatioon liittyvien käsitteiden kautta on tavoitteenani saada selville mitä kansalaisuuden puolia Suomessa arvostetaan ja toisaalta millaisia vaatimuksia maahanmuuttajien integraatiolle asetetaan. Opetussuunnitelmaa analysoimalla pyrin saamaan selville millä tavoin maahanmuuttajien on integroiduttava, jotta heidän olisi mahdollista tulla kansalaisiksi Suomessa. Kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelma kertookin aineistona hyvin siitä, mikä on Suomen virallinen kanta suhteessa kotoutumiskoulutukseen ja siihen, millaisia kansalaisia sen toivotaan Suomelle kasvattavan.

1.2.2 Haastattelut kotoutumiskoulutuksen opettajille

Toinen osa aineistoistani koostuu itse tekemistäni teemahaastatteluista kotoutumiskoulutuksen opettajille. Tein haastatteluja yhteensä kahdeksan, ja haastateltavien valinnan kriteeriksi asetin sen, että heillä oli vähintään puoli vuotta opetuskokemusta kotoutumiskoulutuksen piirissä. Kelpuutin haastateltaviksi sekä suomen kielen opettajat että

uraohjausta pitävät ohjaavat opettajat, ja haastattelut keräsin vuonna 2014 niin, että ensimmäiset neljä tein toukokuun ja kesäkuun aikana ja toiset neljä syys-lokakuun vaihteessa.

Valitsin haastateltavat saatavuuden perusteella ja käytin heidän etsimisessään hyväksi omia kontaktejani sekä tavoittamiani yhteyshenkilöitä. Haastattelin kaikkia niitä henkilöitä, jotka joko ottivat minuun yhteyttä itse, tai joiden yhteystiedot olin saanut heidän vastattuaan myöntävästi kontaktini toimittamaan alustavaan haastattelupyyntöön. Näin toimien päädyin tekemään haastatteluja kahdessa eri oppilaitoksessa, kussakin neljä kappaletta. Oppilaitokset sijaitsivat eri paikkakunnilla, joten niiden koulutusjärjestelyt poikkesivat toisistaan jonkin verran. Jyväskylän aikuisopistossa kotoutumiskoulutuksen kesto oli haastatteluhetkellä joko noin 12 tai 18 kuukautta ja Helsingin Amiedussa koulutusaika oli 10–11 kuukautta. Jyväskylässä opiskelijoilla oli suomen kielen opettajien lisäksi erikseen opettajia, jotka pitivät heille yhteiskuntatiedon ja kulttuurin oppitunteja, mutta Helsingissä nämä muodostivat ohjaavien opettajien ryhmän, joka antoi opiskelijoille ryhmäopetuksen lisäksi myös henkilökohtaista ohjausta.

Haastattelut olivat kestoaltaan keskimäärin noin tunnin mittaisia ja pisimmät haastattelut kestivät lähes puolitoista tuntia. Kaikki haastateltavat hyväksyivät nauhurin käytön ja käyttäytyivät melko luontevasti, vaikka tiesivät tulevansa nauhoitetuksi. Haastattelujen jälkeen litteroin eli kirjoitin nauhat auki kirjalliseen muotoon. Litteroitua haastattelumateriaalia kertyi yhteensä 101 sivua, ja aineistosta tulikin tämän tutkimuksen tarkoituksiin riittävän laaja. Kaikissa haastatteluissa haastatteluympäristö oli rauhallinen, eikä samassa tilassa ollut muita henkilöitä tai merkittäviä häiriöitä aiheuttavia tilanteita.

Toteutin haastattelut menetelmällä, jota voisi kutsua puolistrukturoiduksi teemahaastatteluksi. Jari Eskolan ja Juha Suorannan (2000, 86) mukaan puolistrukturoiduissa haastatteluissa kaikilta haastateltavilta kysytään samat kysymykset, joihin haastateltavat vastaavat omin sanoin. Teemahaastattelussa haastattelija taas on päättänyt etukäteen ne aihepiirit tai teemat, joista haastattelu koostuu, mutta kysymykset ja niiden järjestys vaihtelevat haastattelun mukaan. Haastattelijan tehtävänä on pitää huoli, että kaikki ennalta määritetyt aihepiirit käydään jokaisen haastattelun aikana läpi, mutta laajuus, missä asioita käsitellään, voi vaihdella haastattelusta toiseen. (emt.) Haastatteluni etenivätkin pääosin valmiiksi luodun haastattelurungon (liite 1) mukaan, mutta välillä

annoin keskustelun virrata vapaamuotoisemmin valitsemiä teemojen ympärillä. Halusin säilyttää haastattelujen luonteen jossain määrin keskustelunomaisena, jonka vuoksi jotkin esittämäni kysymykset muokkautuivat tilanteen mukaan. Näin ollen haastattelurunkoni toimi välillä strukturoituna listana kysymyksistä ja välillä se muuttui lähinnä muistilistaksi käsiteltävistä asioista.

Haastatteluiden alkuperäisinä teemoina toimivat opettamisen kokemukset haasteineen ja onnistumisineen, kansalaisuuden käsitteen määrittely, maahanmuuttajien kotoutuminen suomalaiseen yhteiskuntaan sekä opetussuunnitelma ja koulutuksen toimivuus. Ajallisesti suurin osa haastatteluista kuului kansalaisuuden määrittelyyn, sillä pyrin antamaan haastateltaville mahdollisimman paljon tilaa määrittellä kansalaisuuden käsitettä ja sen suhdetta maahanmuuttajien kotoutumiseen. Pyrin selvittämään opettajien näkemyksiä siitä, milloin maahan muuttaneesta henkilöstä voi heidän mielestään tulla kansalainen, ja että kuuluvatko maahanmuuttajat kansalaisiin Suomessa tai ovatko he edes matkalla tähän päämäärään. Niissä kysymyksissä, joissa pyrin saamaan selville kansalaisuuden ja maahanmuuttajuuden suhteita, kehotin opettajia ajattelemaan ensisijaisesti omien opiskelijoidensa tilannetta.

Kaikki haastatellut opettajat olivat naisia, mikä ei mielestäni ole ongelma, sillä kotoutumiskoulutuksessa lienee hyvin vähän jos ollenkaan miespuolisia opettajia. Haastateltujen ikää en kysynyt, mutta otin ylös heidän työkokemuksensa maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksessa. Kaksi haastateltavista oli haastatteluhetkellä opettanut maahanmuuttajia yli 24 vuotta ja toiset kaksi 10 ja 15 vuotta. Loput neljä olivat työskennelleet maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksessa 1,5 – 6 vuotta. Mukana oli siis sekä konkareita että lyhemmän työkokemuksen omaavia opettajia. Seitsemän haastatelluista oli suorittanut yliopistotutkinnon ja kolmella heistä oli ollut pääaineena suomen kieli. Muita pääaineita olivat suomi toisena kielenä, kirjallisuus sekä kasvatustieteet. Yksi haastatelluista oli hankkinut työkokemuksensa muulta alalta ja oli koulutukseltaan ammatin opettaja. Olen koonnut perustiedot haastateltavista alla olevaan taulukkoon.

Haastateltava	Oppilaitos	Koulutusala	Opetuskokemus
Haastateltava 1	Jyväskylä	Suomen kieli ja kulttuuriantropologia	10 vuotta
Haastateltava 2	Jyväskylä	Suomen kieli	15 vuotta
Haastateltava 3	Jyväskylä	Suomi toisena kielenä	3 vuotta
Haastateltava 4	Jyväskylä	Kirjallisuus ja suomen kieli	1,5 vuotta
Haastateltava 5	Helsinki	Äidinkielen opettaja	25 vuotta
Haastateltava 6	Helsinki	Kasvatustieteet	6 vuotta
Haastateltava 7	Helsinki	Ammatin opettaja	4 vuotta
Haastateltava 8	Helsinki	Suomen kieli	28 vuotta

Taulukko 1. Kotoutumiskoulutuksen opettajien haastattelut

En erittele haastateltujen perustietoja tässä kovin laajasti toisaalta tutkimuseettisistä syistä, mutta myös siksi, että koin maahanmuuttajien opetuksessa hankitun työkokemuksen olevan ainoa merkittävästi joitakin vastauksia määrittävä asia. Pitkän työkokemuksen omaavat opettajat pystyivät useammin kertomaan kotoutumiskoulutuksen historiallisesta kehityksestä Suomessa sekä analysoimaan opetussuunnitelman ja yhteiskunnan odotuksia suhteessa maahanmuuttajiin ja itse kotoutumiskoulutukseen. Lyhyemmän työuran maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksessa tehneet pohtivat kuitenkin myös hyvin monipuolisesti ja laajasti kansalaisuuden käsitettä ja maahanmuuttajiin kohdistuvia odotuksia suomalaisessa yhteiskunnassa.

Kaikki haastattelut sujuivat hyvin ja yleisluontoisemmat opetusta koskeneet kysymykset toimivat hyvänä lämmittelynä hankalammin hahmotettaville kansalaisuutta koskeville kysymyksille. Joidenkin haastattelemani opettajien olikin vaikea käsittää mitä tarkoitin

kansalaisuudella tutkimuksessani. Osa heistä hahmotti sen automaattisesti tarkoittamalla tavalla, ja toisille taas kansalaisuuden ajattelu muuna kuin passina tai oikeudellisena kansalaisuutena oli vaikeasti avautuva ajatus. Koska kansalaisuus näyttäytyi usealle haastatellulle opettajalle nimenomaan juridisena tai oikeudellisena kansalaisuutena, jonka selvimpänä tunnuksena on passi, jouduin ohjaamaan keskustelua useaan otteeseen abstraktille pohjalle ja pois passin saamisen edellytyksistä. Moni lähti myös nopeasti kiertämään hankalaa kansalaisuuden käsitettä muuttamalla sen esimerkiksi kotoutumiseksi, jolloin siitä tuli konkreettisempi ja helpommin lähestyttävä ilmiö. Joissakin haastatteluissa kehoitin itsekin haastateltavia liittämään kotoutumisen käsitteen maahanmuuttajien kansalaisuuden pohtimiseen, jolloin kotoutumisesta tuli ikään kuin se polku, jonka kautta maahanmuuttajista voi tulla kansalaisia. Tämän jälkeen pyrin kuitenkin siirtämään keskustelun takaisin nimenomaan kansalaisuuteen enkä kotoutumiseen.

Haastatteluissa törmäsin siihen itsestäänselvyyden ongelmaan, joka Päivi Harisen (2000, 40–41) mukaan kuuluu kansalaisuuteen liittyvään keskusteluun. Kansalaisuus ymmärretään Harisen mukaan usein automaattisena ja itsestään selvänä tilana, joka saadaan syntyessä, eikä sitä problematisoida sen kummemmin. Kansalaisuutta onkin vaikeaa määritellä, sillä siihen voidaan suhtautua niin julkisena ja poliittisena roolina kuin henkilökohtaisena kokemuksenakin, eikä kansalaisuudesta puhuttaessa usein tarkenneta mihin sillä kulloinkin viitataan (emt). Välttyäkseni tältä ongelmalta jouduinkin toisinaan tarkentamaan mitä kansalaisuuden eri tasoja tarkoitin, joten välillä puhuimme yhteiskunnasta, yksilöstä tai yhteisöistä ja välillä taas identiteeteistä, kuulumisesta, oikeuksista ja velvollisuuksista. Tehtäväni näiden eri tasojen ja niihin liittyvien merkitysten erottamisessa korostui enemmän vasta aineiston analyysivaiheessa.

Syy miksi päätin kerätä osan aineistostani itse kotoutumiskoulutuksen opettajia haastatteleamalla, liittyy mielenkiintoni käytännön opetustyötä kohtaan. Halusin tuoda tutkimukseeni kotoutumiskoulutuksen suunnitelmatason lisäksi myös käytännön. Opettajia haastatteleamalla pyrin tuomaan esille kotoutumiskoulutuksen käytännön toteuttajien näkemykset maahanmuuttajien kotouttamisesta, kansalaisuudesta ja siitä, millaisia odotuksia heidän kotoutumiselleen asetetaan niin yhteiskunnan kuin kantasuomalaisienkin puolesta. Haastatteluiden avulla pystyin selvittämään millaista integraatiota kotoutumiskoulutuksessa todella painotetaan ja millaisia ehtoja maahanmuuttajien kansalaisuudelle asetetaan. Kotoutumiskoulutuksen opettajien haastattelut laajensivatkin

näkökulmaani kotoutumiskoulutuksen tuottamasta kansalaisuudesta, sillä opettajat toimivat tärkeinä välikappaleina viranomaisten laatiman opetussuunnitelman ja kotoutumiskoulutuksessa opiskelevien maahanmuuttajien välillä. Koska opettajat tulkitsevat opetussuunnitelmassa ilmeneviä kansalaisuuteen liittyviä arvoja omien ajattelumalliensa kautta, toisintavat he kansalaisuuskäsityksiä opiskelijoilleen omien käsitystensä mukaisesti. Opettajia haastatteleamalla saatu tieto antaakin mielestäni hyvän kuvan siitä, millaisia odotuksia suomalainen yhteiskunta asettaa kotoutumiskoulutuksen kautta maahanmuuttajien integraatiolle ja kansalaisuudelle.

1.3 Aineiston analyysi ja tulosten yleistettävyys

Seuraavaksi kerron aineistojeni analyysin eri vaiheista. Ensin käsittelen opetussuunnitelman analysoinnin vaiheita ja sen jälkeen kerron miten analysoin kotoutumiskoulutuksen opettajien haastattelut. Lopuksi tarkastelen aineistoni rajoituksia ja tulosten yleistettävyyttä.

Aloittaessani kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman analysoinnin kiinnitin huomioni sellaisiin tekstissä esiintyneisiin sanavalintoihin, jotka näyttivät kumoavan toisensa ja antoivat siten ristiriitaisen viestin lukijalle. Tarkemman lukemisen myötä aloin myös huomioida sellaisia kohtia, jotka tuntuivat olevan ristiriidassa sen kanssa, mitä tiesin kotoutumiskoulutuksesta entuudestaan. Lisäksi vertailin opetussuunnitelmassa säädettyjä asioita kotoutumiskoulutuksen opettajien haastatteluissa selville saamiini tietoihin. Erityistä huomiota kiinnitin esimerkiksi sellaisiin asioihin, joilla on selvä riippuvuussuhde käytettävissä olevien resurssien kanssa, sillä tiesin kotoutumiskoulutuksen liian alhaisen resursoinnin olevan tunnistettu ongelma kotoutumiskoulutuksessa (ks. esim. Saukkonen 2013, 92). Nämä huomiot auttoivat pääsemään kiinni tekstin sävyihin ja loivat pohjaa aineiston luokittelulle ja teemoittelulle.

Alustavassa aineiston teemoitteluvaiheessa tarkastelin opetussuunnitelmasta myös sellaisia kohtia, joissa määriteltiin suoraan kansalaisuutta, kuten yhteisön jäsenyyteen, osallistumiseen ja aktiiviseen kansalaisuuteen liittyviä asioita. Tämän jälkeen aloin hahmotella opetussuunnitelman vaatimuksia maahanmuuttajien integraatiolle ja kansalaisuudelle sen mukaan, millaisia tavoitteita opetussuunnitelma koulutukselle asettaa. Opetussuunnitelmasta erottuikin heti selkeästi kolme oppimistavoitteiden eri osa-aluetta: kieli- ja viestintätaidot, yhteiskunta- ja kulttuuritaidot sekä työelämätaidot. Nämä kotoutumiskoulutuksen oppimistavoitteiden osa-alueet toimivat alustavan analyysin

pohjana tutkiessani integraation painotuksia, ja niiden pohjalta aloin analysoida koko opetussuunnitelma-aineistoa teoreettisen viitekehysten kautta.

Muodostin tutkimukseni teoreettisen viitekehysten erityisesti Will Kymlickan (2006, 2012) ja Pasi Saukkosen (2007, 2013) multikulturalismista ja kotouttamispolitiikasta kertovien teosten pohjalta. Tarkennan viitekehykseeni kuuluvia multikulturalismin, assimilaation ja integraation käsitteitä vielä tarkemmin luvussa 3.3, jossa selvennän miten ymmärrän kansalaisuuden käsitteen tässä tutkimuksessa, ja mitä teoreettinen viitekehyseni sisältää. Sitä ennen kerron kuitenkin vielä haastattelujen analysoinnista ja teen muutaman huomion aineistoni rajoituksista sekä tulosten yleistettävyydestä.

Kuten opetussuunnitelmankin tapauksessa, myös haastattelujen analyysi alkoi aineiston luokittelulla ja teemoittelulla. Haastattelurunkoni ei tarkoituksella noudattanut täysin alun perin hahmottelemiani teemoja, vaan samankaltaisia kysymyksiä oli useampia, ja osa kysymyksistä oli päällekkäisiä. Tämä kuitenkin muuttui kun järjestelin aineiston uudestaan, minkä jälkeen teemoiksi muotoutui neljä suurempaa kokonaisuutta: kansalaisuus suomalaisessa yhteiskunnassa, maahanmuuttajien suhde kansalaisuuteen Suomessa, kotoutumiskoulutus maahanmuuttajien kansalaiseksi tulemisessa sekä opettajien näkemykset kotoutumiskoulutuksen toimivuudesta, opetussuunnitelmasta ja maahanmuuttajien opettamisesta yleensä.

Alustavan aineiston luokittelun ja teemoittelun jälkeen tein varsinaisen analyysin tutkimalla molempia aineistoja teoreettisten viitekehysten kautta. Analysoinnissa käytin laadullisen analyysin perusmenetelmää, sisällönanalyysiä, johon kuuluu aineiston luokittelu, teemoittelu ja tyypittely (Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi 2009, 91–93). Lähestymistapani aineiston analysointiin oli jossain määrin aineistolähtöinen, sillä teoreettinen viitekehyseni muotoutui vasta sen jälkeen, kun olin perusteellisesti tutustunut aineistoon. Toisaalta aiempien aihetta käsittelevien tutkimusten lukemisen ja muuhun kirjallisuuteen tutustumisen kautta olin jo muodostanut ennakkokäsityksiä, jotka ohjasivat sitä, millaisiin asioihin kiinnitin aineistoissani huomiota. Tuomen ja Sarajärven (2009, 117) mukaan tällaista tutkimusta, jossa analyysi etenee aineiston ehdoilla, mutta jossa tutkijan aikaisemman tiedon perusteella muodostamat teoreettiset käsitteet tukevat analyysiä, kutsutaan teoriaohjaavaksi analyysiksi. Analyysiäni ohjaaviksi teorioiksi muotoutuivat jo tutkimuskysymysteni esittelyn yhteydessäkin esitellyt multikulturalismiin, assimilaatioon ja integraatioon liittyvät

teemat ja toisaalta integraation painotukset.

Tulosten yleistettävyyys ei ole laadullisessa tutkimuksessa oleellista tai edes tavoiteltavaa. Tuomen ja Sarajärven (2009, 85) mukaan laadullisen tutkimuksen ei ole tarkoitus tuottaa tuloksia, jotka voisi yleistää koskemaan jotain suurempaa joukkoa, vaan tarkoitus on pyrkiä ymmärtämään ja kuvaamaan jotain ilmiötä, tapahtumaa tai toimintaa. Kuten siis laadullisessa tutkimuksessa yleensäkin, ei tämänkään tutkimuksen tarkoitus ole tuottaa tietoa, jota voisi yleistää koskemaan suurempaa joukkoa. Se, että tein haastatteluja kahdella eri paikkakunnalla, antaa toki yhtä oppilaitosta laajemman kuvan kotoutumiskoulutuksen arjesta, ja opetussuunnitelmaa tutkimalla saan selville valtakunnallisen suunnitelmatason kansalaisuuskäsityksiä. Aineistoni myös selvittää kansalaisuuden toisintamisen ketjua vain yhteiskunnallisen päätöksenteon tasolta opettajille ja oppilaitostasolle asti, eikä esimerkiksi kerro kotoutumiskoulutuksen tosiasiallisesta vaikutuksesta maahanmuuttajien kansalaisuuteen.

Ennen kuin kerron millaisia asioita aineistoni analyysi paljastaa kotoutumiskoulutuksesta, haluan määritellä kansalaisuuden käsitteen tarkemmin. Luvussa 2 selvennän kansalaisuuden käsitteen historiaa ja perinteitä sekä sitä, millä tavoin maahanmuuttajia ja heidän kotoutumistaan voi tutkia kansalaisuuden käsitteen avulla. Kansalaisuudesta kertovan luvun lopuksi esittelen perusteellisemmin myös teoreettisen viitekehýkseni, jonka pohjalta tutkin ja analysoin aineistoani.

Luvussa 3 analysoin aineistoani ensimmäisen tutkimuskysymýkseni avulla, eli käsittelen kotoutumiskoulutusta multikulturalismi-, assimilaatio- ja integraatiopolitiikan näkökulmasta. Luku rakentuu siten, että ensin käsittelen opetussuunnitelmaa ja sen jälkeen opettajien haastatteluja. Luku 4 taas sisältää toiseen tutkimuskysymýkseeni sisältyvän analyysin, joten siinä käsittelen kotoutumiskoulutuksen kansalaisuuskäsityksiä integraation käsitteen avulla. Aluksi selvitän millaista integraatiota opetussuunnitelmassa painotetaan ja sen jälkeen tutkin opettajien haastatteluiden perusteella ilmeneviä integraation painotuksia.

Lopuksi luvussa 5 vedän yhteen tutkimukseni tulokset ja teen päätelmiä siitä, millaisia kotoutumiskoulutuksessa ilmenevät kansalaisuuskäsitykset ovat ja millaista kansalaisuutta kotoutumiskoulutus pyrkii tuottamaan. Työn lopussa olevat liitteet sisältävät haastattelurunkoni sekä taulukon kotoutumiskoulutuksen kielitaidon tason tavoitteista.

2 KANSALAISUUDEN MÄÄRITTELY

Tämän luvun aluksi teen katsauksen kansalaisuuden käsitteen historiaan ja tärkeimpiin perinteisiin. Tarkoitukseni ei ole esittää täydellistä tai kattavaa selvitystä kansalaisuuden käsitteestä ja sen tutkimuksesta, vaan pohjustaa sitä, miten ymmärrän kansalaisuuden tässä tutkimuksessa. Katsaus historiaan auttaa myös ymmärtämään kansalaisuuden käsitteen historiallisuuden ja kontekstisidonnaisuuden, mikä on tärkeää, jotta sitä ei pidettäisi itsestäänselvyytenä tai luonnollisena tilana. Pyrin osoittamaan, että kansalaisuus on historian eri aikoina perustunut eri asioihin, jonka perusteella on helpompi ymmärtää, että nykyinenkin kansalaisuus ja sen luomat rajat perustuvat ihmisten luomiin sopimuksiin.

Luvussa 2.2 selvennän miten ymmärrän kansalaisuuden käsitteen tässä tutkimuksessa avaamalla kansalaisuuden ja kansallisuuden käsitteiden eroja. Kerron myös eri tavoista lähestyä ja tutkia kansalaisuutta sekä teen linjauksia siitä, mitä tarkoitan kansalaisena olemisen tai kansalaiseksi tulemisen tutkimisella. Lopuksi luvussa 2.3 yhdistän kansalaisuuden käsitteeseen maahanmuuttajat ja teoreettisen viitekehysten. Esittelen erilaisia kotouttamis- tai maahanmuuttajapolitiikkoja, sekä integraation painotukset, jotka muodostavat analyysin pohjana toimivan teoreettisen viitekehysten.

2.1 Kansalaisuuden käsitteen historiaa ja perinteitä

Kansalaisuuden käsitteen historiaa tarkasteltaessa palataan usein antiikin Kreikan kaupunkivaltioihin, joissa kansalaisuus kuului vapaille miehille. Kansalaisuus oli ennen kaikkea etuoikeus, jonka avulla rajattiin ulkopuolelle ne, jotka eivät olleet kansalaisia. Antiikin Kreikan kaupunkivaltioissa ei-kansalaisia olivat orjat, naiset ja lapset, joiden tehtävänä oli vastata esimerkiksi kodin piiriin liittyvistä asioista. Vapaat miehet sen sijaan eivät olleet sidottuja kotiin tai työhön, jolloin heistä muodostui etuoikeutettu kansalaisten ryhmä, joka sai ilmaista mielipiteitään julkisesti. Julkinen puhuminen antiikin Kreikan kaupunkivaltioissa nähdään myös demokratian alkupisteenä. (Ks. esim. Gerard Delanty 2000, 11; Pekka Kuusela & Mikko Saastamoinen 2006, 9-15.)

Roomalaisille kansalaisuus oli sen sijaan ennen kaikkea oikeudellinen status, jonka saivat kaikki tietyllä maantieteellisellä alueella asuvat ihmiset orjia ja muukalaisia lukuun ottamatta. Kansalaisuuden ja demokratian yhteys heikkeni merkittävästi verrattuna siihen

mitä se oli antiikin Kreikan kaupunkivaltioissa ollut, ja kansalaisuus alkoi tarkoittaa lähinnä kaupungissa asumiseen liittyviä oikeuksia ja velvollisuuksia (Delanty 2000, 12). Lait alkoivat määrittää kansalaisuutta, mutta omaisuudella, luokka-asetalla ja sukupuolella oli yhä suuri merkitys kansalaisuudelle ja sen toteuttamiselle. (Ks. esim. Delanty 2000, 11–12; Pekka Kuusela 2006, 30.)

Keskiajalla yleisen kansalaisuuden määrittely muodostui vaikeaksi, kun Rooman valtakunnan tuhouduttua ja kristinuskon levittyä Euroopassa hallinto pirstaloitui eri heimojen, luostareiden ja yksittäisten kaupunkien välille. Tällöin syntyi kuningaskuntia, joissa uusi aatelisto hallitsi omistamiseen ja sodankäynnin välineisiin perustuvalla oikeudella. 1400-luvulla aatelin ja aristokratian valta mureni keskiaikaisten kaupunkien rappeutumisen myötä porvariston vaatiessa poliittisia ja oikeudellisia uudistuksia. Ihmisen poliittiset oikeudet määrittyivät hänen omaisuutensa kautta kuitenkin aina 1900-luvun alkuun asti, jolloin Yhdysvalloissa ja Euroopassa myönnettiin yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, joka laajensi kansalaisten määrää huomattavasti. Yksinkertaistaen modernin kansalaisuuden synty liittyi työväestön kamppailuun niistä oikeuksista, jotka porvaristolla ja aatelistolla jo oli. (Engin F. Isin 1997, 124–128.)

Vasta modernisaation ja kansallisvaltioiden muodostumisen myötä syntyi yleinen kansalaisuus, joka liitti kunkin kansallisvaltion alueen asukkaat jäseniksi yhteen poliittiseen yhteisöön. Kansallisvaltioiden modernisaatioprosessiin vaikutti yhteiskunnallisten ryhmien poliittinen kamppailu erilaisista intresseistä ja ideologioista, mistä osoituksena oli esimerkiksi äänioikeuden laajentaminen naisiin sekä myöhemmin erilaisiin vähemmistöihin. Modernin kansalaisuuden onkin yleisesti ajateltu perustuvan valtion lailla säätämiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin, jotka T.H. Marshall jakoi 1900-luvun puolivälissä kansalaisoikeuksiin, poliittisiin oikeuksiin ja sosiaalisiin oikeuksiin. Toisaalta kansalaisuutta on hahmoteltu myös erilaisten teorioiden avulla, jotka ovat syntyneet kansallisvaltioiden kehityksen sekä demokratian sisältöön liittyvien diskurssien kautta. Näissä teorioissa on määritelty eri tavalla yksilön suhdetta kansallisvaltioon joskus painottaen yksilön oikeuksia ja joskus yhteisön roolia tai poliittisen osallistumisen merkitystä. (Kuusela 2006, 33–35, 38–39.)

Seuraavaksi esittelen lyhyesti kolmea eri kansalaisuuden teoriaperinnettä, jotka ovat liberalistinen, kommunitaristinen ja republikanistinen kansalaisuus. Delantyn (2000, 13)

mukaan liberalistinen kansalaisuusperinne on koko modernin ajan pohjannut kansalaisuuteen oikeudellisena ja lakeihin perustuvana sopimuksena ja 1700-luvulla kansalaisuus alkoi eriytyä tähän enemmän talouden näkökulmaa painottavaan ja toisaalta toiseen, enemmän poliittista toimintaa korostavaan kansalaisuuskäsitykseen. Näistä ensimmäinen ja hallitsevampi liberalistinen kansalaisuusperinne on painottanut yksilön omistusoikeutta markkinavetoisessa yhteiskunnassa, jossa kansalaisyhteiskunnan tehtävä on lähinnä taloudellisen hyvinvoinnin lisääminen.

Kuuselan ja Saastamoisen mukaan (2006, 19–20) liberalistinen kansalaisuusperinne tiivistyykin yksilön ja tämän oikeuksien puolustamiseen. Yksilön vapaus valtion pakotteista sekä vapaus tehdä omaa elämää ja omaisuutta koskevia päätöksiä ovat tärkeitä kansalaisoikeuksia. Liberalistisessa kansalaisuusperinteessä korostuu negatiivinen vapauskäsite, sillä tärkeintä on se, ettei yksilön toimintaa sido mikään ulkoinen toimija kuten valtio, kansalaisyhteiskunta tai muu yhteisö. Delantyn (2000, 10, 13–14) mukaan liberalistisessa kansalaisuudessa kansalaisyhteiskunnan rooli ei ole ensisijaisesti kovin poliittinen, ja valtio nähdään uhkana kansalaisten vapaudelle, joka on ensisijaisesti vapautta omistaa ja hallita omaisuuttaan. Liberalistisessa traditiossa on Delantyn mukaan painotettu yleisesti enemmän kansalaisuuteen liittyviä oikeuksia, kun taas konservatiivisessa traditiossa painopiste on ollut kansalaisen velvollisuuksissa.

T.H. Marshallin kansalaisuuden oikeuksiin ja velvollisuuksiin perustuvaa teoretisointia on pidetty pohjana suurimmalle osalle modernin kansalaisuuden tutkimuksesta, ja se asettuikin luontevasti osaksi liberalistista kansalaisuusperinnettä. Marshallin (1950, 8-9) kansalaisuusteorian keskiössä ovat kansalaiselle kuuluvat oikeudet, jotka jakautuvat edelleen kansalaisoikeuksiin, poliittisiin oikeuksiin ja sosiaalisiin oikeuksiin. Kansalaisoikeuksiin Marshall liittää esimerkiksi sananvapauden ja omistusoikeuteen liittyvät asiat sekä oikeuden tulla kohdelluksi yhdenvertaisesti lain edessä. Poliittisiin oikeuksiin kuuluu sen sijaan oikeus osallistua päätöksentekoon esimerkiksi äänestämällä edustajat valtion eduskuntaan ja paikallisiin hallintorakenteisiin. Sosiaalisiin oikeuksiin Marshall liittää taloudellisen hyvinvoinnin, turvallisuuden sekä oikeuden elää yhteiskunnan yleisen elintason mukaista elämää. Sosiaalisten oikeuksien näkyvimpinä instituutioina toimivat koulutuslaitos sekä sosiaalipalvelut.

Marshallin mukaan (1950, 10–16) esimerkiksi Iso-Britanniassa kansalaisuuteen liittyvät

oikeudet kehittyivät eri aikoina, ja ne muodostivat toteuduttuaan pohjan seuraaville oikeuksille. Kansalaisyhteisöjä alettiin säätää 1700-luvulla, jolloin kansalaisuus ja vapaus yhdistyivät usein tarkoittamaan samaa asiaa. Kansalaisten joukkoon lisättiin asteittain lisää ihmisiä, ja kansalaisen statuksen saaminen tarkoitti käytännössä vapaudeksi koettua tilaa. Kun 1800-luvulle mennessä kansalaisyhteisöt olivat kehittyneet riittävästi, alkoi poliittisten oikeuksien kehittyminen. Ne koskivat aluksi kuitenkin vain etuoikeutettua ja varakasta yhteiskuntaluokkaa, mutta 1900-luvulle tultaessa ne alkoivat saavuttaa myös tavallista kansaa. 1800-luku ja erityisesti 1900-luku olivat sosiaalisten oikeuksien kehittymisen aikaa. Tärkeitä sosiaalisia reformeja olivat erilaiset köyhäinlait, kaikille pakollinen peruskoulu sekä esimerkiksi työhön liittyvät asiat kuten minimipalkka ja perhetuet. Marshall (1950, 20–22) kuitenkin tähdentää, ettei kansalaisten tasa-arvoisuuteen tähtäävien lakien säätäminen tarkoittanut sitä, että ihmiset olisivat 1800-luvun Iso-Britanniassa olleet tasa-arvoisessa asemassa keskenään. Sosiaalisten oikeuksien puuttuessa kansalaisen oikeudellisen aseman määritteli edelleen hänen yhteiskuntaluokkansa. Lisäksi köyhäinapua saava menetti automaattisesti kansalaisen asemansa, vaikka sosiaalisten reformien tarkoituksena olikin alun perin lisätä kansalaisten tasa-arvoa.

Vaikka Marshall ei korosta teoriassaan kansalaisen velvollisuuksia, mainitsee hän niistä muutaman. Tärkeimmät velvollisuudet ovat verojen ja vakuutusten maksaminen, peruskoulun käyminen sekä asevelvollisuus. Velvollisuudeksi lasketaan myös tulkinnanvaraisempi vaatimus elää hyvän kansalaisen elämää osallistuen omien kykyjen mukaan yhteisön hyvinvoinnin edistämiseen. Tähän liittyy usein vaatimus työntekoon, mutta Marshall kokee sen jossain määrin ongelmalliseksi, sillä yhden ihmisen toiminnan merkitys yhteiskunnan hyvinvoinnille on hyvin pieni ja sen määrittäminen vaikeaa. (Marshall 1950, 45–46.)

Vaikka Marshallin teoriaa on siteerattu monissa tutkimuksissa, on sitä myös kritisoitu sen yksinkertaistavasta luonteesta ja monien kansalaisuuden eri ulottuvuuksien unohtamisesta. Esimerkiksi Delantyn (2000, 17–21) mukaan Marshallin teorian huono puoli on se, että se näkee kansalaisyhteiskunnan roolin hyvin passiivisena eikä huomioi sosiaalisten liikkeiden merkitystä yhteiskunnalle. Kansalaisyhteiskunta typistyy siinä pelkkiin yhteiskuntaluokkiin ja tutkimuksen keskiössä ovat politiikan ja kansalaisten osallistumisen sijasta kuluttajan oikeudet. Kansalainen näyttäytyykin Marshallin teoriassa hyvin passiivisena eikä teoria ota huomioon osallistumiseen liittyvää kansalaisuuden puolta. Delanty (2000, 17–21) kritisoi

Marshallin teoriaa myös siitä, että se ei ota erilaisia yhteisöjä ja kulttuureita huomioon kansalaisten identifioitumisen ja toiminnan lähteenä. Marshallin sosiaalisten oikeuksien käsite ei esimerkiksi yllä kattamaan sellaisia kulttuurisia oikeuksia, kuten sukupuoleen ja etnisyyteen sekä oman kulttuurin säilyttämiseen liittyviä kysymyksiä. Nämä kysymykset ovat Delantyn mukaan tulleet kuitenkin yhä ajankohtaisemmiksi globalisaation vauhdittaman maahanmuuton ja sitä kautta kulttuurisen monimuotoisuuden lisääntymisen vuoksi, eikä kansalaisuutta ja kansallisuutta voida enää pitää toisiinsa erottamattomasti kuuluvina asioina, kuten Marshall teoriassaan esittää. Palaan tässä mainittuun kansalaisuuden ja kansallisuuden termien erotteluun hieman myöhemmin luvussa 2.3, jolloin määrittelen kansalaisuutta tämän tutkimuksen näkökulmasta.

Vaikka liberalistinen traditio on ollut perinteisesti muita kansalaisuuden traditioita vahvempi, ei se ole suinkaan jäänyt ainoaksi kansalaisuuden perinteeksi. Esimerkiksi Delantyn (2000, 14) mukaan 1800-luvun lopulla sosiologisessa ajattelussa alettiin kyseenalaistaa liberalistisen kansalaisuusperinteen perinteisesti vahvaa yhteyttä talouteen, ja liberalistisesta kansalaisuusperinteestä irtautui sosiaalidemokraattista kansalaisuutta korostava traditio, joka pyrki siirtämään osan markkinatalouden vallasta valtioille. Kuuselan ja Saastamoisen mukaan (2006, 21–22) hyvinvointivaltiollisessa kansalaisuudessa kansalaisille myönnetään laajat sosiaaliset oikeudet, jotka turvaavat kansalaisten poliittiset oikeudet sekä heidän hyvinvointinsa. Hyvinvointivaltiollisessa kansalaisuudessa yksilöiden riippuvuus markkinoista nähdään ongelmaksi, ja sosiaalipolitiikalla pyritään paikkaamaan tästä riippuvuudesta aiheutuvia ongelmia.

Osin kritiikkinä porvarien haalimaa omistusta vastaan erottui myös kaksi muuta enemmän modernin demokratian tärkeyttä korostavaa kansalaisuusperinnettä, joissa pyrittiin tuomaan esille yksilöiden ja yhteisöjen kansalais- ja poliittisia oikeuksia. Näistä kommunitaristinen kansalaisuusperinne kokee yhteiskunnan toiminnan yksiköksi yksilöiden sijaan yhteisöt ja republikanistinen kansalaisuusperinne painottaa kansalaisyhteiskunnan roolia poliittisen aktiivisuuden kenttänä. (Delanty 2000, 13, 23.)

Delantyn (2000, 23) mukaan kommunitaristinen kansalaisuusperinne korostaa liberalistisen kansalaisuusperinteen keskiössä olevien oikeuksien ja velvollisuuksien sijaan osallistumisen ja identiteetin merkitystä. Kansalaisyhteiskunnan muodostavat yksilöiden sijaan yhteisöt, joiden arvoja ja toimintaa määrittää heidän kulttuurinsa. Kommunitarismissa tärkein toimija

on yhteisö, eikä markkinoille tai valtiolle anneta yhtä suurta roolia kuin liberalismissa. Kuusela ja Saastamoinen (2006, 22–23) esittävät, että kommunitaristisessa kansalaisuusperinteessä yhteisön ajatellaan vaikuttavan yksilön identiteetin ja moraalien kehitykseen, jonka vuoksi sen rooli tulee tunnustaa. Erilaisissa kommunitarismien suuntauksissa korostetaan joko yksilön ja yhteisön kulttuurista sidosta toisiinsa tai yksilön moraalien muotoutumista yhteisön vaikutuksen alaisuudessa.

Delantyn (2000, 24–28) mukaan liberaali kommunitarismi pyrkii muokkaamaan liberalistista ajattelua niin, että se ottaisi huomioon myös kulttuurisen identiteetin. Näin myös yhteisön rooli tunnustettaisiin yksilön identiteetin ja moraalien muodostumisessa. Liberaalissa kommunitarismissa pyritään siis liittämään poliittinen yhteisö kulttuuriseen yhteisöön, jolloin kansalaisuus tiivistyy moraalisen yhteisön jäsenyyteen ja osallistumiseen. Konservatiivisemmissä ja populistisemmissä kommunitarismien suuntauksissa yhdistetään Delantyn (2000, 28–30) mukaan identiteetti usein kansakuntaan ja yhteiskuntaan niin, että nationalistiset piirteet korostuvat. Näin korostetaan myös perheen, uskonnon, perinteiden sekä kansakunnan merkitystä. Lisäksi identiteettiin ja osallistumiseen liitetään vahva moraalinen painotus.

Republikanismin Delanty (2000, 30–31) liittää kommunitaristisen kansalaisuusperinteen osaksi, jossa korostetaan demokratian ja kansalaisyhteiskunnan merkitystä. Siinä kansalaisyhteiskunnalla on tärkeä rooli toisin kuin markkinoita korostavassa liberalismissa tai moraalisia yhteisöjä korostavassa perinteisessä kommunitarismissa. Republikanismissa myös painotetaan osallistumisen tärkeyttä liberaalissa kommunitarismissa korostuvan identiteetin sijaan ja osallistuminen on republikanismissa nimenomaan poliittista ja julkisuuden piirissä tapahtuvaa. Myös Kuusela ja Saastamoinen (2006, 20–21) kuvaavat republikanistista kansalaisuusajattelusta julkisuuteen nojaavaksi ja kansan itsehallintoa korostavaksi perinteeksi. Kansalaisuuden toteuttaminen vaatii kansalaishyveitä ja politiikassa toimivan henkilön on toimittava yhteisen edun puolesta unohtaen yksityiset edut. Kansalaisuus muodostuu republikanistisessa perinteessä osittain myös Jean Rousseauin yhteiskuntasopimusajattelun pohjalle, jossa yksilöt muodostavat keskinäisellä sopimuksella yhteiskunnan, joka perustuu kansan yleistahoon.

Verrattuna liberalistisessa kansalaisuusperinteessä esiintyvään negatiivisen vapauden käsitykseen, eli vapauden valtion tai muun tahon yksilöön kohdistamilta rajoituksilta, on

republikaanistisessa traditiossa olennaista positiivinen vapaus. Tämä on vapautta toteuttaa itseään vapaasti ja vapautta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Republikanismissa onkin ideaalina poliittinen yhteisö, joka hallitsee itse itseään. Demokratia ei saisi olla eliitin käsissä, vaan kansalaisten tulisi voida osallistua siihen. (Delanty 2000, 13–14, 31–34.)

Modernin kansalaisuuden määrittelyn lisäksi kansalaisuuden tutkiminen postmodernin ajalla ja 2010-luvulla vaatii myös globalisaation vaikutusten huomioimista. Kuuselan (2006, 41–42) mukaan globalisaatio ja postmoderni kulttuuri ovat johtaneet siihen, että kansalaisuuden uudelleenmäärittely on ollut tarpeen sosiaalisen ja poliittisen ympäristön muututtua yhä pirstaloituneemmaksi ja globaalimmaksi. Postmodernille kansalaisuudelle on Kuuselan mukaan tyypillistä myös se, että kansallisvaltioiden rooli ihmisten elämässä on muuttunut ja osittain vähentynyt, kun toiminnan kentälle on tullut kansallisvaltioiden rajat ylittäviä toimijoita monikansallisista yrityksistä kansainvälisiin järjestöihin.

Delantyn (2000, 1-5) mukaan globalisaatio on heikentänyt kansallisvaltioiden otetta omista kansalaisistaan, kun kansallisvaltioiden rajat ylittävä siirtolaisuus, ympäristöongelmat ja rikollisuus ovat lisääntyneet, viestintä on vapautunut valtioiden kontrollista ja ihmisoikeudet sekä humanitaarinen apu ovat kansainvälistyneet. Globalisaation kaupankäyntiin ja teknologiaan tuomat muutokset sekä erityisesti kapitalismin vaikutus kansalaisuuteen on Delantyn mukaan merkittävä: se on heikentänyt kansalaisyhteiskunnan asemaa sekä luonut uusia haasteita demokratialle, joka on perinteisesti ollut tiiviisti linkittynyt kansalaisuuden käsitteeseen (emt). Vaikka kansalaisuuden ja demokratian tiivistä yhteyttä voi modernilla ajalla ja ainakin länsimaissa pitää kiistattomana, ei tämä kuitenkaan välttämättä tarkoita globalisaation vaikuttaneen demokratiaan tai kansalaisyhteiskuntien toimintaan niitä heikentävästi. Esimerkiksi Mary Kaldor (2006) on esittänyt, että globalisaatio on osaltaan vahvistanut ja kehittänyt kokonaan uudenlaista ja globaalia kansalaisyhteiskuntaa. Kaldorin mukaan jonkin asteinen rauhan tila on yhdessä globalisaation kanssa luonut uusia mahdollisuuksia sekä perinteisen, maantieteellisesti rajatun kansalaisyhteiskunnan toiminnalle että myös alueelliset ja valtiolliset rajat ylittävälle kansalaisyhteiskunnalle (Kaldor 2006, 68–69). Globalisaatiolla voikin nähdä olevan monenlaisia vaikutuksia kansalaisuuteen, kansallisvaltioiden, kansalaisyhteiskuntien ja muiden toimijoiden asemaan sekä ihmisten elämään yleensä.

Valtiot ovat kuitenkin säilyttäneet vahvan asemansa kansalaisiinsa nähden globalisaatiosta

huolimatta, sillä demokraattiset järjestelmät ja sosiaalista hyvinvointia jakavat hyvinvointivaltiot noudattavat edelleen valtioiden rajoja (Delanty 2000, 4-5). Myös Kuuselan (2006, 45–47) mukaan kansalaisuuden määrittely on säilynyt kansallisvaltioiden puitteissa globalisaatiosta huolimatta, sillä valtioilla on edelleen monopoliasema alueellaan, jonka vuoksi niiden rooli kansalaisuutta koskevilla päätöksillä on pysynyt vahvana. Globalisaatio ja ihmisten liikkuvuuden lisääntyminen ovat Kuuselan (2006, 41–42) mukaan kuitenkin johtaneet monietnisyyden lisääntymiseen valtioiden sisällä samalla kun ennen marginaaliin kuuluneet ryhmät ovat onnistuneet taistelemaan itselleen parempia oikeuksia. Ihmisten lisääntynyt liikkuvuus valtioiden välillä on myös johtanut uudenlaisiin osittaisen kansalaisuuden muotoihin, joissa maahan muuttaneille on voitu myöntää joitakin kansalaisoikeuksia oleskelun perusteella, mutta täysien kansalaisoikeuksien piiriin heidän ei ole aina ollut mahdollista päästä.

2.2 Kansalaisuuden rajat tutkimuksessani

Globalisaatio onkin vaikuttanut kansalaisuuden käsitteeseen jo pelkästään siirtolaisuuden, ja Suomen tapauksessa maahanmuuton lisääntymisen vuoksi. Vaikka globalisaation merkitys on edellä esitetyn mukaisesti selvästi muuttanut kansallisvaltioiden roolia ja näin ollen käsityksiä kansalaisuudesta, on kansalaisuutta edelleen perusteltua tutkia kansallisvaltion kontekstissa ja valtion tasolla. Seuraavaksi määrittelenkin tarkemmin mitä tarkoitan kansallisvaltiolla sekä erottelen toisistaan kansalaisuuden ja kansallisuuden käsitteet. Sen jälkeen kerron yleisimmistä kansalaisuuden myöntämisen perusteista sekä selvitän millaista linjaa Suomessa harjoitetaan suhteessa kansalaisuuden myöntämiseen. Lopuksi esittelen lyhyesti maahanmuuttopolitiikan ja maahanmuuttajapolitiikan käsitteiden erot sekä selitän miten kansalaisuutta on tutkittu kansalaiseksi tulemisen ja kansalaisena olemisen näkökulmista. Tämän luvun avulla pyrin selventämään miten ymmärrän kansalaisuuden käsitteen tässä tutkimuksessa ja mitä pyrin kansalaisena olemisesta tutkimaan.

Yksi tapa tutkia kansalaisuutta on käsitteen jakaminen kansalaisuuteen ja kansallisuuteen. Esimerkiksi Päivi Harinen (2000, 21–24) erittelee näiden kahden käsitteen sisällöllisiä eroja niin, että *kansalaisuus* viittaa enemmän valtion jäsenyyteen ja *kansallisuus* kansaan kuulumiseen. Näin kansalaisuus on enemmän valtion juridinen jäsenyys, jollain tavalla rationaalisuuteen pohjaava asema, jonka ihminen voi saada myös valinnan kautta. Kansallisuus taas viittaa enemmän kansaan ja sen kansallistunteeseen, joka mielletään useammin tunteisiin ja identiteettiin liittyväksi asiaksi. Kansallistunnetta ei voi myöskään

valita, vaan siihen kasvetaan. Kansa taas on ilmiönä hyvin abstrakti, ja sen määrittely perustuu syntymään, kotiseutuun, kulttuuriin, historiaan ja kieleen. Näin ollen kansallinen kuuluminen on jotain enemmän kuin jonkin valtion jäsenyys. (emt.) Kansallisuuden käsitteeseen liittyy myös oleellisesti kansallisvaltion käsite, sillä siihen sisältyy ajatus väestön ja kansan samaistumisesta valtioon. Kansaa ja valtiota yhdistävät sellaiset asiat kuin yhteinen historia, yhteishenki sekä ainutlaatuinen elämäntapa, joka on harvojen ja valittujen yksinoikeus. Ihminen saa itselleen kansalaisoikeudet ja voi olla sosiaalisesti tasa-arvoinen vain jos hän sitoutuu sekä kulttuurisesti että poliittisesti kansallisvaltioon. (Zygmunt Bauman 1996.)

Kansalaisuuden ja kansallisuuden käsitteiden erottelu ei ole kuitenkaan aivan yksiselitteistä, eikä niiden vertaaminen esimerkiksi englannin kielen vastaaviin termeihin tee asiaa yhtään selkeämmäksi. Englanniksi kansalaisuus voi kääntyä sanaksi *citizenship* ja kansallisuudella voidaan viitata englannin kielen sanaan *nationality*. Toisaalta kansainvälisen käytännön mukaisesti ihmisen juridiseen kansalaisuuteen viitataan myös sanalla *nationality*, eivätkä näiden käsitteiden sisällöt siten käänny suomen kieleen johdonmukaisesti. Myös suomen kielessä kansalaisuutta ja kansallisuutta käytetään osittain sekaisin ja erityisesti arkikielessä niihin viitataan myös usein sanalla suomalaisuus, jolloin kansan ja kansallisuuden merkitykset korostuvat (ks. esim. Harinen 2000, 21).

Suomalaista kansallisuuspuhetta on Harisen (2000, 10–11) mukaan viimeisen vuosisadan ajan pidetty yllä erityisesti itsenäistymisen ja sotien avulla, ja vaikka kylmän sodan aikana tämä retoriikka laimeni, ei suomalaisten kansallistunne sinänsä hävinnyt minnekään. Saukkosen (2013, 102–103) mukaan jo Suomen itsenäistymisen aikoihin suomenkielinen väestö muodosti suomalaisen kansakunnan ytimen, jolloin suomalaisuus kytkettiin tiiviisti suomen kieleen, historiallisiin tapoihin ja arvoihin, vaikka laillisesti kaikki Suomen kansalaiset luettiin suomalaisiksi heidän äidinkielestään riippumatta. Suomessa onkin Saukkosen mukaan tyypillistä ajatella, että suomalainen kansakunta muodostuu suomenkielisestä väestöstä, jolla on yhteiset historialliset tavat ja arvot. Harinen (2000, 10–11) esittää, että suomalainen kansallisuuspuhe on säilynyt 1900-luvun loppupuolelle asti saman sisältöisenä kuin mitä se oli sata vuotta aiemmin, ja siinä korostetaan yhä kansalaisten aktiivisuutta, itsetuntoa, identiteetin vahvuutta, kilpailukykyä, puolustusvalmiutta sekä sivistystä ja koulutusta. Kansallistunteen uudelleenrakentaminen ja -toisintaminen on jokaisen kansalaisen tehtävä, jota toteutetaan kansallisten traditioiden ylläpitämisellä sekä

vetoamalla myyttisiin juuriin ja valtion välisten rajojen muuttumattomuuteen ja luonnollisuuteen.

Kansalaisuutta ja kansakuntaa on myös hahmoteltu jakamalla se etnokseen ja demokseen. Muun muassa Jürgen Habermas (1994, 2035) on hahmotellut kansakuntaa tämän jaottelun kautta, jossa etnos viittaa kansaan tai kansakuntaan kulttuurisena yksikkönä, jolla on sama alkuperä sekä maantieteellisesti että kulttuurisesti yhteisen kielen, tapojen ja traditioiden perusteella. Demos viittaa sen sijaan poliittiseen kansakuntaan, joka muodostuu aktiivisesti poliittisia oikeuksiaan harjoittavista ihmisistä. Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan noudata tätä jakoa, enkä myöskään jakoa kansalaisuuteen ja kansallisuuteen, vaan puhun sen sijaan yksinomaan kansalaisuudesta. Pyrinkin tutkimaan kaikkea mitä kansalaisuuteen liitetään, ja yhdistän saman käsitteen alle myös sen, mikä edellä kuvaamani mukaisesti liitettäisiin normaalisti kansallisuuden käsitteeseen.

Ruud Koopmansin (2005, 8–9) mukaan kansalaisuutta on tutkittu muun muassa vertailemalla valtioiden kansalaisuuslakeja toisiinsa tai vaihtoehtoisesti tutkimalla valtioiden harjoittamia kansalaisuus- tai maahanmuuttopolitiikkoja ja näin pyritty luomaan malleja siitä, kuinka avoimia valtiot ovat maahanmuutolle ja erilaisuudelle. Koopmans yhdistää omassa teoksessaan nämä kaksi ulottuvuutta, joten hänen jaotteluunsa sisältyy se, kuinka helppoa yksilön on saada kansalaisuus sekä se, kuinka paljon kulttuurista erilaisuutta kansalaisuus suvaitsee. Oma tutkimukseni keskittyy näistä jälkimmäiseen, eli kansalaisuuden ja erilaisuuden sietämisen suhteeseen, jota tutkin ainoastaan Suomen kontekstissa ja suhteessa maahanmuuttajien tuomaan erilaisuuteen. Ennen kuin kerron lisää tutkimukseni viitekehyksestä, haluan kuitenkin lyhyesti mainita kansalaisuuslaeista ja kansalaisuuden myöntämisen yleisistä perusteista, sillä Suomen kansalaisuuslaki määrittelee hyvin pitkälle sen, mitä on tämän tutkimuksen keskiössä olevan kotoutumiskoulutuksen vaatimusten taustalla.

Kansalaisuuslait ja kansalaisuuden saaminen perustuvat yleisesti kahteen erilaiseen periaatteeseen, joista *ius sanguinis* -periaate perustuu kansalaisuuden periytymiseen vanhemmilta lapsille ja *ius soli* -periaate kansalaisuuden määräytymiseen syntymäpaikan perusteella. Useimmissa valtioissa nämä molemmat ovat usein olleet käytössä samanaikaisesti erilaisin painotuksin (ks. esim. Kuusela 2006, 36). Kansalaisuuden saamiseen liittyy myös kolmas periaate, jonka mukaisesti kansalaisuuden voi saada myös

maassa oleskelun perusteella. Oleskeluun perustuvan kansalaisuuden myöntäminen on yleistynyt länsimaissa, mutta samalla kansalaisuuden myöntämisen ehdoiksi on asetettu erilaisia vaatimuksia kuten uskollisuusvalan vannomista, kansalaisuuslupauksen tekemistä, kielitaitoon sekä maan historian, kulttuurin ja yhteiskunnan toiminnan tuntemiseen liittyviä vaatimuksia. (Saukkonen 2007, 215–216.) Suomessa kansalaisuuden saa pääsääntöisesti vanhemmilta perittyinä, mutta kansalaisuuden voi saada myös hakemuksesta, jolloin myöntämisen ehtona on muun muassa pääsääntöisesti viiden vuoden pituinen asumisaika Suomessa sekä tyydyttävän kielitaidon osoittaminen suomen tai ruotsin kielessä (kansalaisuuslaki 16.5.2003/359, 9 §, 13 §). Tyydyttävän kielitaidon voi osoittaa esimerkiksi suorittamalla yleisen kielitutkinnon taitotason kolme (emt.; ks. myös liite 2), mutta yhteiskuntaan, kulttuuriin tai historiaan liittyviä tietoja ei Suomen kansalaisuutta hakiessa testata.

Kuten aikaisemmin totesin, en ole kuitenkaan tässä tutkimuksessa kiinnostunut kansalaisuuden myöntämisen perusteista ja sen juridisesta puolesta, vaan keskittän huomioni kansalaisuuteen poliittisen yhteisön jäsenenä, mihin liitetään oikeuksia, velvollisuuksia, osallistumista ja identiteettiin liittyviä asioita (ks. esim. Delanty 2000, 4). Vaikka puhun tässä tutkimuksessa sekä kansalaisena olemisesta että kansalaiseksi tulemisesta, en viittaa kansalaiseksi tulemisella juridisen kansalaisuuden myöntämiseen. Sen sijaan viittaan sillä tässä tutkimuksessa siihen maahanmuuttajien kotoutumisen prosessiin, jonka he käyvät läpi Suomeen asetuttuaan. Suomalaisen yhteiskunnan tapa organisoida maahanmuuttajien mukanaan tuomaa erilaisuutta ilmenee erilaisina politiikkoina ja sopeutumisvaatimuksina, joiden jäsentelemiseen käyttämäni viitekehyksen esittelen seuraavaksi.

2.3 Multikulturalismi, assimilaatio ja integraatio; teoreettinen viitekehys

Tässä luvussa esittelen teoreettisen viitekehýkseni, jonka avulla tarkastelen sitä, millaisia vaatimuksia ja ehtoja maahanmuuttajien kansalaisuudelle asetetaan. Viitekehýkseni muodostuu erilaisista kotouttamis- tai maahanmuuttajapolitiikoista, joita käsitteellistän multikulturalismin, assimilaation ja integraation käsitteiden avulla. Lopuksi selitän taulukon avulla viitekehýkseni, joka toimii tässä tutkimuksessa pohjana aineiston analyysille.

Tässä tutkimuksessa en siis tutki *maahanmuuttopolitiikkaa* sinänsä, vaan käsittelen multikulturalismin, assimilaation ja integraation termejä kotouttamis- tai

maahanmuuttajapolitiikan näkökulmasta. Saukkosen (2007, 206–208) mukaan maahanmuuttopolitiikka keskittyy sääntelemään maahan suuntautuvaa muuttoliikettä ja valvomaan valtion rajoja kun taas maahanmuuttajapolitiikalla viitataan sellaisiin politiikkatoimiin, jotka koskevat pysyvästi maassa oleskelevia ulkomaalaisia sekä usein myös heidän jälkeläisiään. Saukkonen jakaa maahanmuuttajapolitiikan neljään osaan, jotka ovat assimilaatiopolitiikka, integraatiopolitiikka, multikulturalistinen politiikka sekä segregatiopolitiikka. Näistä segregatiopolitiikka jää tässä tutkimuksessa tarkasteluni ulkopuolelle, sillä siinä pyritään pitämään maahanmuuttajayhteisöt täysin erillään muusta yhteiskunnasta (Saukkonen 2007, 208), enkä koe, että sellainen tavoite liittyisi Suomessa toteutettavaan maahanmuuttajien kotoutumiskoulutukseen.

Assimilaatiolla viitataan sellaiseen periaatteeseen, jossa maahanmuuttajien odotetaan sulautuvan valtaväestön kulttuuriin luopuen omista kulttuurinsa erityispiirteistä kuten kielestä. Tavoitteena onkin se, että maahanmuuttajat muuttuvat osaksi kantaväestöä, ja ettei maahanmuuttaja- tai vähemmistöryhmiä voisi erottaa muusta väestöstä. Assimilaatiopolitiikkaa on harjoitettu länsimaissa laajalti aina 1800-luvulta 1960-luvulle asti ja siitä selvimpänä esimerkkinä voi pitää Ranskan republikaanistista maahanmuuttajapolitiikkaa. (Saukkonen 2007, 127, 178, 208.) Selkeän assimilaatiopolitiikan harjoittamisesta on tullut länsimaissa yhä harvinaisempaa (Kymlicka 2012) ja Koopmansin (2005, 9-10) mukaan useimmissa liberaaleissa demokratioissa assimilaatiota vaaditaan yleensä vain yksityisen alueen ulkopuolella, eli esimerkiksi lain, koulutuksen ja median alueella.

Saukkosen (2007, 177, 208) mukaan multikulturalismilla taas tarkoitetaan sellaisia poliittisia käytäntöjä tai maahanmuuttajapolitiikkaa, jossa tunnustetaan erilaisten etnisten tai kulttuuristen yhteisöjen kulttuuriset oikeudet. Multikulturalismissa hyväksytään se, että yhteiskunnassa on selvästi kantaväestöstä erottuvia ryhmiä, joiden ei oleteta kokonaan assimiloituvan kantaväestöön edes seuraavissa sukupolvissa, joten multikulturalistisen politiikan tavoitteena on enemmänkin erojen hallinta kuin niiden eliminointi. Saukkosen (2013, 68) mukaan multikulturalismia voidaan käyttää myös integraatiopoliittisena strategiana, jolloin yhteiskunnan jakautuminen erilaisiin yhteisöihin etnisyyden tai kulttuurisuuden perusteella hyväksytään ja sitä pidetään hyvänä asiana. Julkisen vallan tehtäväksi tulee monimuotoisuuden edistäminen ja ylläpitäminen sekä sellaisen sosiaalisen ja taloudellisen eriarvoisuuden vähentäminen, joka on seurausta vähemmistöryhmään

kuulumisesta.

Will Kymlickan (2012, 5-6) mukaan multikulturalismin idea on lähtöisin 1900-luvun puolivälistä, ja sen ensimmäisiä aaltoja olivat muun muassa kolonisaation purkaminen, rotutaistelut Yhdysvalloissa sekä vasta 1960-luvun lopulta alkanut vähemmistöjen oikeuksien puolustaminen. Kaikkien näiden liikkeiden kantava idea oli ihmisoikeuksien kunnioitus ja ideana on ollut rakentaa uudenlaista kansalaisuutta, joka perustuu ihmisoikeuksiin eikä perinteisiin hierarkkisiin valtasuhteisiin. Multikulturalismi on kuitenkin menettänyt houkuttelevuuttaan poliittisena terminä, vaikka Kymlickan (2012, 14–15) mukaan multikulturalististen politiikkojen lukumäärä on vain lisääntynyt viime vuosikymmeninä. Multikulturalismin sijaan on alettu puhua integraatiosta, pluralismista ja monimuotoisuudesta. Sinällään multikulturalistiset politiikat eivät ole vähentyneet, mutta rinnalle on tullut paljon erilaisia integraatioon liittyviä politiikkoja kuten maahanmuuttajille pakollisia kieli- ja maatietokursseja. Näitä erilaisia kieliopintoja ja yhteiskunta- ja kulttuuritietoja on myös alettu testaamaan ja niihin liittyvää osaamista on alettu vaatimaan eri vaiheissa maahantulosta kansalaisuuden myöntämiseen asti eri maissa eri tavoin. (emt.)

Myös Saukkosen (2013, 91) mukaan multikulturalismia on käytännössä ymmärretty ja sitä on toteutettu eri maissa eri tavoin. Suomessa on 1990-luvulta lähtien tavoiteltu maahanmuuttajien osallistumista yhteiskuntaan yhdenvertaisina kantaväestön kanssa, mutta samalla heille on annettu oikeus ylläpitää omaa kulttuurista tai etnistä identiteettiään. Multikulturalismin on nähty edistävän ihmisten integroitumista valtakulttuuriin ja toisaalta monikulttuurisuus on sinänsä nähty tavoittelemisen arvoisena asiana. Keith Bantingin ja Will Kymlickan (2012) multikulturalistisen politiikkaindeksin mukaan Suomessa harjoitettu maahanmuuttajapolitiikka onkin hyvin multikulturalistista. Maahanmuuttajaryhmiin kohdistuvien politiikkojen analysoinnissa tarkasteltiin esimerkiksi sellaisia asioita kuten monikulttuurisuuden virallista vahvistamista ja liittämistä osaksi koulujen opetussuunnitelmaa sekä etnisten järjestöjen kulttuuriin liittyvän toiminnan ja äidinkielen opetuksen tukemista (Kymlicka 2012, 7). Saukkosen (2013, 118) mukaan Suomi olikin Kymlickan ja Bantingin multikulturalistisen politiikkaindeksin perusteella vuonna 2010 vahvan multikulturalismin maa, ja muihin Euroopan maihin verrattuna ehkä vielä multikulturalisempi kuin muut.

Multikulturalismin ja monikulttuurisuuden käsitteet menevät arkikielessä helposti sekaisin,

jonka vuoksi haluan tarkentaa niiden käyttöä tämän tutkimuksen tarpeisiin. Saukkosen (2013, 115) mukaan monikulttuurisuus tarkoittaa sitä väestöllistä tosiasiaa, että yhteiskunnassa on monimuotoisuutta esimerkiksi etnisyyden ja kulttuurin perusteella. Monikulttuurisessa yhteiskunnassa törmää erilaisiin kieliin, uskontoihin, tapoihin ja perinteisiin, eivätkä kaikki ole syntyneet samassa maassa. Sen sijaan silloin, kun monikulttuurisuudesta puhutaan poliittisessa ja ideologisessa mielessä, tulisi Saukkosen mukaan puhua sen sijaan multikulturalismista. Multikulturalismista puhuttaisiinkin silloin kun viitataan politiikkaratkaisuihin ja tilanteisiin, joissa yhteiskunta tunnustaa, arvostaa ja tukee etnistä ja kulttuurista monimuotoisuutta. Näiden käsitteiden erottaminen toisistaan on mielestäni järkevää, jonka vuoksi aion käyttää tässä tutkimuksessa sanaa multikulturalismi viitatessani erilaisiin politiikkaratkaisuihin ja sanaa monikulttuurisuus ilmaisemaan vallitsevana asiantilana ilmenevää kulttuurien moninaisuutta.

Multikulturalismin ja assimilaation lisäksi yksi tapa tarkastella maahanmuuttajapolitiikkaa ja politiikkaratkaisuja liittyy integraation käsitteeseen. Saukkosen (2007, 208–210) mukaan maahanmuuttajapolitiikoista puhuttaessa integraatio tarkoittaa sitä, että kotoutumisen ajatellaan olevan valtaväestön ja muiden ryhmien välillä tapahtuva kaksisuuntainen prosessi, jossa maahanmuuttajat hiljalleen sulautuvat valtaväestöön jossain määrin. Integraatiossa siis edellytetään molemminpuolista sopeutumista, joten myös kantaväestön oletetaan muuttuvan tässä prosessissa. Saukkosen (2013, 65) mukaan integraatio tarkoittaaakin yleisesti sellaista prosessia, jossa maahanmuuttaja löytää oman paikkansa yhteiskunnassa ja sopeutuu sekä osittain myös sulautuu ympäröivään yhteiskuntaan säilyttäen kuitenkin oman etnisen tai kulttuurisen identiteettinsä. Tämän oman alkuperäiseksi mielletyn identiteetin säilyttäminen voi viitata esimerkiksi kulttuurisiin käytäntöihin kuten kieleen ja uskoon.

Kymlickan (2012, 15–16) mukaan on yleinen trendi, että multikulturalististen politiikkojen ohelle on otettu vaatimus integraatiosta. Integraatiopolitiikoilla pyritään maahanmuuttajien parempaan sopeutumiseen yhteiskunnassa, ja niissä painotetaan useimmiten työllistymistä, liberaaleja länsimaisia arvoja kuten vapautta, demokratiaa, ihmisoikeuksia, tasa-arvoa ja lakien kunnioitusta sekä yhteiskunnan kielen, historian ja instituutioiden tuntemista. Kymlickan mukaan integraatiopolitiikat ja multikulturalistiset politiikat voivatkin olla hyvin yhteensopivia keskenään, kunhan integroituminen tapahtuu maahanmuuttajan omasta tahdosta eikä pakon edessä. Jos integroituminen esimerkiksi kielikursseja käymällä on ehtona oleskeluluvan uudistamiselle tai sosiaaliturvan saamiselle, ei se sovi yhteen

multikulturalismin periaatteiden kanssa. (Kymlicka 2012, 16–17.)

Kymlickan mukaan (2012, 18) kansalaisuudesta puhuttaessa on alettu korostaa yksilöiden velvollisuuksia heidän oikeuksiensa sijasta. Kun aikaisemmin vedottiin T.H. Marshallin esittämään jakoon kansalaisten oikeuksista ja odotettiin yksilön pystyvän suoriutumaan velvollisuuksistaan vasta sen jälkeen, kun hän on saanut itselleen oikeudet kansalaisena, vaaditaan maahanmuuttajilta nyt tiettyjen velvollisuuksien suorittamista ennen kuin heille halutaan myöntää kansalaisoikeuksia. Saukkosen (2013, 69) mukaan on myös tyypillistä, että yhteisöllisten oikeuksien korostamisen sijaan on alettu korostaa yksilön velvollisuuksia, mikä näkyy vaatimuksena siitä, että on maahanmuuttajan omalla vastuulla löytää oma paikkansa ja samastua uuteen yhteiskuntaan ja kulttuuriin.

MULTIKULTURALISMI	INTEGRAATIO	ASSIMILAATIO
Kulttuuristen ja etnisten ryhmien kulttuuristen oikeuksien korostaminen		Kulttuuristen ja etnisten ryhmien kulttuuristen oikeuksien hylkääminen
Kulttuurien säilyttäminen toisistaan erillisinä	Joidenkin kulttuurin piirteiden säilyttäminen ja joidenkin hylkääminen tai muuttaminen	Kulttuuristen ja etnisten vähemmistöjen sulauttaminen valtakulttuuriin
Kulttuuriset oikeudet sekä julkisen että yksityisen alueella, oikeus oman kulttuurin säilyttämiseen on ihmisoikeus		Ryhmien kulttuuriset oikeudet vain yksityisen alueella
Kulttuurierojen sietäminen sekä dialogin ja ymmärryksen edistäminen	Vastavuoroinen sopeutuminen yhteiskunnan ja maahanmuuttajien välillä	Sopeutuminen yhdensuuntaista: maahanmuuttajat sopeutuvat valtakulttuuriin

Taulukko 2. Teoreettinen viitekehys 1

Käytän multikulturalismin ja assimilaation piirteiden tutkimiseen omaa teoreettista

viitekehystäni, jonka olen perustanut edellä esittämäni kirjallisuuteen. Siinä asetan multikulturalismin ja assimilaation jänalle toistensa vastakohtiksi, ja integraation käsite asettuu näiden väliin, vaikka se ei olekaan täysin niiden välimuoto. Taulukossa 2 vertailen käsitteiden suhteita ensin suhteessa eri etnisten tai kulttuuristen ryhmien oikeuksiin ja siihen, pitäisikö näiden ryhmien saada säilyttää omaa kulttuuriaan vai sulautua valtakulttuuriin. Tämän jälkeen taulukosta selviää, voivatko ryhmät säilyttää oman kulttuurinsa piirteitä julkisen vai yksityisen alueilla sekä kenen odotetaan sopeutuvan ja mihin.

Toinen tutkimuskysymykseni liittyy integraation painotuksiin, joiden tutkimiseen käytän pohjana Saukkosen (2013, 66) mainitsemaa jaottelua integraation ulottuvuuksista. Saukkosen mukaan integraatiosta puhuttaessa eri ulottuvuudet vaikuttavat siihen, miten ilmiötä ymmärretään, jonka vuoksi on tärkeää tarkentaa mistä kulloinkin puhutaan. Kun viitataan poliittisen tai oikeudellisen järjestelmän sisällä olevaan integraatioon, tarkoitetaan kansalaisuuden saamista sekä poliittisia oikeuksia kuten äänestämistä. Taloudelliseen tai sosiaaliseen järjestelmään integroitumiseen viitattaessa puhutaan sen sijaan työllistymisestä, koulutuksesta ja asumiseen liittyvistä asioista. Kulttuurinen integraatio nähdään usein näistä erillisenä, ja sen tunnusmerkkejä ovat valtakielten oppiminen sekä uusien arvojen ja käyttäytymismallien omaksuminen. Lisäksi Saukkonen erottaa näistä vielä neljänneksi kokonaisuudeksi henkisen yhteiskuntaan ja kulttuuriin samastumisen.

Oman analyysini teoreettinen viitekehys muodostui näin viidestä eri integraation painotusalueesta: taloudellisesta, poliittisesta, sosiaalisesta, kulttuurisesta ja henkisestä integraatiosta. Saukkosen mainitsema oikeudellinen integraatio jäi tarkasteluni ulkopuolelle. Poliittinen integraatio viittaa tässä tutkimuksessa poliittisten oikeuksien toteutumiseen kuten äänestämiseen, ja taloudellinen integraatio lähinnä työllistymiseen ja sitä tukeviin seikkoihin. Sosiaaliseen integraatioon liitin sosiaaliset suhteet omassa lähiympäristössä ja toisaalta suhteessa yhteiskuntaan, ja kulttuuriseen integraatioon liitin suomen kielen oppimisen ja muiden kulttuuristen tapojen omaksumisen. Henkisen integraation ymmärsin samoin kuin Saukkonenkin, eli henkisenä yhteiskuntaan ja kulttuuriin samastumisena.

3 KOTOUTUMISKOULUTUS JA MULTIKULTURALISTINEN INTEGRAATIO

Tässä luvussa pyrin pohtimaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni liittyviä asioita. Tarkoituksena on siis selvittää, painottuuko kotoutumiskoulutuksessa enemmän multikulturalismi vai assimilaatio ja millaisia piirteitä eri aineistoistani nousee tähän liittyen. Käsittelen aineistojani multikulturalismin, assimilaation ja integraation käsitteiden kautta erikseen niin, että luvussa 3.1 analysoin opetussuunnitelmaa ja luvussa 3.2 käsittelen opettajien haastatteluita.

3.1 Opetussuunnitelma ja multikulturalistinen integraatio

Opetussuunnitelma tuo tähän tutkimukseen suomalaisen yhteiskunnan näkökulman siitä, millä tavalla maahanmuuttajia halutaan suomalaiseen yhteiskuntaan kotouttaa ja millaiseen kansalaisuuteen heidän odotetaan integroituvan. Opetussuunnitelmaa tutkimalla pyrin selvittämään, painotetaanko opetussuunnitelmassa enemmän maahanmuuttajien sulauttamista ja assimiloitumista suomalaiseen yhteiskuntaan vai rohkaistaanko heitä säilyttämään omaa kulttuuriaan ja kieltään multikulturalismin nimissä niin, että suomalaisessa yhteiskunnassa olisi vastaisuudessakin erillisiä kulttuurisia ryhmiä.

Opetussuunnitelmassa viitataan suorasti monikulttuurisuuteen tai multikulturalismiin useassa kohdassa. Maahanmuuttajan kulttuuriin oikeuksiin viitataan esimerkiksi lauseilla *”koulutus tukee opiskelijan oman kulttuurin ylläpitämistä ja sen yhteensovittamista ympäröivään kulttuuriin”* (Opetushallitus 2012, 23) ja *”opiskelu tukee maahanmuuttajan omia kulttuuriperinteitä sekä auttaa arvioimaan ja uudistamaan niitä, jos ne ovat ristiriidassa Suomessa vallitsevien lakien kanssa”* (Opetushallitus 2012, 10). Kun opetussuunnitelmassa argumentoidaan multikulturalismin ja maahanmuuttajien kulttuuristen oikeuksien puolesta, painotetaankin aina samalla myös sitä, että omaa kulttuuria on mahdollista säilyttää vain niiltä osin, kuin se on yhteensopivaa suomalaisen kulttuurin näkökulmasta. Maahanmuuttajien oman kulttuurin ylläpitämiseen liittyviä keinoja ei sinänsä eritellä, mutta opetussuunnitelmassa mainitaan, että kotoutumiskoulutuksessa voidaan käyttää maahanmuuttajien omaa äidinkieltä tai muuta kielitaitoa opiskelemisen tukena, ja että maahanmuuttajien järjestöjä voidaan hyödyntää niin, että maahanmuuttajat saavat niistä vertaistukea kotoutumiseensa. (Opetushallitus 2012, 10, 15, 17, 23.)

Maahanmuuttajan omien kulttuuriperinteiden tukemisen lisäksi opetussuunnitelmassa puhutaan monikulttuurisessa yhteiskunnassa tarvittavien taitojen opiskelemisesta. Monikulttuurisuutta ei nähdä vain osana maahanmuuttajien ja heidän lähipiirinsä elämää, vaan myös suomalaisen yhteiskunnan yhtenä määrittäjänä. Opetussuunnitelman mukaisesti maahanmuuttajasta pyritäänkin kotoutumiskoulutuksessa rakentamaan monikulttuurisen yhteisön jäsen, joka pyrkii toimillaan torjumaan rasismia.

”Opiskelu vahvistaa opiskelijan taitoja toimia monikulttuurisessa yhteiskunnassa sekä kartuttaa opiskelijan interkulttuurista osaamista. Koulutus kannustaa vuorovaikutukseen eri kulttuuriryhmien välillä ja kantaväestön kanssa. Kotoutumiskoulutuksessa edistetään hyviä etnisiä suhteita eikä sallita syrjintää missään muodossa eikä keneltäkään.” (Opetushallitus 2012, 10)

”Opiskelija oppii toimimaan rakentavasti monikulttuurisen yhteisön jäsenenä sekä torjumaan rasismia kaikki etnisiä ryhmiä kohtaan.” (Opetushallitus 2012, 38)

Myös opetussuunnitelman (Opetushallitus 2012, 10–11) arvoperustasta voi lukea multikulturalistisia piirteitä, sillä sen peruspilareiksi ilmoitetaan tasa-arvo ja yhdenvertaisuus kaikilla elämän osa-alueilla. Samalla tarkennetaan, että yhdenvertaisuuslaki kieltää kaikenlaisen henkilöön liittyvän syrjinnän sekä edellyttää yhdenvertaisuuden aktiivista edistämistä. Multikulturalismia perustellaan myös vetoamalla, ihmisoikeuksiin ja oikeudenmukaisuuteen.

”Kotoutumiskoulutuksen yleisenä arvolähtökohtana on elämän ja ihmisoikeuksien kunnioitus. Sivistysihanteena on pyrkimys hyvyyteen, totuuteen ja inhimillisyyteen. Koulutus edistää yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta, luo edellytyksiä avoimelle demokratialle ja hyvinvoinnille sekä ehkäisee syrjäytymistä.” (Opetushallitus 2012, 10)

Multikulturalismi korostuu myös niissä kohdissa, joissa opetussuunnitelma kuvailee kotoutumiskoulutuksen toimintakulttuuria. Kotoutumiskoulutusta kuvataan ensisijaisesti monikulttuuriseksi ja monikieliseksi, joka heijastuu myös koulutuksen järjestäjälle asetettuihin vaatimuksiin.

”Monikulttuurisen yhteisön rakentaminen edellyttää koko oppilaitokselta yhteisön

monimuotoisuuden tiedostamista ja moniarvoisuutta tukeviin toimintatapoihin ja käytänteisiin sitoutumista.” (Opetushallitus 2012, 18)

Oppilaitoksilta edellytetäänkin sellaisten toimintatapojen ja käytäntöjen toteuttamista, jotka tukevat moniarvoisuutta sekä mahdollistavat opiskelun kieli- ja kulttuurieroista huolimatta ja niitä hyödyntäen. Lisäksi ”*oppilaitosten käytänteitä rakennetaan johdonmukaisesti tukemaan monikulttuurisen yhteisön toimivuutta*” (Opetushallitus 2012, 19). Oppilaitosten toivotaan myös olevan oppivia organisaatioita, joissa sekä opettajat että opiskelijat voivat vaikuttaa keskustelun kautta oppilaitoksen toimintaan ja monikulttuurisuuteen. Toimintaperiaatteista pitäisi opetussuunnitelman mukaan voida keskustella ja eri kulttuurien ja elämänmuotojen ymmärtäminen sekä oman kulttuuritaustan tiedostaminen kuuluvat oppivan ja monikulttuurisen oppilaitoksen edellytyksiin. (Opetushallitus 2012, 18–19.)

Monikulttuurinen vuorovaikutus ja kulttuuri-identiteetti on myös nostettu opetussuunnitelmassa yhdeksi yhteiskuntataitojen ja kulttuurintuntemuksen osa-alueeksi. Opiskelijan tulisi kotoutumiskoulutuksessa oppia tarkastelemaan oman ja suomalaisen kulttuurin välisiä eroja, suhtautua hyväksyvästi kulttuurieroihin sekä oppia suomalaisista uskonnoista ja uskonnonvapauden periaatteesta. Hänen tulisi myös omaksua maailmankansalaisen etiikkaa, muodostaa kulttuurien välisiä sosiaalisia suhteita ja verkostoja sekä oppia ymmärtämään sekä omaan että suomalaiseen kulttuuriin liittyviä tapoja, normeja, arvoja ja asenteita. (Opetushallitus 2012, 38.) Multikulturalististen tavoitteiden yhteyteen onkin kirjattu hyvin paljon suomalaisen kulttuurin ymmärtämiseen liittyviä tavoitteita, jotka viittaavat osittain ehkä enemmän integraatioon kuin multikulturalismiin. Tässä näkyy myös Kymlickan (2012, 15) huomioima suuntaus siitä, että multikulturalismin ja ryhmäoikeuksien korostamisen sijaan on 2000-luvulla alettu vaatia yhä enenevässä määrin myös integraatioon liittyviä asioita.

Vaikka opetussuunnitelmassa puhutaankin monikulttuurisuudesta ja maahanmuuttajien kulttuuriperinteiden tukemisesta ja kunnioittamisesta, on selvää, että opetussuunnitelma linjaa kotoutumiskoulutuksessa maahanmuuttajaryhmien oikeudet oman kulttuurin säilyttämiseen alisteiseksi suomalaiseen yhteiskuntaan integroitumiselle. Kotoutumiskoulutuksessa esimerkiksi autetaan arvioimaan ja uudistamaan maahanmuuttajan omia kulttuuriperinteitä ”*jos ne ovat ristiriidassa Suomessa vallitsevien lakien kanssa*” (Opetushallitus 2012, 10) ja maahanmuuttajan oman kulttuurin

säilyttämisestä puhuttaessa viitataan aina myös sen yhteensovittamiseen suhteessa suomalaiseen kulttuuriin (Opetushallitus 2012, 10).

Integraatioajattelun korostuminen ilmenee myös useissa muissa opetussuunnitelman kohdissa, joissa viitataan kotoutumisen vastavuoroisuuteen kantaväestön ja maahanmuuttajien välillä. Integraatiota kuvataan opetussuunnitelmassa myös huomattavasti selkeämmin ja yksityiskohtaisemmin kuin multikulturalismiin kuuluvia maahanmuuttajien ryhmäoikeuksia tai oman kulttuurin säilyttämistä. Integraatiosta puhutaan sitä alleviivaten ja korostaen, ja opetussuunnitelmassa pyritäänkin korostamaan nimenomaan integraation olevan kotoutumiskoulutuksen keskeisin periaate, jota perustellaan esimerkiksi kotoutumislakiin viitaten.

”Kotoutumislain tavoitteena on edistää maahanmuuttajien kotoutumista ja tukea heidän aktiivista osallistumistaan suomalaisen yhteiskunnan toimintaan.” (Opetushallitus 2012, 7)

”Kotoutumisessa ei ole kyse pelkästään maahanmuuttajan henkilökohtaisesta ja hänen perheensä kotoutumisprosessista. Kotoutuminen on kaksisuuntainen prosessi, jossa sekä maahanmuuttaja että maahanmuuttajan lähiyhteisö ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Tärkeä osa kotoutumista on maahanmuuttajien ja kantaväestön välinen jatkuva kanssakäyminen arkipäivän tilanteissa ja lähiyhteisöissä.” (Opetushallitus 2012, 11)

Myös opetussuunnitelmassa kuvaillussa oppimiskäsityksessä korostetaan integraatiota. Oppimiskäsitystä kuvataan sosiokonstruktivistiseksi, mikä tarkoittaa sitä, että opiskelija aktiivisen toiminnan kautta liittyy uudet opittavat asiat jo osaamaansa tietokokonaisuuteen. Oppimiskäsitystä kuvaillussa viitataan vastavuoroisuuteen ja vuorovaikutukseen, kun siinä mainitaan, että *”oppiminen on perusluonteeltaan opiskelijan ja hänen ympäristönsä välinen vuorovaikutusprosessi”* (Opetushallitus, 2012, 16). Opetussuunnitelmassa tehdäänkin hyvin selväksi, että siinä kannustetaan maahanmuuttajia vuorovaikutukseen kantaväestön sekä eri kulttuuriryhmien kanssa. Kotoutuminen nähdään opetussuunnitelmassa kaksisuuntaisena prosessina, jossa kantaväestö, maahanmuuttajan lähiyhteisö ja maahanmuuttaja ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Kotoutumisen osapuolina eivät ole kuitenkaan pelkästään maahanmuuttajat ja kantaväestö, vaan myös suomalainen yhteiskunta, joka *”tukee maahanmuuttajien kotoutumista erilaisten palvelujen ja toimenpiteiden avulla erityisesti maassa olon ensimmäisten vuosien aikana”* (Opetushallitus 2012 11).

Jo pelkästään se, että Suomessa tarjotaan maahanmuuttajille kotoutumiskoulutusta, tarkoittaa tietenkin sitä, että maahanmuuttajia pyritään integroimaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Vaatimus kielitaidon oppimisesta onkin yksi yleisimmistä integraatioon liittyvistä tavoitteista (ks. esim. Kymlicka 2012, 15), ja lisäksi maan historiaan, kulttuuriin ja yhteiskuntaan liittyvät tiedot voi perustella tavoitteella integroida maahanmuuttajat yhteiskuntaan. Kielitaidon tärkeyttä perustellaan opetussuunnitelmassa esimerkiksi sillä, että se auttaa selviytymään ”*arkielämässä, suomalaisessa yhteiskunnassa, työelämässä ja jatkokoulutuksessa*” (Opetushallitus 2012, 23).

Tutkittaessa erilaisia politiikkoja ja niiden tavoitteita on hyvä muistaa, että teoreettiset ideaalityypit ja jaot eivät ole tarkkarajaisia, ja esimerkiksi multikulturalismin, integraation ja assimilaation rajat ovat häilyviä (ks. esim. Koopmans 2005, 10). Omana alkuoletuksena olikin, että opetussuunnitelmassa voidaan korostaa useampaa näistä ideaalityypeistä. Analyysin edessä tuli selväksi, että opetussuunnitelmassa kyllä korostetaan integraatiota kotoutumiskoulutuksen tavoitteena, mutta toisaalta useissa kohdissa puhutaan myös multikulturalismin periaatteista. Assimilaatioon viittaavien piirteiden löytäminen oli sen sijaan hankalampaa, sillä suoria viittauksia assimilaation tavoitteeseen ei opetussuunnitelmasta löytynyt. Missään kohdassa ei esimerkiksi kehoteta maahanmuuttajia hylkäämään omia kulttuuriperinteitään tai korosteta pelkästään maahanmuuttajien roolia kotoutumisessa.

Käsittelinkin assimilaatiota suhteessa integraation käsitteeseen, ja oleelliseksi kysymykseksi muodostui se, esitetäänkö integroituminen opetussuunnitelmassa pakolliseksi vai vapaaehtoiseksi. Tämän perustin Kymlickan (2012, 17–18) huomioon siitä, että integraatiopolitiikat voivat sopia yhteen multikulturalististen politiikkaratkaisujen kanssa vain siinä tapauksessa, että integroituminen säilyy maahanmuuttajalle vapaaehtoisena ja omana valintana. Silloin kun integraatiosta tulee pakollista esimerkiksi pakollisten kielikurssien muodossa, joiden suorittaminen liitetään sosiaaliturvan saamiseen tai oleskeluluvan uudistamiseen, ei se enää ole multikulturalistista.

Vaikka Kymlicka (2012, 17–18) puhuukin integraatiopolitiikoista ja multikulturalistisista politiikoista yhteiskunnan harjoittaman maahanmuuttajapolitiikan tasolla, voi samaa ideaa mielestäni soveltaa myös opetussuunnitelman tarkasteluun. Opetussuunnitelmassa vaaditaan esimerkiksi hyvin paljon erilaisten tietojen ja taitojen omaksumista, joka herättää

kysymyksen siitä, missä menee integraation ja assimilaation raja. Multikulturalistisesta integraatiosta puhuttaessa onkin hyvä pohtia, kuinka paljon erilaista tietojen ja taitojen omaksumista maahanmuuttajilta voidaan vaatia niin, että tavoitteena on edelleen vain hänen suomalaiseen yhteiskuntaan integroimisensa eikä esimerkiksi assimiloiminen ja yhdensuuntainen suomalaiseen kulttuuriin sulauttaminen.

Yksi tapa luonnostella tätä multikulturalistisen integraation ja assimilaation eroa maahanmuuttajilta vaadittujen tietojen ja taitojen suhteen voisi olla rajan vetäminen siihen, minkä tietojen ja taitojen voi ajatella olevan elintärkeitä Suomessa selviytymisen kannalta. Opetussuunnitelmassa (Opetushallitus 2012, 32–27) luetellut arjessa selviytymiseen ja suomalaisen yhteiskunnan peruspalveluiden tuntemiseen liittyvät asiat sekä Suomen koulutusjärjestelmän ja työkulttuurin perusteet voisi esimerkiksi lukea perustason selviytymiseen olennaisesti liittyviksi asioiksi. Sen sijaan jotkin opetussuunnitelman luettelemat oppimistavoitteet vaikuttavat melko spesifeiltä ja epäolennaisemmilta tiedoilta, jos tavoitteena on vain Suomessa selviytyminen. Opetussuunnitelman (Opetushallitus 2012, 32–37) mukaan maahanmuuttajan tulisi nimittäin kotoutumiskoulutuksen aikana oppia asioita Suomen historiasta, yhteiskuntajärjestelmästä, poliittisesta järjestelmästä, kolmannen sektorin kautta tapahtuvasta kansalaisvaikuttamisesta, Suomen talousjärjestelmästä sekä perustietoja Suomen lainsäädännöstä. Hänen tulisi myös ymmärtää Suomen roolia kansainvälisenä toimijana, tuntea Suomea maantieteellisesti, osata toimia vastuullisena asukkaana ja oppia työlainsäädännön perusteet.

Vaikka opetussuunnitelman kotoutumiskoulutukselle asettamat tavoitteet ovat oppimissisältöjen aihealueiden puolesta melko laajat, en itse tee sellaista johtopäätöstä, että opetussuunnitelmassa pyrittäisiin jollain tavalla assimiloimaan maahanmuuttajia suomalaiseen yhteiskuntaan. Kuitenkin ne kohdat, joissa korostetaan, että kotoutumiskoulutuksen tavoitteena on maahanmuuttajien mahdollisimman tehokas ja nopea kotoutuminen Suomeen (Opetushallitus 2012, 15), kuulostavat hieman vierailta multikulturalistisen integraation periaatteiden näkökulmasta. Opetussuunnitelmassa nimittäin hyväksytään integraation olevan jokaiselle maahanmuuttajalle eripituinen prosessi, joka jatkuu myös kotoutumiskoulutuksen jälkeen, ja toisaalta multikulturalismiin sisältyy olennaisesti ajatus siitä, että kotoutumisen täytyy tapahtua maahanmuuttajan omasta tahdosta.

3.2 Haastattelut ja multikulturalistinen integraatio

Seuraavaksi siirryn tutkimaan millaista maahanmuuttajapolitiikkaa kotoutumiskoulutuksessa painotetaan kotoutumiskoulutuksen opettajien haastatteluiden perusteella. Pyritäänkö maahanmuuttajia assimiloimaan eli sulauttamaan suomalaiseen kulttuuriin vai painotetaanko enemmän ryhmäoikeuksia monikulttuurisuuden hengessä? Kannattavatko opettajat itse multikulturalismia vai painottavatko he maahanmuuttajien kotoutumista enemmän integraation tai assimilaation näkökulmasta? Näihin kysymyksiin vastaamisen lisäksi kerron myös opettajien näkemyksiä siitä, mitä suomalainen yhteiskunta, työelämä ja suomalaiset ihmiset vaativat maahanmuuttajilta, ja millainen suhde multikulturalismin, assimilaation ja integraation käsitteillä on näihin vaatimuksiin.

Haastatellut opettajat painottivat maahanmuuttajien kotoutumisessa sekä multikulturalismiin että integraatioon liittyviä asioita. Multikulturalismiin liittyviä periaatteita kuten maahanmuuttajien oikeutta säilyttää ja ylläpitää omaa kulttuuriaan ja perinteitään opettajat pitivät jopa itsestäänselvyyksinä, ja kulttuurisista oikeuksista puhuessaan opettajat kritisoivat usein sellaisia näkemyksiä, joissa näitä oikeuksia ei kunnioiteta. Multikulturalismin puolustus ilmeni erityisesti opettajien kertoessa joidenkin suomalaisten maahanmuuttajiin kohdistamista vaatimuksista assimiloitua suomalaiseen kulttuuriin, johon palaan myöhemmin tässä luvussa. Haastatellut opettajat myös pyrkivät korostamaan, että he nimenomaan toivovat maahanmuuttajien tuovan esille omia kulttuureitaan eivätkä vain sulautuvan suomalaiseen kulttuuriin.

”Mää taas niinku jotenkin toivon sitä, myös sitä positiivista... niinku tavallaan positiivisia tuliaisista sieltä omista kotimaistaan myös siihen niinku suomalaisuuteen, että he rohkeesti sitten tois sitä omaa kulttuuriaan ja erilaisia ajattelutapoja myös esille.” (Haastateltava 1)

Opettajat toivoivat maahanmuuttajien muutenkin tuovan positiivisia vaikutteita mukanaan. He toivoivat maahanmuuttajien säilyttävän omaa kulttuuriaan ylpeydellä, mutta myös jakavan ja välittävän oman kulttuurinsa piirteitä suomalaiseen kulttuuriin. Moni opettajista oli myös sitä mieltä, että maahanmuuttajien kotoutuessa suomalaiseen kulttuuriin, on suomalaisuuden samalla laajennuttava ja kehityttävä. Suomalaisuuden täytyykin tässä prosessissa muuttua avoimemmaksi muille kulttuurisille vaikutteille samalla kun Suomessa asuvien ihmisten kirjo laajenee. Usein tähän liittyvät kommentit tulivat ilmi kritiikkinä suomalaisten oletetulle vastahakoisuudelle hyväksyä maahanmuuttajien tuomia muutoksia

suomalaiseen kulttuuriin.

”Mää en ymmärrä aina sitä, että minkä takia sitä kansalaisuutta, suomalaisuutta ei voida niinku laajentaa koskemaan eri asioita. Eihän se oo multa pois. Määhän voin ihan yhtä lailla säilyttää ne omani, mut et se vois niinku laajentua joksikin muuksi ja erilaisille alueille.”

(Haastateltava 1)

Opettajat asettuivatkin puolustamaan integraation periaatetta, jossa olennaista on maahanmuuttajien ja yhteiskunnan välillä tapahtuvan sopeutumisen vastavuoroisuus. Integraation tavoitteet saivat heiltä muutenkin tukea, sillä opetussuunnitelman kotoutumiskoulutukselle asettamat opetussisällöt olivat lähes kaikkien opettajien mielestä hyviä ja tarpeellisia. Suomen kielen taidon lisäksi maahanmuuttajien täytyy tulevana kansalaisina heidän mielestään oppia tietoa kulttuurista, yhteiskunnasta sekä työelämästä. Tärkeänä pidettiin myös tietoa historiasta, jaetuista kokemuksista sekä kulttuurista ja kansalaisten arvoista. Työelämä tietoutta pidettiin erittäin tärkeänä, mutta myös yleinen yhteiskuntatieto ja poliittisen järjestelmän tunteminen koettiin kansalaisen velvollisuudeksi.

Toisaalta osa opettajista oli sitä mieltä, että maahanmuuttajilta vaaditaan kotoutumiskoulutuksessa liikaa tietojen opettelemista, ja vähemmälläkin tietomäärällä voisi pärjätä. Esimerkiksi Haastateltava 3 näki kansalaisuuden toteutuvan enemmän henkisen yhteenkuuluvuuden tunteen ja identiteetin muotoutumisen kautta, eikä niinkään opeteltuihin tietoihin liittyvänä asiana. Myös esimerkiksi Haastateltava 5 ja Haastateltava 8 kertoivat, että opetussuunnitelmassa luetellaan aivan liikaa opeteltavia tietoja, joita ei kuitenkaan ehditä käsitellä kotoutumiskoulutuksen aikana kunnolla varsinkaan hitaampien oppijoiden ryhmissä. Kotoutumiskoulutuksessa omaksuttavien tietojen ja kansalaisuuden suhteen voisi tässä tulkita niin, että ne opettajat, jotka kannattivat periaatteellisesti suuren tietomäärän opettamista maahanmuuttajille sekä kotoutumiskoulutuksessa vietettävän ajan pidentämistä, toivoivat sulauttavampaa integraatiota, ja toisaalta vähempään tietomäärään ja lyhyempään koulutukseen tyytyvät opettajat kannattivat multikulturalistisempaa integraatiota. Toisaalta nekin opettajat, jotka mahdollisuuksien mukaan pidentäisivät kotoutumiskoulutuksessa vietettävää aikaa, tekisivät sen juuri niiden opiskelijoiden kohdalla, joilla opiskelunvalmiudet ovat heikommalla ja esimerkiksi luku- ja kirjoitustaito on puutteellista. Tällöin heidän motiivinaan on luultavasti pikemminkin tasoittaa eriarvoista tilannetta maahanmuuttajien kotoutumisvalmiuksissa auttamalla eniten apua tarvitsevia, eikä suinkaan pyrkiä

sulauttamaan maahanmuuttajia suomalaiseen kulttuuriin.

Integraation periaatteen painottaminen kotoutumiskoulutuksessa oli opettajien mielestä kuitenkin ehdottomasti hyvä asia, ja erityisen tärkeänä useimmat opettajat pitivät sitä, ettei kotoutumiskoulutus ole pelkkää kielikoulutusta. Heidän mielestään on hyvä asia, että kotoutumiskoulutuksessa päästään opettamaan ja ohjaamaan maahanmuuttajia myös siinä, miten suomalaisessa yhteiskunnassa toimitaan ja asioita hoidetaan. Esimerkiksi humanitäärisen maahanmuuton seurauksena Suomeen tulleiden maahanmuuttajien olisi heidän mielestään ilman kotoutumiskoulutusta hankala pärjätä Suomessa, koska toisin kuin avioliiton perusteella Suomeen saapuneilla, pakolaisilla ei ole valmiita kontakteja suomalaisen yhteiskuntaan, joiden kautta he voivat saada tietoa asioiden hoitamisesta tai esimerkiksi työpaikkojen saamisesta. Opettajat näkivätkin kotoutumiskoulutuksen olevan hyvin tarpeellinen maahanmuuttajille ja heidän pärjäämiselleen Suomessa. Vaikka osalla maahanmuuttajista suomen kielen taito ei koulutuksen aikana kehitykään odotetusti, hyötyy opettajien mielestä jokainen kotoutumiskoulutukseen osallistuva siitä silti huomattavasti.

Opettajista Haastateltava 1 painotti integraatiota kotoutumiskoulutuksessa ehkä muita vahvemmin, sillä hän puolsi ajatusta, että kotoutumiskoulutuksessa otettaisiin arvioinnin ja tarkastelun kohteeksi pelkän kielitaidon lisäksi myös maahanmuuttajan kotoutuminen. Vaikka hän oli hyvin tietoinen siitä, ettei tällaista mittaria ole helppoa tai ehkä edes mahdollista keksiä, oli hän sitä mieltä, että kotoutumisen arviointi kertoisi pelkkää kielitaitoa enemmän yhteiskunnassa ja kulttuurissa pärjäämiseen liittyvien tietojen ja taitojen oppimisesta. Opetussuunnitelmassahan kyllä mainitaan, että kotoutumiskoulutuksen päätteeksi arvioidaan kieli- ja viestintätaitojen kehittymisen lisäksi myös yhteiskunta- ja kulttuuritiedot sekä työelämätiedot, mutta todellisuudessa muiden kuin kieliopinintojen arviointi kuitataan pelkällä suoritusmerkinnällä, mikä tarkoittaa, ettei niitä oikeastaan arvioida ollenkaan.

Sen sijaan Haastateltava 2:lla oli enemmän multikulturalismia painottava näkemys maahanmuuttajien kansalaisuudesta ja sen kehittymisestä, ja hänen käsityksensä maahanmuuttajien kulttuuri-identiteetin elastisuudesta poikkesikin muista haastatelluista opettajista. Haastateltava 2 ajatteli Suomeen asettuneiden maahanmuuttajien säilyttävän omaa kulttuuriaan vielä pitkän aikaa Suomeen tultuaan, sillä aikuisena Suomeen tulleiden

maahanmuuttajien oma identiteetti ja arvomaailma ovat ehtineet muotoutua jo hyvin vahvoiksi. Hän ajattelikin, ettei aikuisten maahanmuuttajien identiteetti muutu kovin nopeasti Suomeen tullessa, joten hänen näkökulmansa maahanmuuttajien kotoutumisesta ja kansalaisuudesta oli tässä mielessä muita multikulturalistisempi.

”Et niinku opettajana tai kouluttajana niin jotenki kuitenkin ajattelee, että ihmiset on, ihmiset on omasta kulttuurista ja niillä on hyvin vahva se... Sit tietysti kun me ollaan täällä aikuiskouluttajina, niin meillä on se aikuisten, et meidän opiskelijat on aikuisia. Et sit on ehkä vähän eri asia että jos on nuoria, sanotaan peruskouluikäisiä tai lapsia, että niille sitte on varmasti erilainen se, mitä se kansalaisuus niinku heille on. Mutta että aikuisilla ihmisillä, niin jotenki tuntuu, että se oma identiteetti ja oma arvomaailma on jo niin vahva.”
(Haastateltava 2)

Multikulturalistisen integraation painottamisesta kertoi myös se, että osa opettajista puhui vahvasti toiminnallisten metodien käyttämisen puolesta, joita opetussuunnitelmakin velvoittaa kotoutumiskoulutuksessa käytettävän. Toiminnallisten metodien voi ajatella olevan vastakohta luokkahuoneessa tapahtuvalle perinteiselle opettamiselle ja opiskelemiselle, jossa keskitytään kielioppisääntöihin ja tekstien kääntämiseen sanakirjan avulla. Moni opettajista toivoikin, ettei kotoutumiskoulutuksessa keskityttäisi niin paljon kieliopin opettamiseen, vaan käytettäisiin enemmän vuorovaikutteista ja monipuolista opetusta, jossa edetään käytännön eikä teorian kautta. Syy, miksi toiveet opetuksen toiminnallisuudesta kertovat multikulturalistisen integraation painottamisesta, johtuu siitä, että toiminnallisen opetustyylin tarkoituksena on harjaannuttaa juuri arkielämässä selviytymiseen tarvittavia taitoja, eikä niinkään yleistiedon omaksumista tai akateemista pätevyyttä. Saman tavoitteen toisena puolena on se, ettei kotoutumiskoulutuksen tulisi pyrkiä sulauttamaan maahanmuuttajia suomalaiseen kulttuuriin, vaan antaa heille ainoastaan ne taidot, joita he tarvitsevat suomalaisessa yhteiskunnassa selviytymiseen.

Haastateltujen opettajien mielipide-erot maahanmuuttajien kotouttamisesta ja kansalaisuudesta olivat yleisesti ottaen hyvin pieniä ja kaikki kannattivat melko multikulturalistista integraation mallia. Opettajien mielestä kansalaisuutta ei muutenkaan pitäisi ajatella vain joko tai – asiana, vaan enemmän suhteellisena tai prosenteissa mitattavana asiana, jossa on tilaa erilaisille kansalaisuuksille ja identiteeteille. Tämän

ajattelun mukaisesti harva suomalainenkaan on täysin suomalainen, vaan kaikissa ihmisissä on piirteitä myös eri kulttuureille ominaisiksi luokitelluista piirteistä. Tällöin myös Suomeen asettuneelle maahanmuuttajalle annetaan mahdollisuus olla samanaikaisesti jonkin verran suomalainen ja jonkin verran muunmaalainen, mikä myös antaa hänelle paremmat mahdollisuudet tulla otetuksi huomioon kansalaisena Suomessa. Tällainen laajempi näkökulma kansalaisuudesta sopii myös hyvin multikulturalistiseen integraatioon. Seuraavaksi siirryn käsittelemään opettajien näkemyksiä siitä, miten integraation periaate toimii suomalaisessa kulttuurissa ja yhteiskunnassa ensin vastavuoroisuuden ehdon ja sitten assimilaation kritiikin kautta.

3.2.1 Vastavuoroisuus integraation ehtona

Yhtenä suurena teemana opettajien puheessa nousi esille vastavuoroisuus integraation ehtona, ja siihen liittyvät epäkohdat suomalaisessa yhteiskunnassa. Kuten sanottua, haastatellut opettajat kannattivat integraation tavoitteita kotoutumiskoulutuksessa sekä laajemmin maahanmuuttajien kotoutumisen strategiana, mutta heidän mukaansa integraatio ei kuitenkaan toteudu Suomessa erityisen hyvin. Tämä johtui heidän mielestään siitä, että suomalainen yhteiskunta ja toisaalta suomalaiset ihmiset eivät tee omaa osuuttaan integraatiosta, jonka tulisi olla vastavuoroinen ja kahdensuuntainen sopeutusprosessi. Sen sijaan suomalaiset odottavat maahanmuuttajilta usein assimilaatiota eli yksipuolista sopeutumista omaan kulttuuriinsa. Tämä näkyy opettajien mukaan erityisesti siinä, että suomalaiset eivät puhu maahanmuuttajille tai ota heitä mukaan omaan elämäänsä. Opettajien mukaan onkin suomalaisten velvollisuus toimia suomen kielen oppaina maahanmuuttajille, eli puhua heille ja tarjota heille kielenkäyttötilanteita sekä ottaa heidät vastaan avoimin mielin. Se, että suomalaiset eivät koe tehtäväkseen puhua maahanmuuttajille, hidastaa opettajien mukaan merkittävästi useiden maahanmuuttajien kotoutumista. Ylipäätään suomalaisen kulttuurin sulkeutuneisuus, suomalaisten yleinen puhumattomuus, rasistinen huutelu sekä hiljainen torjuminen hidastavat kotoutumista, kun maahanmuuttajat eivät saa suomalaisia kontakteja jokapäiväiseen elämäänsä. Haastateltava 7 kuvasi suomalaisten passiivista roolia maahanmuuttajien kotoutumisessa toteamalla, etteivät suomalaiset koe maahanmuuttajille puhumista omaksi tehtäväkseen.

”Mut mun mielestä suomalaisillaki ois paljon tekemistä siinä. Kuin monella suomalaisella on maahanmuuttajajystävä? Jos sä viitsisit kutsua kotiisi jonkun tuolta tai vaikei kotiinkaan,

mut edes treffaisit ja juttelisit jossain, mut suomalaisetki ummistaa tälleen näin silmänsä ja aattelee, et ”ei oo mun juttu”.” (Haastateltava 7)

Haastatellut opettajat näkivät ongelmalliseksi myös sellaisen suomalaisten ajatustavan, että suomen kieli olisi asia, jonka ahkera ihminen oppii kotoutumiskoulutuksen aikana alusta loppuun. Tällainen ajattelu antaa esimerkiksi mahdollisuuden syyttää hitaampia kielen oppijoita laiskoiksi sekä sivuuttaa suomalaisten vastuun toimia suomen kielen oppina maahanmuuttajille. Suomalaiset eivät haastateltujen opettajien mukaan ylipäättään ymmärrä, mitä kielen oppiminen aikuisiällä vaatii, kun he olettavat, että maahanmuuttajat voisivat oppia kielen pelkkiä kursseja käymällä. Seuraavista katkelmista selviää, että Haastateltava 8:n mielestä suomalaiset ajattelevat kotoutumiskoulutuksen yksin riittävän suomen kielen oppimiseen, vaikka todellisuudessa maahanmuuttajien oppimisen kannalta olisi tärkeää päästä harjoittelemaan kieltä myös koulutuksen ulkopuolella.

”Ja sitte semmonen niinku mielikuva joka ulkopuolelle tulee, et ”opettakaa niille nyt se kieli”, ja sit ne on niinku valmiita. Et ikään kuin se ois vaan, että niinku siirretään johonki niinku erilliseen yksikköön nää kotoutujat, johonki niinku tämmöseen kampukseen, jonka sisällä opetetaan jotaki, ja sit ne palaa sieltä ulos valmiina yhteiskuntaan. Eli semmonen näkemys on kans niinku aika järkyttävä kaiken kaikkiaan.” (Haastateltava 8)

”Toinen on sitte tää suomalainen puoli, et me tehdään tietenkkin kaikkemme sen eteen, et opiskelijat oppis kieltä, ja lähtis tavallaan avautumaan kohti yhteiskuntaa ja suomalaista elämäntapaa, mutta jos suomalainen ei tuu yhtään vastaan, niin siitä tulee niinku ongelmia. Et se on todella surullista, että jos ei löydy kielenkäyttötilanteita opetuksen ulkopuolelta. Miten sitä kieltä voi oppia, jos ei oo niitä käyttötilanteita? Ja suomalaiset ei puhu, tai että suhtaudutaan hirveen negatiivisesti maahanmuuttajiin.” (Haastateltava 8)

Haastateltujen opettajien mielestä suomalaisten maahanmuuttajiin kohdistamat korkeat odotukset ja vaatimukset ovat seurausta niin tietämättömyydestä kuin kovista arvoistakin, jolloin kaikkea mitataan rahassa, eikä inhimillisiä syitä oteta huomioon. Opettajat kritisoivat yleisesti sellaista maahanmuuttajiin liittyvää puhetta, jossa heidät hyväksytään vain silloin, kun he vain antavat Suomelle eivätkä itse ota mitään. Värikkäitä ruokia, vaatteita ja juhlia saatetaan ihailla ja halvat eksoottiset ravintolat otetaan mielellään vastaan, mutta kun yhteiskunnan pitäisi tarjota maahanmuuttajille palveluja verorahoilla, muuttuu suomalaisten

suhtautuminen heihin torjuvaksi. Tämäkin liittyy integraation vastavuoroisuuden periaatteeseen, sillä opettajien mielestä maahanmuuttajat täytyy ottaa vastaan ihmisinä, joilla on tarpeita ja unelmia yhtä lailla kuin Suomessa syntyneilläkin. Esimerkiksi Haastateltava 8 oli huolissaan maahanmuuttajiin kohdistuvista ennakkoluuloista, jotka saattavat johtaa joidenkin maahanmuuttajien syrjäytymiseen.

”Mä toivon, että asiat hoidettais niinkun et menis hyvin, ja et meidän politiikka, maahanmuuttopolitiikka, olis niinku selkeetä ja sellasta, että se tuottais sitä osallisuutta. Ehkä se osallisuus on kans sitä kansalaisuutta, että heille syntyy sellanen osallisuuden tunne Suomeen, että ”olen osa tätä maata”, ja muuten. Mutta se on niinku monimuotonen juttu, että vaikka kuinka tehdään päätöksiä, niin silti ne, se konkreettinen taso on todella tärkeä. Että jos niinkun suomalaisten asenne on negatiivinen, niin kyllä se niinkun, se vetää sinne syrjäytymisen puolelle sit niitä riskiryhmiä hyvin helposti.” (Haastateltava 8)

Opettajat ymmärsivätkin integraation selvästi kaksisuuntaisena prosessina, ja vaikka heidän mielestään maahanmuuttajien tulee tehdä parhaansa oppiakseen suomen kieltä, kulttuuria ja muita yhteiskunnassa tarvittavia taitoja, on myös suomalaisilla ihmisillä tärkeä rooli maahanmuuttajien kotoutumisen onnistumisessa. Opettajat kokivat yleisesti, että suurin osa kotoutumiskoulutukseen osallistuvista maahanmuuttajista yrittää parhaansa kotoutuakseen, mutta sen sijaan monet suomalaiset eivät ole sitoutuneet maahanmuuttajien integraatioprosessiin riittävästi. Vastavuoroisuudesta muodostuikin ehto integraatiolle, sillä ilman sitä kotoutumisesta tulee yksisuuntainen prosessi, jossa vain maahanmuuttajan oletetaan sulautuvan suomalaiseen yhteiskuntaan. Tällöin maahanmuuttajan vaihtoehdoiksi jää joko vastaanottavaan kulttuuriin ja yhteiskuntaan assimiloituminen tai eristäytyminen. Jos siis suomalaiset ja suomalainen yhteiskunta eivät tee omaa osuuttaan integraatiosta eli sopeudu osaltaan lisääntyneeseen maahanmuuttoon ja maahanmuuttajiin, ollaan tilanteessa, jossa maahanmuuttajilta vaaditaan tosiasiasa assimiloitumista.

Ennen kuin siirryn käsittelemään assimilaatiota ja sen vaatimusta suomalaisessa yhteiskunnassa opettajien silmin, haluan kuitenkin avata vielä vähän rasismi-keskustelua, jota he sivusivat. Rasismi linkittyi multikulturalismin ja integraation teemoihin, sillä se osoitti yhteiskunnan ja suomalaisten maahanmuuttajille asettamia odotuksia. Toisaalta rasismi osoitti myös opettajien tuhtumuksen sellaisia näkemyksiä kohtaan, joissa maahanmuuttajia ei kohdella oikeudenmukaisesti tai heidän kulttuureita ei kunnioiteta.

Multikulturalismi todisti paikkansa osana opettajien arvopohjaa erityisen vahvasti keskustelussa joihinkin maahanmuuttajaryhmiin kohdistuvista ennakkoluuloista ja syrjinnästä. Haastatellut opettajat kritisoivat suomalaisten suvaitsemattomuutta ja ennakkoluuloista suhtautumista erityisesti suhteessa joihinkin kulttuureihin tai etnisiin ryhmiin nähden. Opettajien mukaan maahanmuuttajia esimerkiksi jaotellaan toivottuihin ja ei-toivottuihin heidän etnisen alkuperänsä tai kansalaisuutensa mukaan. Työteliäiksi ja ahkeriksi ihmisiksi luokitellut maahanmuuttajaryhmät ovat suomalaisten mielestä tervetulleita Suomeen, sillä heidän ajatellaan usein olevan samalla myös kilttejä, sosiaalisia ja menestyviä - suoranaisia ”sankari-ihmisiä, jotka ovat selvinneet suurista vastoinkäymisistä ja ovat sitten iloisena ja kiittolisena täällä”, kuten Haastateltava 4 kertoi. Ei-toivotut maahanmuuttajat taas tulevat Suomeen yleensä kaukaa ja he näyttävät usein ulkoisesti hyvin erilaisilta kuin suomalaiset. Heidät leimataan usein laiskoiksi ja työtä vieroksuviksi, eikä heitä hyväksytä kansalaisiksi Suomessa edes silloin kun he ovat jo integroituneet Suomeen.

”... sitte niinku vertaillaan näitä eri kulttuureista tulevia, että just yks opettaja lukiossa, niin se kehu näitä thaimaalaisia ja vietnamilaisia, että ne on hyviä. Ja sitte taas somalit on huonoja. Sen mukaan kuinka paljon he tekevät töitä hänen mielestään tai minkälainen työmoraali heillä oli tai muuta. Niin se odotus kyllä varmasti näkyy monessakin keskustelussa sitten.” (Haastateltava 4)

”Semmonen vihamielisyys näitä erityisesti näitä tiettyjä kansanryhmiä kohtaan on mun mielestä ihan niinku käsin kosketeltavaa ja sen huomaa peräti silloin kun on retkillä ja muualla. Niin mäkin saan opettajana kuulla kyllä, että mitä mä noitten räppäpöiden kanssa kuljen, ja tällasta.” (Haastateltava 8)

Moni opettajista koki tällaiset joihinkin ryhmiin kohdistuvat ennakkoluulot epäreiluiksi ja suorastaan hyvän tavan vastaisiksi. He tuntuivatkin perustavan ajattelunsa vahvasti opetussuunnitelmassakin siteerattuun yhdenvertaisuuslakiin, jonka mukaan ketään ei saa syrjiä henkilöön liittyvän syyn kuten etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden tai uskonnon vuoksi. Toisaalta he kannattivat multikulturalismin ideaaleja, joihin siis kuuluu oletus siitä, että kaikilla etnisillä tai kulttuurisilla ryhmillä on oikeus säilyttää ja ylläpitää omaa kulttuuriaan. Suurin osa opettajista näyttikin omaksuneen multikulturalismin perustuvan ajattelun ja samalla kritisoivat niitä, jotka eivät olleet samaa mieltä.

Haastateltava 6 kuitenkin erottui muista mielipiteellään tässä suhteessa jonkin verran, sillä hänen mielestään eri maahanmuuttajaryhmien kohdalla on huomattavia eroja esimerkiksi työllistymisessä ja esimerkiksi muslimien tiukat pukeutumissäännöt rajoittavat heidän suomalaisille työmarkkinoille pääsyään. Hänen mukaansa Suomessa vallitsee kuitenkin hyvin tiukka asenneilmapiiri rasismien suhteen, jonka vuoksi eri maahanmuuttajaryhmistä ei ole mahdollista keskustella ääneen edes neutraalisti ja asiallisesti. Haastateltava 6 sanoikin, että eri kulttuureihin liittyvät sopeutumisen ongelmat ovat hyvin arka aihe, ja rasismien pelko estää asioiden käsittelemisen julkisessa keskustelussa. Tähän saattaa vaikuttaa osaltaan vuodesta 2011 lähtien suomalaisessa puoluepolitiikassa huomattavasti aiempaa enemmän kannatusta saanut puolue, Perussuomalaiset, joka on maahanmuuttokriittisten lausuntojensa myötä saattanut muuttaa maahanmuuttoon ja maahanmuuttajiin liittyvää julkista keskustelua yleisesti varovaisempaan suuntaan. Palaan pohtimaan Perussuomalaisten näkökulmia suomalaisen maahanmuuttajapolitiikan suunnasta ja puolueen kritiikin vaikutuksista suomalaiselle multikulturalismille luvussa 5 johtopäätösten yhteydessä. Seuraavaksi siirryn kuitenkin käsittelemään sitä, millaisena opettajat näkivät assimilaation vaatimuksen suomalaisessa yhteiskunnassa.

3.2.2 Assimilaation vaatimus suomalaisessa yhteiskunnassa

Haastatteluiden perusteella tuli selväksi, että maahanmuuttajilta vaaditaan opettajien mielestä suomalaisessa työelämässä melko pitkälle tapahtunutta assimiloitumista eli sulautumista suomalaiseen kulttuuriin. Erilaisuutta ja erilaisia työtapoja ei juuri siedetä ja kielitaidon täytyy olla huippuluokkaa, tarvittiin sitä työssä tai ei. Suomalaiseen yhteiskuntaan sopeutumisen suhteen valtakulttuuriin assimiloituminen antaa opettajien mukaan maahanmuuttajalle myös paremmat mahdollisuudet kuin jos hän pyrkisi korostamaan omaa kulttuuriaan ja perinteitään. Suomalaisia ystäviä saa paremmin, jos puhuu suomea, pukeutuu kuin suomalaiset ja käyttäytyy kuin suomalaiset. Vaikka monikulttuurisuuden puolesta pidetäänkin kauniita puheita, ei maahanmuuttajalle oman kulttuurin liiallinen ylläpitäminen ole aina hyvä vaihtoehto, jos hän mieli päästä suomalaisille työmarkkinoille tai saada suomalaisia ystäviä.

Moni haastatelluista opettajista kritisoi suomalaista koulutuskenttää ja työelämää siitä, ettei niissä ole tehty integraation vaatiman vastavuoroisuuden periaatteen mukaisia rakenteellisia ja muita muutoksia, jotka mahdollistaisivat maahanmuuttajien avoimemman osallistumisen. Opettajien mukaan esimerkiksi ammattikoulutuksessa käytettävää kieltä ja opiskelutapoja

tulisi selkeyttää niin, että myös maahanmuuttajien olisi mahdollista opiskella itselleen ammatti. Lisäksi maahanmuuttajien kynnystä päästä työelämään pitäisi alentaa heidän kielitaitoonsa kohdistuvien vaatimusten suhteen ainakin joissakin töissä, ja työpaikkojen sisäistä viestintää pitäisi muuttaa maahanmuuttajaystävällisemmäksi. Kotoutumiskoulutuksessa maahanmuuttajille annetut kieli- ja muut taidot eivät tällä hetkellä opettajien mukaan riitä useiden maahanmuuttajien työllistymiseen, ja opettajat toivoivat tässä asiassa joustoa yhteiskunnan puolelta. Esimerkiksi Haastateltava 4 pohti sitä, missä määrin suomalainen yhteiskunta on valmis joustamaan eri töihin asetetuissa pätevyys- ja kielitaitovaatimuksissa, jotta maahanmuuttajia saataisiin työllistettyä ja toisaalta työvoimaa ohjattua sitä tarvitseville aloille.

”Miten ne pystyis osottamaan sen oman pätevyytensä? Ku aina se, siis sitäki täällä on monta kertaa kuullu jonku kollegan toistavan, että ku nämäki ois niin hyviä lähihoitajia, mutta kun ei akateemiset taidot riitä siihen opiskeluunkaan, niin sitte... Se on niinku hankala juttu, että. Missä me ollaan valmiita joustamaan sitten, että saatais ne sitte johonki... tehtävään missä kuitenkin tarvitaan työntekijöitäkin.” (Haastateltava 4)

Työelämän asettamien liian korkeiden vaatimusten lisäksi useat haastatellut opettajat nostivat esille myös sen epäkohdan, että kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelma ei edes aseta kielitaitotavoitetta niin ylös, että opiskelija voisi koulutuksen käytyään realistisesti jatkaa suoraan työelämään tai ammattikoulutukseen. Kun opetussuunnitelman tavoitteena on toimivan peruskielitaidon taso B1.1, vaaditaan Haastateltava 8:n mukaan työelämään ja jatkokoulutukseen suunnilleen eurooppalaisen viitekehyksen mukaista taitotasoa B2.1 tai yleisen kielitutkinnon taitotasoa 4 (ks. liite 2). Ero opetussuunnitelman vaatiman toimivan peruskielitaidon tason (B1.1) ja työelämän vaatiman itsenäisen kielitaidon perustason (B2.1) välillä on hänen mukaansa ratkaisevan suuri, jonka vuoksi kotoutumiskoulutuksen päättävät opiskelijat voivat jäädä tyhjän päälle kun kielitaito ei riitäkään jatkokoulutukseen tai työelämään pääsemiseen.

Kotoutumiskoulutuksen päättyessä opiskelijoille ei olekaan tarjolla mitään yleistä jatkopolkua, sillä ainakin niillä paikkakunnilla, joilla opettajia haastattelin, vain aktiivisimmat ja kielitaitoisimmat pääsevät yleiseen kielitutkintoon valmistaville, maahanmuuttajien ammatilliseen koulutukseen valmentaville kursseille tai muuhun koulutukseen. Haastatellut opettajat kutsuivat tätä tilannetta koulutuskuiluksi tai englannin

kielisellä sanalla ”gap”. Tämän kaltaisten, melko vakiintuneiden termien käyttö kertoo myös omalta osaltaan siitä, että ongelma on hyvin tiedossa ja siitä puhutaan. Opettajien mukaan jatkokoulujen konkreettinen vähäisyys sekä hajanaisuus johtavat monesti maahanmuuttajan kotoutumisprosessin hidastumiseen ja motivaation laskemiseen, kun kielitaito ei riitäkään työelämään tai ammattikoulutukseen.

”Kaikki tietää sen, että sen kotoutumiskoulutuksen jälkeen, siinä on kuilu, koulutuskuilu siinä vaiheessa. Tarvitsis siinä vaiheessa yhen palikan lisää, että pääsis sinne ammattikurssille tai työhön tai. Et siit välist puuttuu, et se 10 kuukautta ei oo riittävästi.”
(Haastateltava 5)

Opettajat esittivät tähän koulutuskuilun tuomaan ongelmaan kahta erilaista ratkaisua. Osa toivoi, että maahanmuuttajille tarjottaisiin enemmän kielikoulutusta, jonka turvin jokainen maahanmuuttaja voisi jatkaa opiskelua myös B-tasolla esimerkiksi kielitutkintoon valmentavien kurssien puitteissa. Tämän tavoitteen toteutuminen edellyttäisi, että maahanmuuttajille tarjottuun koulutukseen osoitettaisiin enemmän resursseja, jolloin kurssien määrää voitaisiin lisätä huomattavasti. Toisaalta osa opettajista painotti enemmän tarvetta madaltaa ammattikoulutuksen ja työelämän kielivaatimuksia, jotta maahanmuuttajat pääsisivät vähemmällä kielitaidolla jatkokoulutukseen ja työelämään. Esimerkiksi Haastateltava 8 näki parantamisen varaa ammattikoulutuksen opetuksessa, sillä hänen mukaansa siinä käytetään tarpeettoman monimutkaista kieltä, joka luo turhia esteitä maahanmuuttajien kouluttautumiselle. Opetuksessa käytetyn kielen selkeyttäminen mahdollistaisi Haastateltava 8:n mukaan useamman maahanmuuttajan ammattiopinnot ja sitä kautta nopeamman työllistymisen, eikä selkokielineen opetus tekisi hänen mukaansa pahaa suomalaisille opiskelijoillekaan.

Työelämän vaatimusten madaltaminen helpottaisikin maahanmuuttajien työllistymistä ja samalla auttaisi suomalaista yhteiskuntaa. Esimerkiksi ulkomaisten koulutusten rinnastamista Suomessa voitaisiin Haastateltava 1:n mukaan helpottaa. Toisaalta myös työpaikkojen sisällä tulisi Haastateltava 8:n mukaan tehdä muutoksia maahanmuuttajien huomioon ottamiseksi. Työpaikoilla pitäisikin Haastateltava 8:n mukaan herätä siihen, että kaikilla työntekijöillä ei tulevaisuudessa ole äidinkielenään välttämättä suomi. Suomen ulkopuolelta tulleiden työntekijöiden tarpeet tulisi huomioida muun muassa selkeyttämällä työpaikan sisäistä viestintää, sillä moni maahanmuuttaja leimataan hänen mukaansa

tyhmäksi tai osaamattomaksi sen vuoksi, että hänelle on annettu epäselviä ohjeita, joita hän on tulkinut oman suomalaisesta poikkeavan kulttuurinsa ja elämäkokemustensa kautta.

Nämä maahanmuuttajien kotoutumiseen ja työllistymiseen ja toisaalta yhteiskunnan rooliin liittyvät kehitysehdotukset kertovatkin siitä, että opettajat kannattavat integraatiota, jossa myös suomalaisen yhteiskunnan on sopeuduttava maahanmuuttajiin alentamalla esimerkiksi työelämän ja koulutuksen esteitä. Samalla opettajat toivoivat yhteiskunnalta multikulturalistista politiikkaa, jonka myötä maahanmuuttajat hyväksyttäisiin hieman heikommallakin integraation asteella osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Opettajat yhdistivät multikulturalismin ja integraation sulavasti yhteen, eivätkä nähneet näiden toisistaan osittain eroavien periaatteiden olevan keskenään mitenkään ristiriitaisia. Kuten aiemmin mainittua, myös Kymlickan (2012, 17–18) mukaan multikulturalismi ja integraatio voivat sopia maahanmuuttajapoliittisina strategioina ja politiikkoina hyvin yhteen, kunhan integroituminen ei ole maahanmuuttajalle pakollista. Integraatiota edistäviin toimiin, kuten kieli- ja yhteiskuntatiedon koulutuksiin osallistuminen ei siis Kymlickan mukaan voi olla esimerkiksi maahanmuuttajan oleskeluluvan jatkoajan saamisen tai sosiaaliturvan myöntämisen ehtona, jos halutaan harjoittaa multikulturalistista politiikkaa.

Kotoutumiskoulutusta ja sen integraation tavoitteita voikin tarkastella myös siltä kannalta, kuinka pakollista koulutukseen osallistuminen maahanmuuttajille on. Lähtökohtaisesti kotoutumiskoulutukseen osallistuminen on kyllä vapaaehtoista, mutta jos maahanmuuttaja on työtön, työ- ja elinkeinotoimiston asiakas ja halukas oppimaan suomen kieltä, on kotoutumiskoulutus yleisin paikka, jonne hänet ohjataan. Opettajien haastatteluista kävi kuitenkin ilmi, etteivät useat kotoutumiskoulutukseen osallistuvat maahanmuuttajat ymmärtäneet, että kyse on muustakin kuin vain suomen kielen opiskelusta. Kaikki opettajat kuitenkin pyrkivät tekemään opiskelijoilleen selväksi sen, että kotoutumiskoulutuksessa ollaan nimenomaan kotoutumassa eikä pelkästään kielen oppimista varten.

”Mää luulen että monet ei ymmärrä sitä, että mitä se kotoutumiskoulutus varsinaisesti tarkoittaa, että kyllähän monet ajattelee että se on kielikoulutusta. Että sen takia sitä joutuu perustelemaan paljon opiskelijoille, että tää on kotoutumiskoulutusta ja tähän kuuluu muutki asiat, semmoset asiat, että sää pystyt toimimaan ja osaat toimia täällä ja hoitaa omia asioita... Mutta että se, että ihminen käsittää sen ja ymmärtää sen niin se vie yleensä aika paljon aikaa.” (Haastateltava 2)

Moni kotoutumiskoulutukseen osallistuvista maahanmuuttajista tuntuikin olevan mukana ensisijaisesti siksi, että he haluavat oppia suomen kieltä, eivät varsinaisesti kotoutuakseen suomalaiseen yhteiskuntaan. Vaikka kotoutumiskoulutus ei ole pakollista, on se yleisin tapa päästä ilmaiseen suomen kielen opetukseen ja parantaa siten huomattavasti omia työllistymismahdollisuuksia. Koska kotoutumiskoulutus on työvoimakoulutusta, liittyy siihen kuitenkin tiettyjä rajoitteita esimerkiksi poissaolojen suhteen. Moni opettajista kertoi, että joillakin maahanmuuttajilla on esimerkiksi erilaisia ongelmia kuten sairauksia, traumoja, vaikeita perhetilanteita ja muita henkilökohtaisia syitä tai ongelmia, jotka johtavat toistuviin poissaoloihin ja siihen, ettei opiskeluun ole mahdollista keskittyä. Haastateltava 7:n mukaan tällaisissa tilanteissa kurssi voidaan keskeyttää ja antaa opiskelijalle aikaa selvittää omaa elämäntilannettaan rauhassa. Opiskelijoilla on kuitenkin epä tietoisuutta siitä, miten tällaiset päätökset vaikuttavat heidän toimeentuloonsa, kun riskinä on, että työ- ja elinkeinotoimisto keskeyttää heidän kotoutumistukensa maksun.

”No kyllä mun mielestä systeemi on aika joustava, että sitte täältä vaan, jos on paljon poissaoloja vaikka jostain semmosesta henkilökohtaisesta syystä, niin koulutus laitetaan kesken ja sitten TE-toimistoon tietysti joutuu selittämään, et miks tää koulutus on katkaistu, mutta... Opiskelijat pelkää hirveen paljon sitä, et sit mulla menee niinku se raha, et mää en saa sitten niinku Kela-rahaa, mutta mää en tiedä, en osaa ottaa kantaa siihen, että tapahtuuko niin vai ei. Sitä he pelkää, et se on niinku suuri pelko se, et jos joutuu koulusta pois, niin et sit Kela-raha loppuu. Tulee karenssia tai muuta.” (Haastateltava 7)

Jos maahanmuuttajilla ei ole tietoa siitä, miten kotoutumiskoulutuksen keskeyttäminen vaikuttaa hänen toimeentuloonsa, ja riskinä on kotoutumistuen maksun keskeytyminen, ei koulutuksen jatkaminen ja siihen osallistuminen ole enää täysin vapaaehtoista. Tällöin koulutus ei myöskään enää seuraa Kymlickan (2012, 17–18) rajaaman multikulturalistisen integraation periaatteita, vaan muuttuu pakottavaksi ja enemmän assimilaatiivista integraatiota painottavaksi. Vaikka kotoutumiskoulutus näyttäytykin haastattelujen valossa hyvin pitkälti multikulturalistisen integraation periaatteiden mukaisena, antaa sen rooli työvoimakoulutuksena sille osittain myös pakollisuutta ja assimilaatiota painottavan vivahteen.

Tästä pääsemme takaisin kysymykseen siitä, missä lopulta menee integraation ja assimilaation raja. Kuinka paljon maahanmuuttajia voidaan velvoittaa opettelemaan ja

oppimaan suomalaisesta kulttuurista ennen kuin aletaan vaatia integraation sijaan assimilaatiota? Kotoutumiskoulutuksen kielellisten ja tiedollisten tavoitteiden voi katsoa sopivan multikulturalistisen integraation tavoitteeseen, sillä peruskielitaidon tason B1.1 (ks. liite 2) tulisi riittää normaaliin kanssakäymiseen, joidenkin töiden tekemiseen sekä arjessa selviytymiseen. Vaikka suuri osa haastatelluista toivoi, että kielen opetusta olisi maahanmuuttajille tarjolla enemmänkin, vielä enemmän he toivoivat sitä, että ammattikoulutuksessa ja työelämässä alennettaisiin maahanmuuttajille asetettuja kielitaitovaatimuksia. Opettajien näkemyksen mukaan maahanmuuttajille opetetaan kotoutumiskoulutuksen aikana niin paljon yhteiskunnassa selviytymiseen tarvittavia tietoja ja taitoja, että niin monen maahanmuuttajan jäädessä kotoutumiskoulutuksen jälkeen ilman työ- tai opiskelupaikkaa, on vikaa pikemminkin suomalaisen yhteiskunnan jäykissä rakenteissa kuin maahanmuuttajissa itsessään. Opettajien mukaan maahanmuuttajien on vaikeaa päästä ammattikoulutukseen, töihin sekä suomalaisiin ystävyyspiireihin, sillä kaikissa vaaditaan korkeaa kielitaidon tasoa, syvällistä kulttuurin ymmärrystä ja todellisuudessa melko pitkälle edennyttä assimiloitumista suomalaiseen kulttuuriin. Maahanmuuttajan kannalta oman kulttuurin säilyttämistä ja vaalimista parempi strategia uudessa kotimaassa voikin olla suomalaiseen kulttuuriin assimiloituminen, jotta hän saisi hyvän aseman koulutus-, työ- ja ystävyysuhteiden verkostoissa.

4 INTEGRAATION PAINOTUKSET KOTOUTUMISKOULUTUKSESSA

Tässä luvussa analysoin toiseen tutkimuskysymykseeni liittyviä asioita, eli pohdin millaista integraatiota kotoutumiskoulutuksessa painotetaan. Teoreettisena pohjana käytän luvussa 2.3 esiteltyä jakoa poliittiseen, taloudelliseen, sosiaaliseen, kulttuuriseen ja henkiseen integraatioon. Ensin analysoin kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelmaa ja sen jälkeen siirryn opettajien haastatteluiden analysointiin.

4.1 Integraation painotukset opetussuunnitelmassa

4.1.1 Taloudellinen integraatio työvoimakoulutuksen tavoitteena

Opetussuunnitelman mukaan kotoutumiskoulutus on osa maahanmuuttajien kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan ja koulutuksen tavoitteena on *”tukea maahanmuuttajan kotoutumista kehittämällä sellaisia kielellisiä, yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja elämänhallintaan liittyviä valmiuksia, joiden avulla maahanmuuttaja selviytyy jokapäiväisen elämän tilanteissa uudessa ympäristössään sekä kykenee toimimaan työelämässä ja hakeutumaan jatko-opintoihin”* (Opetushallitus 2012, 11). Kotoutumisen pääpaino on kuitenkin taloudellisessa integraatiossa, sillä koulutuksen pääasiallisena tavoitteena on nimenomaan maahanmuuttajan työllistymisen edistäminen. Tätä johtopäätöstä tukee opetussuunnitelman viittaus lakiin julkisesta työvoimapalvelusta (1526/2009, 1§), joka linjaa, että työvoimapolitiittisen aikuiskoulutuksen pääasiallinen tarkoitus on edistää ammatillisia valmiuksia, ja se voi sisältää yleissivistävää koulutusta vain silloin, jos sen voi perustella ammatillisten valmiuksien kehittymisellä.

”Laissa julkisista työvoimapalveluista todetaan, että työvoimapolitiittinen aikuiskoulutus on pääasiassa ammatillisia valmiuksia edistävää koulutusta. Yleissivistävää koulutusta voidaan hankkia ammattiin tai tehtävään valmentavana koulutuksena silloin, kun sen puuttuminen estää työllistymistä tai osallistumista ammatilliseen koulutukseen.” (Opetushallitus 2012, 12)

Tämän perusteella voisi olettaa, että kotoutumiskoulutuksen tavoitteena on vain maahanmuuttajien taloudellinen integraatio, eivätkä esimerkiksi poliittinen, sosiaalinen tai kulttuurinen integraatio tuo siihen lisäarvoa. Samansuuntaiseen johtopäätökseen voi päästä

myös tarkastelemalla opetussuunnitelmassa (Opetushallitus 2012, 14) esiteltyjen opintopolkujen tavoitteita. Kuten aiemmin todettua, ohjataan maahanmuuttajat siis lähtötason arvioinnin perusteella joko hitaasti, perusvauhtia tai nopeasti etenevien ryhmään. Näistä hitaasti etenevien polku on suunniteltu sellaisille maahanmuuttajille, joiden luku- ja kirjoitustaito on latinalaisin aakkosin puutteellinen, ja joilla on muita oppimista hidastavia ongelmia tai elämäntilanteita. Kuitenkin myös tämän opintopolun tavoitteeksi on kirjattu poikkeuksetta työllistyminen tai vaihtoehtoisesti oman alan täydennyskoulutus, mikä vaikuttaa epärealistiselta tavoitteelta tämän hetkisen työmarkkinatilanteen sekä maahanmuuttajien muutenkin korkeiden työttömyyslukujen valossa.

Taloudellisen integraation tavoitteesta kertoo myös työelämäjakson eli työssä tehtävän harjoittelun liittäminen pakolliseksi kotoutumiskoulutuksen osaksi. Opetussuunnitelman mukaan työelämäjakson tavoitteena on *”edistää opiskelijan työhönsijoittumista sekä lisätä opiskelijan valmiuksia oman koulutus- ja työllistymissuunnitelman laadintaan”* (Opetushallitus 2012, 34). Työelämäjakso auttaa opetussuunnitelman mukaan opiskelijaa myös tekemään valintoja oman kouluttautumisensa sekä työllistymisensä suhteen. Vaikka opetussuunnitelmaan on joissain kohdin kirjattu, että kotoutumiskoulutuksessa voidaan pyrkiä selvittämään missä määrin opiskelijan aikaisempi koulutus tai työkokemus voidaan rinnastaa suomalaisilla työmarkkinoilla, vaikuttaa siltä, ettei opiskelijan aikaisemmalle osaamiselle aseteta kovin suurta arvoa. Tämän johtopäätöksen puolesta puhuu esimerkiksi se, että koulutuksen järjestäjille annetaan ohje, jonka mukaan *”työelämäjakson suorituspaikkapaikkojen valinnassa painotetaan työllistymisnäkökulmaa”* (Opetushallitus 2012, 22). Työelämäjakson suorituspaikkoja valittaessa ei siis kehoiteta painottamaan niiden sopivuutta maahanmuuttajan aikaisempaan koulutukseen, työkokemukseen tai mielenkiinnon kohteisiin. Tärkeämpänä nähdään sen sijaan se, että maahanmuuttajat työllistyisivät mihin tahansa työhön, eikä kotoutumiseen tuo lisäarvoa se, että maahanmuuttajan työ vastaisi hänen aikaisempaa työkokemusta tai koulutuksen kautta hankittua osaamista.

Myös maahanmuuttajien ohjauksen ja tukemisen tärkeyttä perustellaan opetussuunnitelmassa (Opetushallitus 2012, 20–21) työllistymiseen liittyvillä näkökulmilla. Ohjauksen kerrotaan edistävän opiskelijan ura- sekä elämänsuunnittelutaitojen kehittymistä ja yhteiskunnallista tasa-arvoa, ja sillä *”lisätään opiskelijan hyvinvointia, tuetaan opiskelijan ammatillista kasvua, ennaltaehkäistään opintojen keskeyttämistä, edistetään*

työhön sijoittumista ja tuetaan jatko-opintoihin hakeutumista” (Opetushallitus 2012, 20). Opiskelijalle annetaan ohjauksessa myös oman elämän hallintaan, opiskeluun sekä oppimiseen ja ammatin valintaan liittyvää tukea, joten myös joitakin sosiaaliseen integraatioon ja yleisen hyvinvoinnin edistämiseen liittyviä asioita mainitaan.

Yleisellä tasolla taloudellisuuden tavoittelemisen näkyy opetussuunnitelmassa myös kotoutumisen tehokkuuden, nopeuden ja tavoitteellisuuden tärkeyden korostamisessa. Työelämään ja yhteiskuntaan orientoivan koulutuksen vaikutusta halutaan tehostaa esimerkiksi moniammatillisella yhteistyöllä ja yhteistyöllä työelämän toimijoiden sekä muiden koulutuksenjärjestäjien kanssa ja tavoitteeksi asetetaan maahanmuuttajien mahdollisimman nopea ja tehokas kotoutuminen Suomeen (Opetushallitus 2012, 15). Vaikka opetussuunnitelma asettaa kotoutumiskoulutuksen tavoitteiksi paljon työelämätaitojen oppimiseen liittyviä kokonaisuuksia kuten suomalaisen työkuulttuurin erityispiirteiden, työlainsäädännön sekä työnhaun vaatimusten omaksumista, myös yhteiskuntaan ja kulttuuriin liittyvät kokonaisuudet saavat painoarvoa. Seuraavaksi kerron millä tavalla ja missä määrin kulttuurinen ja poliittinen integraatio sekä muut integraation osa-alueet tulevat esille opetussuunnitelmassa.

4.1.2 Kulttuurinen integraatio ja muut integraation osa-alueet

Taloudellisen integraation korostamisen ohella opetussuunnitelma painottaa myös kulttuurisen integraation tärkeyttä. Tämä näkyy selvästi kieli- ja viestintätaitojen korostamisessa kotoutumiskoulutuksen tärkeimpänä tavoitteena. Opetussuunnitelma määrittelee kieli- ja viestintätaitojen osalta tarkasti niin opetuksen sisällöt, aihealueet kuin arvioinninkin. Opetussuunnitelman (Opetushallitus 2012, 30–31) mukaisesti kotoutumiskoulutuksen kielitaidollinen tavoite on B1.1, joka tarkoittaa toimivaa peruskielitaitoa. Tällä taitotasolla opiskellaan asioita, jotka liittyvät pääosin arkielämään, palveluihin, vapaa-aikaan, yhteiskuntaan ja jossain määrin myös työhön. Taitotasolla B1.1 maahanmuuttaja pystyy ymmärtämään selkeää puhetta, osallistumaan joihinkin keskusteluihin, ymmärtämään pääasiat helpoista teksteistä sekä kirjoittamaan kohtalaisesti.

”Kuullun ymmärtämisen tavoitteena on, että opiskelija pystyy seuraamaan selkeällä yleiskielellä esitettyä puhetta tai selostusta yleisistä asioista. Puheessa opiskelija kykenee osallistumaan aloitteellisesti itselleen tuttuja tai kiinnostavia aiheita käsittelevään keskusteluun ja ilmaisemaan niistä käsityksensä ja mielipiteensä. Luetun ymmärtämisen

tavoitteena on, että opiskelija pystyy ymmärtämään pääasiat ja hakemaan tietoa itseään kiinnostavista tai omaan alaansa liittyvistä teksteistä. Kirjoittamisen tavoitteena on, että opiskelija kykenee kirjoittamaan yhtenäisen, ymmärrettävän asiatekstin ja välittämään siinä tietoa ja ajatuksia konkreettista ja osin abstraktisemmistakin aiheista.” (Opetushallitus 2012, 30.)

Maahanmuuttajien kulttuurisen integraation edistäminen nähdään opetussuunnitelmassa muutenkin tärkeäksi tavoitteeksi, sillä opetussuunnitelma (Opetushallitus 2012, 35, 38) nostaa yhdeksi kotoutumiskoulutuksen aihealueeksi kulttuuri-identiteetin ja monikulttuurisen vuorovaikutuksen kehittämisen. Näihin liittyen opetussuunnitelma asettaa tavoitteeksi, että *”opiskelija oppi havainnoimaan ja tulkitsemaan omaan kulttuuriinsa ja suomalaiseen kulttuuriin liittyviä tapoja, arvoja, normeja ja asenteita”* (Opetushallitus (2012, 38). Tarkoituksena on, että maahanmuuttaja pohtii omaa kulttuuri-identiteettiään suhteessa suomalaiseen kulttuuriin ja *”oppii toimimaan rakentavasti monikulttuurisen yhteisön jäsenenä sekä torjumaan rasismia kaikki etnisiä ryhmiä kohtaan”* (Opetushallitus 2012, 38). Kulttuurierojen tunnistamisella sekä sellaisten vuorovaikutustaitojen oppimisella, että pystyy toimimaan monikulttuurisessa yhteisössä, on tarkoitus auttaa maahanmuuttajaa kulttuurisessa ja sosiaalisessa integroitumisessa suomalaiseen yhteiskuntaan.

Yhteiskuntataitojen osalta opetussuunnitelman tavoitteena on, että *”opiskelija tuntee yhteiskuntamme rakennetta ja toimintaa sekä saa perustiedot voidakseen toimia aktiivisena ja tasa-arvoisena kansalaisena”* (Opetushallitus 2012, 36). Jotta maahanmuuttaja voisi täyttää tasa-arvoisen ja aktiivisen kansalaisen tehtävänsä, tulee hänen oppia tuntemaan suomalaisen yhteiskunnan perusrakenteita, ymmärtää Suomen maantiedettä sekä hahmottaa sitä, mikä on Suomen asema osana Eurooppaa, Pohjoismaita ja koko maailmaa. Yhteiskunnan toimintaan liittyvien perustietojen lisäksi maahanmuuttajan tulisi ymmärtää yhteiskunnan palvelurakennetta kuten sosiaaliturvaan, terveydenhuoltoon sekä koulutukseen liittyviä palveluita. (Opetushallitus 2012, 35–37.) Näiden aihealueiden avulla pyritään helpottamaan *”opiskelijan toimimista suomalaisessa yhteiskunnassa ja kulttuurissa”* (Opetushallitus 2012, 35). Yhteiskunnan rakenteen ja palveluiden tuntemisen sekä maantuntemuksen korostaminen kertoo siitä, että opetussuunnitelman tavoitteena on jossain määrin myös maahanmuuttajien poliittinen, sosiaalinen ja kulttuurinen integroiminen suomalaiseen yhteiskuntaan.

Opetussuunnitelmassa on (Opetushallitus 2012, 11) kotoutumiskoulutuksen yleisluontoiseksi tavoitteeksi kirjattu myös maahanmuuttajan elämänhallintaan liittyvien valmiuksien edistäminen, sillä sen katsotaan auttavan maahanmuuttajia selviytymään jokapäiväisessä elämässään sekä työelämässä. Oman elämän hallinnan valmiuksien nähdään kehittyvän esimerkiksi uraohjauksen ja ammatillisen suunnittelun sekä aikaisemmin hankitun osaamisen tunnistamisella ja sen suhteuttamisella suomalaisen työelämän vaatimuksiin. Lisäksi maahanmuuttajien elämänhallintaa pyritään parantamaan rohkaisemalla heitä asettamaan itselleen henkilökohtaisia tavoitteita oppimisen, jatkokouluttautumisen sekä työllistymisen suhteen. Maahanmuuttajien osallistaminen ja motivoiminen oman oppimisensa suunnitteluun korostuvat opetussuunnitelmassa vahvasti ja heidän oppimaan oppimisen taitoja pyritään kehittämään esimerkiksi arvioinnin ja palautteen antamisen kautta sekä luomalla oppimisympäristöistä ja työtavoista osallistavia. (Opetushallitus 2012, 16–17, 23–24.)

Vaikka opetussuunnitelmassa (Opetushallitus 2012, 10, 20) tuleekin esille joitakin maahanmuuttajien hyvinvoinnin tukemiseen liittyviä tavoitteita kuten syrjäytymisen ehkäisemistä, arjen taitojen oppimista sekä yleisesti edellytysten luomista hyvinvoinnille esimerkiksi ohjauksen kautta, ei hyvinvoinnin lisääminen korostu opetussuunnitelmassa kotoutumiskoulutuksen tavoitteena. Opetussuunnitelmassa ei myöskään tule esille henkisen integraation piiriin luettavia asioita kuten yhteenkuuluvuuden tunteen rakentamista tai solidaarisuutta muita kohtaan. Näihin liittyvät teemat esiintyvät ainoastaan suhteessa monikulttuurisuuspuheeseen, jossa maahanmuuttajien toivotaan integroituvan monikulttuuriseen yhteisöön eikä niinkään suomalaiseen kulttuuriin.

4.1.3 Ristiriitaiset integraation tavoitteet

Taloudellista integraatiota ja työllistymisen tärkeyttä kotoutumiskoulutuksen tavoitteena painotetaan opetussuunnitelmassa (Opetushallitus 2012, 11–12) siis viitaten lakiin julkisesta työvoimapalvelusta (1526/2009, 1§). Tämän lain mukaisesti koulutuksen tulee tähdätä nimenomaan opiskelijoiden työllistymisen edistämiseen. Useissa kohdissa opetussuunnitelma antaa kuitenkin ymmärtää, että myös muunlaiset integraation tavoitteet ovat kotoutumiskoulutuksessa keskeisiä, eivätkä kaikki koulutuksessa käsiteltävät aihealueet pyri ensisijaisesti edistämään maahanmuuttajan työllistymistä.

Opetussuunnitelmassa kerrotaan esimerkiksi valinnaisten opintojen kohdalla, että

opiskelijalle voidaan tarjota valinnaisia opintokokonaisuuksia kunhan ne ”*tukevat hänen persoonallista kasvuaan*” (Opetushallitus 2012, 39). Tässä yhteydessä ei siis vaaditakaan, että näiden opintojen tulisi ensisijaisesti edistää opiskelijan työllistymistä, vaan persoonallisen kasvun kehittyminen nähdään tarpeeksi tärkeänä päämääränä. Samalla kyllä annetaan esimerkkejä erilaisista opinnoista, jotka tukevat juuri työelämään siirtymistä, mutta valinnaisiksi opinnoiksi voivat sopia kuitenkin myös vaikkapa oman äidinkielen opinnot, taide- ja liikuntakurssit sekä ohjatut tutustumiskäynnit eri oppilaitoksiin tai yrityksiin. Valinnaisten opintojen on kuitenkin sovittava opiskelijalle henkilökohtaisesti laadittuun opiskelusuunnitelmaan, jotta niiden tarkoituksenmukaisuus olisi perusteltua (Opetushallitus 2012, 39).

Opetussuunnitelmassa on myös useita muita kohtia, joiden perusteella voisi olettaa, ettei kotoutumiskoulutuksen ainoana tavoitteena ole sittenkään vain työllistyminen. Näitä ovat esimerkiksi sellaiset opintojen aihealueet, joiden voisi ajatella olevan enemmän yleissivistäviä kuin työllistymistä tukevia. Esimerkiksi yhteiskuntataitojen ja kulttuurintuntemuksen kohdalla luetellut tiedot kuten Suomen historian sekä poliittisen järjestelmän ja talousjärjestelmän opiskeleminen, Suomen luontoon, ympäristönsuojeluun ja maailmankansalaisen etiikkaan tutustuminen sekä rasminvastaisen toiminnan omaksuminen (Opetushallitus 2012, 35–38) vaikuttavat enemmän suomalaisen peruskoulun oppimateriaalilta, jonka tarkoituksena on sivistää kansalaisia yhteiskunnan toimijoiksi, eikä pelkästään valmistella heitä työmarkkinoille siirtymiseen.

Välillä opetussuunnitelmaa lukiessa tulee kuitenkin sellainen mielikuva, että sosiaalista, poliittista ja kulttuurista integraatiota tai maahanmuuttajien elämänhallinnan parantumista ei nähdä päämääränä sinänsä, vaan pelkkänä välineenä ja keinona lopullisen tavoitteen, työllistymisen saavuttamiseksi. Näiden muihin integraation osa-alueisiin liittyvien yleissivistävien tai elämänhallintaa edistävien opintokokonaisuuksien kirjaaminen opetussuunnitelmaan antaa samalla ymmärtää, että kotoutumiskoulutuksella olisi myös muunlaisia tavoitteita, kuin pelkästään maahanmuuttajien taloudellinen integroiminen suomalaiseen yhteiskuntaan. Kaiken kaikkiaan nämä toisensa kyseenalaistavat näkemykset saman tekstin sisällä antavat hieman ristiriitaisen kuvan siitä, mikä kotoutumiskoulutuksen tavoite oikeastaan on.

4.2 Integraation painotukset opettajien näkökulmasta

Seuraavassa pyrin käsittelemään kotoutumiskoulutuksen opettajien näkemysten kautta sitä, millaista integraatiota kotoutumiskoulutuksessa painotetaan. Opettajien pohdinta paljastaa sekä yhteiskunnan että suomalaisten ihmisten odotuksia maahanmuuttajien integraatiolle, joista molemmat saavat myös oman osansa opettajien kritiikistä. Samalla selvitän myös, minkälaisen integraation painottaminen olisi opettajien mielestä toivottavaa sekä kotoutumiskoulutuksessa että laajemmin suomalaisessa yhteiskunnassa.

Aluksi käsittelem opettajien näkemyksiä siitä, millaista integraatiota yhteiskunta odottaa maahanmuuttajilta. Oletan, että yhteiskunnan odotukset heijastuvat kotoutumiskoulutukseen ja siihen liitettyihin odotuksiin sekä kertovat millainen maahanmuuttajien integraatio ja lopulta kansalaisuus nähdään toivottavana suomalaisessa yhteiskunnassa. Tämän jälkeen käsittelem opettajien kritiikkiä joidenkin suomalaisten maahanmuuttajiin kohdistamista vaatimuksista, odotuksista ja toiveista ja lopuksi tuon esille opettajien henkilökohtaiset näkemykset maahanmuuttajien integraatioon liittyvissä kysymyksissä.

4.2.1 Yhteiskunta painottaa taloudellista integraatiota

Haastateltujen opettajien mukaan yhteiskunta odottaa maahanmuuttajilta ensisijaisesti taloudellista integraatiota, eli työllistymistä ja sellaista sopeutumista, että he pystyvät toimimaan suomalaisessa yhteiskunnassa itsenäisesti ja elättämään itse itsensä. Opettajien mukaan työ liittyy suomalaiseen elämäntyyliin niin, että se hallitsee ihmisten elämää ja on oleellinen ihmisen identiteetin ja arvostuksen määrittäjä. Esimerkiksi Haastateltava 6:n mielestä arvostetussa ammatissa toimiminen lisää henkilön arvostusta sinänsä ja työttömyys nähdään Suomessa tyypillisesti hyvin huonona ja henkilön arvoa vähentävänä asiana.

”Sitten pikkuhiljaa kun opiskelijat on asuneet Suomessa, he huomaa, että ihmisiä arvostetaan ammatin kautta. Ja sitten oletko työssä vai työtön. Jos on työtön, niin se on hyvin vähän arvostettu henkilö. Että se niinku pikkuhiljaa, se ei meiltä tule, mut se tulee tuolta ympäristöstä.” (Haastateltava 6)

Haastateltujen opettajien mielestä työ on tärkeää maahanmuuttajille myös siksi, että sitä käytetään usein kotoutumisen onnistumisen mittarina. Haastateltava 2:n mukaan maahanmuuttajat voivat työnteon kautta tuntea, että heillä on enemmän oikeus olla

Suomessa ja Haastateltava 8:n mukaan kansalaisuus lunastetaan Suomessa juuri työn kautta.

”Kyl se työ ja työelämään niinkun sijoittuminen on mun mielestä niinku se, missä se kotoutuminen kiteytyy. Että se on se mistä se lunastetaan se suomalaisuus silleen, et jos sä et saa mitään töitä, niin sit sä et oo niinku lunastanu sitä sun kansalaisuutta. Että kyllä se niinku työllä tapahtuu Suomessa.” (Haastateltava 8)

Taloudellisen integraation painotus maahanmuuttajien kotoutumiseen liittyvien odotusten keskiössä tuli siis vahvimmin ilmi vaatimuksena elättää itsensä työnteon kautta. Esimerkiksi Haastateltava 2 kritisoi kuitenkin sellaista ilmiötä, jossa maahanmuuttajia odotetaan nimenomaan johonkin tiettyyn työhön tai paikkaamaan jotain vajetta sellaisella alalla, joka kärsii työvoimapulasta, sillä tällöin maahanmuuttajan aikaisempi osaaminen tai koulutus voi jäädä hyödyntämättä. Opettajien mukaan maahanmuuttajan työksi kelpaakin suomalaisten mielissä yleensä mikä tahansa työ, mutta mieluummin maahanmuuttaja nähdään rakennustyömaalla tai siivoojana kuin lääkärinä. Haastateltava 1 kertoikin tähän liittyen, että maahanmuuttajia ohjataan tai he päätyvät usein niin sanottuihin duunarihommiin, vaikka heillä olisi jotain muuta työkokemusta tai koulutusta.

”On myös jonkin verran sitä käsitystä, että toivotaan, että maahanmuuttajat tekee yhdet työt ja me suomalaiset toiset. Eli tämmöstä niinku eriytynyttä työvoimapolitiikkaa siinä mielessä, että niinku ajatellaan, että meille suomalaisille jäis vaan tietyt tehtävät ja sitten ois tietyt tehtävät, joita vois sitten hoitaa, vähän niinku vähäpätöisemmät ammatit ja työt, mitä voi sit hoitaa niinku... tavallaan semmoset ei vielä niin kieltä taitavat tai ei muuten niin Suomessa integroituneet. Et tulee sit helposti vähän välillä semmonenki kuva, että kun jos joku koulutettu maahanmuuttaja kertoo tavallaan et mitä hän haluaisi tehdä, niin sit helposti lytätään et no joo, et ota nyt vaan se harja käteen ja rupee siivoamaan.” (Haastateltava 1)

Maahanmuuttajien ohjaaminen tietyille aloille johtuu Haastateltava 1:n mukaan osittain siitä, että kotimaassa suoritetun koulutuksen rinnastaminen on Suomessa usein vaikeaa, ja joskus omaa koulutusta tai työkokemusta vastaavaa työtä ei löydy samassa muodossa ollenkaan. Samalla työvoimapula jollakin toisella alalla saattaa johtaa siihen, että maahanmuuttajaa saatetaan viranomaisten puolelta ohjata vaihtamaan alaa, jotta hänen työllistymisensä helpottuisi.

Vaikka moni haastatelluista opettajista korosti maahanmuuttajien työllistymisen tärkeyttä, kritisoi moni heistä kuitenkin sellaista suomalaisten ajattelutapaa, että juuri maahanmuuttajien pitäisi aina ja ehdottomasti olla töissä. Heidän mukaansa ajatellaan yksipuolisesti, että maahanmuuttajan velvollisuutena olisi toimia nettomaksajana yhteiskunnalle, eikä aiheuttaa sille yhtään kuluja. Talousajattelua korostavassa puheessa maahanmuuttajan tulisi käyttää mahdollisimman vähän suomalaisen yhteiskunnan tarjoamia palveluita, ja suomen kieli pitäisi oppia kotoutumiskoulutuksessa nopeasti ja vähin resurssein. Tällöin maahanmuuttajia ei hyväksytä ihmisinä, joilla on myös omia toiveita, tarpeita ja elämäntilanteita, vaan heidän kansalaisuudelleen asetetaan ehdoksi työn tekeminen.

Opettajien mukaan taloudellinen näkökulma korostuu myös yhteiskunnan suhtautumisessa kotoutumiskoulutukseen, sillä koulutuksen kilpailutus on johtanut hyvin niukkoihin resursseihin, jotka eivät mahdollista riittävää kotoutumisen tuen antamista kaikille opiskelijoille. Vaikka monen haastatellun opettajan mielestä annetuilla resursseilla ja asetetuilla aikarajoilla moni opiskelija saa koulutuksen aikana kohtalaisen kielitaidon, ei mahdollisuuksia tukiopeutukseen tai ylimääräiseen ohjaukseen juurikaan ole. Taloudellisen tehokkuuden tavoittelu tuntuu ajavan poliittisten päätösten edelle ja yhteiskunta asettaa opettajien mukaan hyvin tiukat raamit koulutuksen resursseille. Haastateltava 8:n mukaan yhteiskunnan arvot ovat tällä hetkellä hyvin kovat, ja humanimmat asiat jäävät toissijaiseksi. Kysyessäni häneltä yhteiskunnan odotuksista kotoutumiskoulutukselle, hän ilmaisee kielikuvan keinoin tuotumuksensa tilanteeseen:

”No tietenki sillai, että mahdollisimman halvalla mahdollisimman nopeesti broilerit ulos (nauraa). Sehän on ollu tää niinku linja tässä, että ei se kauheen hauskaa oo... Et sitä tehokkuutta...” (Haastateltava 8)

Moni haastatelluista opettajista koki myös, ettei yhteiskunta arvosta kotoutumiskoulutusta erityisen paljon, kun se ei pyri juurruttamaan pysyvämpää koulutusorganisaatiota kotouttamistyöhön. Esimerkiksi Haastateltava 5 kertoi, että oppilaitoksilta kuluu paljon aikaa kurssien myymiseen ja kilpailuttamiseen, mikä vie resursseja pois itse opettamisesta. Haastateltava 1 sanoi myös sellaisten kommenttien kuten ”kuka tahansa voi opettaa maahanmuuttajia” kielivän suomalaisten vähäisestä arvostuksesta opettajien ammattitaitoa kohtaan. Opettajien mukaan kotoutumiskoulutuksen vähäinen arvostus sekä jatkuvuuden

puuttuminen koulutukselta johtavat puutteellisiin resursseihin, joilla ei näin heikon työmarkkinatilanteen aikana pystytä antamaan kaikille opiskelijoille valmiuksia työllistymiseen tai muunlaiseen kotoutumiseen. Erityisesti heikommista lähtökohdista opiskelunsa aloittavat ja opinnoissaan erityistä tukea tarvitsevat jäävät Haastateltava 8:n mukaan huomiotta resurssien niukkuuden vuoksi.

”Mun mielipiteen mukaan ne, joilla ei oo mitään ongelmia, niin pärjää hyvin, mutta ne joilla olis ongelmia ja tarvitsisivat erityistukea, niin heille ei oo sitä tarjolla. Et esimerkiksi kotoutumiskoulutuksesta puuttuu kokonaan semmoset tukiresurssit, että siellä on kuitenkin ihmisiä, joilla on oppimisvaikeuksia esimerkiksi, niin niihin ei oo mitään resursseja.”
(Haastateltava 8)

Haastatellut opettajat kritisoivat kotoutumiskoulutuksessa painotettavan liikaa taloudellisia aspekteja, jolloin erityistukea tarvitsevat jäävät ilman apua, kun tukiopetukseen ei löydy rahaa. Erityisesti Haastateltava 8 ja Haastateltava 5 puhuivat paljon erityistukea tarvitsevien maahanmuuttajien tilanteesta kotoutumiskoulutuksessa. Heidän mukaansa opetussuunnitelman tavoitteiden ja todellisuuden välillä on suuri ristiriita erityisesti luku- ja kirjoitustaidottomien kohdalla, vaikka heille on laadittu kokonaan erillinen opetussuunnitelma. Kotoutumiskoulutukselle asetetut kielenoppimis- ja kotoutumistavoitteet ovat heidän mielestään hyvin epärealistisia hitaampien oppijoiden ryhmien kohdalla, sillä niissä ryhmissä ollaan Haastateltava 8:n sanoin ”kädet savessa”, eli tiukasti elämän perusasioiden äärellä. Myös Haastateltava 5:n mukaan hitaampien oppijoiden ryhmissä keskitytään arkisen selviytymisen taitoihin kaupassa asioimisesta kuumemittarin käyttöön, eikä Suomen hallintojärjestelmän selvittämisessä olisi mitään järkeä. Haastateltava 8:n mukaan heikommista lähtökohdista tulevilla kotoutuminen Suomeen onkin huomattavasti pidempi prosessi kuin esimerkiksi korkeasti koulutetuilla. Siitä huolimatta ja juuri siksi, on kotoutumiskoulutus hyvin tärkeää myös luku- ja kirjoitustaidottomille sekä niille maahanmuuttajille, joilla on puutteita peruskoulutuksessa. Haastateltava 8 painottikin, että vaikka hän kritisoikin koulutusta siitä, ettei heikoimpia oppijoita oteta tarpeeksi huomioon, ei koulutus mene silti koskaan hukkaan.

Jos taloudellisia resursseja olisi käytettävissä enemmän, sijoittaisivat lähes kaikki haastatellut opettajat ne kotoutumiskoulutuksessa vietettävän ajan pidentämiseen, sillä monen mielestä kotoutumiskoulutukselle asetettujen aikarajoitusten sisällä kaikki eivät ehdi

kunnolla omaksua kieltä tai muita yhteiskunnassa toimimiseen tarvittavia taitoja. Opettajien mielestä tietoa ei ylipäättäen voi vain kaataa ihmisten päähän, vaan sen omaksuminen vie aikaa. Näin ollen vain osa maahanmuuttajista pääsee koulutuksen aikana opetussuunnitelman vaatimaan kielitaitotavoitteeseen B1.1 ja hitaammilla kielitaito jää heikommaksi.

4.2.2 Suomalaisten odotukset maahanmuuttajien sosiaaliselle, kulttuuriselle ja poliittiselle integraatiolle

Vaikka haastatellut opettajat näkivät taloudellisen integraation olevan yksi merkittävimmistä ja tärkeimmistä integroitumisen muodoista Suomessa, myös esimerkiksi sosiaalinen ja kulttuurinen integraatio haluttiin nostaa esille. Moni opettaja esimerkiksi muistutti, että Suomi on sitoutunut antamaan humanitaarista apua niille, jotka tulevat Suomeen pakolaisina, eikä esimerkiksi kiintiöpakolaisilta todellisuudessa odoteta eikä voidakaan odottaa työllistymistä. Tällaisessa tilanteessa opettajat painottivat erityisesti sosiaalisen, kulttuurisen ja henkisen integraation merkitystä ja näkivät kansalaisuuden toteutumisen mahdolliseksi myös muuten kuin palkkatyön kautta. Suurin osa opettajista oli sitä mieltä, että vapaaehtoistoiminta, harrastukset tai muu toiminta kuten omien lapsien auttaminen Suomeen kotoutumisessa voivat toimia kansalaisuuden toteuttamisen muotoina, eikä maahanmuuttajien kotoutumiselle haluttu muutenkaan asettaa tiukkoja raameja tai aikaan liittyviä vaatimuksia.

”Nythän on ruvettu näkemäänkin, että se kotoutuminen ei oo pelkästään työllistymistä koska siis ihan oikeesti kaikki ei tuu työllistymään, et ihmiset rohkeesti lähtis hakemaan muutaki, siis tyyliin harrastustoimintaa tai vapaaehtoistyötä tai kontakteja siinä kaupunginosassa jossa asutaan ja, tai aktiivista vanhemmuutta, mennä mukaan lasten, seisotaan siellä fudiskentän laidalla tai jotain tämmöstä aktiviteettiä.” (Haastateltava 5)

”Mä näkisin niin, että ketkä sit taas tulee niinku kolmansista maista, niin semmosta kotoutumista, että jos ne isät ja äidit ketkä tänne nyt muuttaa pakolaisstatuksella, niin vaikka he ei ehkä täydellistä työpanosta Suomessa ikinä anna, ei ehdi tai ei oo niinku voimia, mut sit että kotouttaminen ois sujunu niin hyvin, et sit se seuraava sukupolvi niinku ois omaksunu suomalaisen yhteiskunnan semmoset perusasiat. Ja se, että mä oon nyt viime aikoina niinku tajunnu sen, että vaikka joskus niinku ei voi muuttaa hetkessä kaikkia ajatuksia ja asioita, eikä vaikuttaa niinku ihmisten mielipiteisiin, mut se, että kun antaa tietoa, niin sit se voi

vaikuttaa sen perheen sisällä niinku myöhemmin ja lapsiin ja silleen niitten kotiäitienkin kautta.” (Haastateltava 7)

Haastatellut opettajat odottivat maahanmuuttajilta oman parhaansa tekemistä siinä, että he pääsisivät työelämään, mutta tämän osoittautuessa mahdottomaksi he näkivät myös muunlaisen suomalaisen yhteiskuntaan kotoutumisen arvostettavaksi. Opettajat toivoivat maahanmuuttajilta sitä, että he jaksaisivat pysyä avoimina ja sitkeinä pitkässä kotoutumisprosessissa, johon kuuluu työllistymisen lisäksi myös muita arkielämän asioita, kuten harrastukset, sosiaaliset suhteet ja kulttuuriin sopeutuminen.

Haastateltujen opettajien mielestä Suomessa odotetaan taloudellisen integraation lisäksi myös vahvaa kulttuurista integraatiota, mikä näkyy vaatimuksena oppia suomen kieli sekä omaksua tietoa ja ymmärrystä suomalaisesta yhteiskunnasta ja elämäntyylistä. Kulttuurisen integraation vaatimuksen sanottiin korostuvan erityisesti suomen kielen osaamisen kohdalla, sillä maahanmuuttajalta vaaditaan usein täydellistä suomen kielen taitoa, jossa kielioppi, ääntämys ja murre sanat sujuvat kuin Suomessa syntyneeltä. Lisäksi maahanmuuttajan elämäntyylin ja arvomaailman odotetaan muuttuvan suomalaiseksi, eikä esimerkiksi työmarkkinoilla maahanmuuttajan omaan kulttuuriin liittyviä piirteitä nähdä yhtä arvokkaina kuin suomalaisen kulttuurin piirteitä.

Sen sijaan maahanmuuttajien poliittinen integraatio ei juuri tullut esille haastateltujen opettajien puheessa kotoutumiskoulutuksen tai suomalaisen yhteiskunnan kotouttamisen tavoitteena. Vaikka opettajien mielestä kansalaisen oikeuksiin ja velvollisuuksiin kuuluu mielipiteenvapaus, äänioikeus, oikeus vaikuttaa poliittisesti sekä yleinen asioista ja muista ihmisistä välittäminen, ei suomalainen yhteiskunta heidän mielestään painota maahanmuuttajien poliittista integraatiota juurikaan. Esimerkiksi Haastateltava 1:n ja Haastateltava 3:n mielestä kansalaisuus ei Suomessa edellytä oikeastaan mitään muuta kuin asumista, vaikka ihannetilanteessa kaikki toimisivatkin aktiivisina kansalaisina yhteiskunnassa. Opettajien mielestä kansalaisen velvollisuuksiin kuitenkin kuuluu seurata yhteiskunnassa tapahtuvia asioita ja osallistua niihin esimerkiksi äänestämällä sekä ruohonjuuritason osallistumisella omassa yhteisössä ja elinpiirissä. Vaikka poliittinen vaikuttaminen esimerkiksi äänestämisen kautta koettiin kansalaisen oikeudeksi ja jossain määrin myös velvollisuudeksi, ei poliittinen osallistuminen yhteiskunnan toimintaan korostunut erityisen tärkeänä maahanmuuttajien integraation osa-alueena opettajien

puheessa.

4.2.3 Henkinen integraatio ja hyvinvointi opettajien puheessa

Pohtiessaan hyvän kansalaisen määritelmää korostivat haastatellut opettajat taloudellisen integraation lisäksi myös sosiaalista, poliittista ja henkistä integraatiota, joissa korostuivat sellaiset asiat kuin välittäminen, osallistuminen ja solidaarisuus. Sosiaaliseen ja poliittiseen integraatioon liittyen hyvä kansalainen välittää yhteisistä asioista, seuraa yhteiskunnan tapahtumia sekä huolehtii omista asioistaan ja auttaa muita ihmisiä. Auttamisen toisena puolena nähtiin myös avun saaminen ja hyvällä kansalaisella on oikeus ja jossain määrin myös velvollisuus käyttää yhteiskunnan palveluita. Henkisellä integraatiolla opettajat taas tarkoittivat sellaista kansalaisuuteen kuuluvaa vaatimusta, johon kuuluu esimerkiksi yhteenkuuluvuuden tunne ja mahdollisesti kansallistunne sekä identifioituminen siihen ryhmään ja valtioon, jonka kansalainen on. Haastateltava 3 kritisoikin kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelmaa ja joidenkin suomalaisten ihmisten käsitystä kansalaisuudesta liiallisesta tietopohjaisuudesta, ja kertoi ymmärtävänsä sen enemmän yhteenkuuluvuuden tunteena ja sielujen sympatiana tiettyyn ihmisryhmään liittyen.

”Miten musta tuntuu, että monet tavalliset ihmiset ja tietenki sitte myös meidän opsi esimerkiksi näkee kansalaisuuden kuitenkin aika paljon sellasena niinku tietopohjasena, elikkä että hyvään Suomen kansalaisuuteen juuri näillä kriteereillä mitä äsken erittelit jotenki kuuluu hirvittävästi sellasta niinkun poliittisen järjestelmän tuntemista ja hirveen niinkun älyttömästi tällasia niinku yhteiskunnallisia asioita (...) Mut mä itte ehkä ajattelisin kansalaisuuden (...) että sä voit kokea, niinkun, kyllähän sitä monet ihmiset kokee niinku hirveesti sellasta, jos ei nyt kansalaisuutta johonki toiseen maahan, niin ainakin niinkun sellasta sielujen sympatiaa jonkun toisen kansalaisuuden kanssa, eikä se vaadi itseasiassa muuta kun muutaman lomareissun jos niinku niikseen tulee. Ja enkä mä tiedä onko se kielikään ihan välttämätön mun mielestä.” (Haastateltava 3)

Opettajat liittivät henkiseen integraatioon tiiviisti myös hyvinvoinnin käsitteen. Haastateltava 8:n mukaan hyvänä kansalaisena olemiseen ja kansalaisuuteen yleensä liittyä olennaisesti hyvinvointi. Myös Haastateltava 4 määritteli hyvää kansalaista jonkinasteisen hyvinvoinnin kautta ja tarkensi hyvän kansalaisuuden toteutuvan parhaiten yhteisöllisyyden, vastavuoroisen auttamisen sekä yhteiskunnan jäsenten ja ympäristön välillä vallitsevan tasapainon saavuttamisen kautta.

”Mun mielestä hyvä kansalainen on semmonen, joka on niinkun löytäny sen oman ekolokeron. Siis silleen, että se niinku, ne omat odotukset ja tarpeet ja ympäristön odotukset ja tarpeet niin ois jotenki silleen tasapainossa, että tasapaino siinä oman elämän ja yhteisen elämän välillä, niin se ois niinku hyvä kansalainen.” (Haastateltava 4)

Haastatellut opettajat painottivat myös hyväksyvänsä maahanmuuttajat sellaisina kuin he ovat ja toivoivat vain jokaisen yrittävän parhaansa omien lähtökohtiensa mukaan. Kun pyysin heitä määrittelemään huonon kansalaisen piirteitä, moni protestoi sitä sanoen, ettei huonoa kansalaista olekaan. Vaikka huonon kansalaisen määritelmään liitettiin sellaisia asioita kuin yhteiskunnasta syrjäytyminen tai oman ja muiden elintilan rajoittaminen sekä se, ettei välitä muista, kunnioita lakeja tai oman kulttuurinsa perinteitä, eivät opettajat olleet kovin innoissaan huonon kansalaisen määrittelemisestä. Haastateltava 3 sanoikin, että hänen mielestään ihmisillä on aina syynsä toimia niin kuin he toimivat, eikä epäonnistumisia voi laittaa vain yksilön vastuulle. Moni opettajista myös korosti, että ei ole vain yhtä kansalaisen mallia, vaan monenlainen ihminen voi olla hyvä kansalainen.

Moni opettajista myös sanoi, ettei kansalaisuutta tai integroitumista pitäisi ajatella niin absoluuttisena asiana, sillä harvoin kukaan on 100 % integroitunut yhteen yhteiskuntaan tai kulttuuriin. Integroitumiseen on ehkä kehitetty erilaisia mittareita, mutta ne ovat aina tulkintoja eivätkä kerro koko totuutta. Opettajat toivoivatkin, ettei maahanmuuttajien integroitumiseen ja kansalaisuuteen suhtauduttaisi niin mustavalkoisena asiana.

5 MAAHANMUUTTAJIEN KANSALAIKUUS KOTOUTUMISKOULUTUKSESSA

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää millä tavoin suomalainen yhteiskunta pyrkii kotouttamaan maahanmuuttajia, ja millaisia odotuksia heidän kansalaisuudelleen asetetaan. Tutkimuksen kohteena oli aikuisille maahanmuuttajille tarkoitettu kotoutumiskoulutus, jota tarkastelin sekä kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman että kotoutumiskoulutuksen opettajille tehtyjen haastattelujen kautta. Selvitin kotoutumiskoulutuksessa ilmeneviä kansalaisuuskäsityksiä sekä multikulturalismin, assimilaation ja integraation käsitteiden avulla että tarkastelemalla millaisia integraation painotuksia kotoutumiskoulutuksesta löytyy. Kerron seuraavaksi tutkimukseni tulokset lyhyesti molempien tutkimuskysymysteni osalta. Tämän jälkeen pohdin sitä, miksi yhteiskunnan asettamat viralliset kriteerit maahanmuuttajien integraatiolle ja kansalaisuudelle eroavat niin paljon suomalaisen kulttuurin vaatimuksista, ja mistä nämä erot voisivat johtua. Tuon esille näkökulmia siitä, miten erilaiset käsitykset maahanmuuttajien kansalaisuudesta vaikuttavat kotoutumiskoulutukseen ja pohdin taloudellisen integraation painotuksen merkitystä kotoutumiskoulutukselle. Lopuksi päätän tutkimuksen lyhyellä yhteenvedolla.

Tutkimukseni tulokset kertovat, että kotoutumiskoulutus noudattaa hyvin pitkälti multikulturalistisen integraation linjaa sekä koulutuksen suunnitelmatasolla opetussuunnitelmassa että opettajien kertoman perusteella käytännön opetuksessa. Sekä opetussuunnitelman että opettajien ajattelun taustalla toimivat multikulturalismin ideaalit, joiden mukaisesti jokaisella on oikeus säilyttää omaa kulttuuriaan sekä elää rauhassa ilman syrjinnän uhkaa. Samanaikaisesti sekä opetussuunnitelma että kotoutumiskoulutuksen opettajat korostivat, että koulutuksen tavoitteena on maahanmuuttajien integroiminen suomalaiseen yhteiskuntaan, ja maahanmuuttajien omia kulttuureita sallitaan niiltä osin, kuin ne sopivat suomalaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin.

Integraatio esitettiin opetussuunnitelmassa vastavuoroisena prosessina, jossa sekä maahanmuuttaja että vastaanottava yhteiskunta sopeutuvat toisiinsa. Myös opettajat korostivat integraation vastavuoroisuuden tärkeyttä, ja kritisoivat suomalaista yhteiskuntaa ja joitakin suomalaisia siitä, että he eivät tee omaa osuuttaan integraatiosta. Kun integraation vastavuoroisuus ei toteudu, vaaditaan maahanmuuttajilta jossain määrin yhdensuuntaista

sulautumista suomalaiseen kulttuuriin, eli assimilaatiota. Myös opetussuunnitelman asettamien oppimistavoitteiden laajuus sekä koulutuksessa ilmenneet viitteet siitä, ettei koulutus ole välttämättä aina täysin vapaaehtoista, viittaavat piirteisiin, jotka eivät ole täysin multikulturalismin mukaisia. Pääosin assimilaation vaatimus maahanmuuttajien kotoutumisessa näyttäisi aineistoni valossa tulevan kuitenkin kotoutumiskoulutuksen ulkopuolelta, eli suomalaisesta yhteiskunnasta.

Tutkimukseni tuloksena oli myös, että opetussuunnitelman kotoutumiskoulutukselle asettamat integraation tavoitteet olivat ristiriitaisia. Tämä johtuu siitä, että kotoutumiskoulutus on ensisijaisesti työvoimakoulutusta, mutta toisaalta sille on annettu jossain määrin myös rooli toimia maahanmuuttajien elämänhallintaa tukevana ja yleissivistystä edistävänä koulutuksena. Vaikuttaa kuitenkin selvältä, että kotoutumiskoulutuksen pääasiallisena tavoitteena on maahanmuuttajien taloudellinen integraatio, jota edistetään kulttuurisen integraation ja erityisesti kielitaidon opetuksen kautta. Muut integraation osa-alueet kuten sosiaalinen ja poliittinen integraatio sekä elämänhallinnan edistäminen jäävät opetussuunnitelmassa toissijaiseksi taloudelliselle integraatiolle. Sen sijaan opettajat painottivat myös muita integraation muotoja, ja kokivat hyvinvoinnin lisäämisen ohella erityisesti sosiaalisen, kulttuurisen ja henkisen integraation tärkeiksi tavoitteiksi. Opettajien mukaan suomalainen yhteiskunta odottaa maahanmuuttajilta ensisijaisesti taloudellista integraatiota eli työllistymistä, eikä muita integraation osa-alueita koeta kovin tärkeiksi. Suomalaiset taas odottavat opettajien mukaan maahanmuuttajilta hyvin vahvaa kulttuurista integraatiota, joka kääntyy osittain myös assimilaation vaatimukseksi. Poliittinen integraatio mainittiin sekä opetussuunnitelmassa että opettajien puheessa vain muutaman kerran, eikä se tämän aineiston perusteella korostu kotoutumiskoulutuksessa.

Tutkimukseni tulokset kertovat maahanmuuttajille asetettujen vaatimusten muodossa niistä rajoista ja esteistä, joita maahanmuuttajat kohtaavat kotoutuessaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Maahanmuuttajien on osoitettava pätevyytensä ja lunastettava kansalaisuutensa sekä suomalaisen yhteiskunnan että konkreettisemmalla tasolla suomalaisten ihmisten asettamien kriteerien mukaan. Kotoutumiskoulutuksen opettajien mukaan suomalaisten yhteisöön ei ole ulkopuolelta helppoa päästä, vaan maahanmuuttajilta vaaditaan melko vahvaa integroitumista ja jopa assimilaatiota suomalaiseen kulttuuriin. Toisaalta suomalainen yhteiskunta korostaa maahanmuuttajien kotouttamisessa

multikulturalistista integraatiota, mikä tuli ilmi opetussuunnitelman analyysistä. Opetussuunnitelman korostama multikulturalismi ja toisaalta suomalaisen kulttuurin vaatima assimilaatio ovat keskenään hyvin ristiriitaisia tavoitteita, mikä paljastaa syvän eron valtion virallisen linjan ja suomalaisten näkemysten välillä maahanmuuttajien kotouttamiseen liittyvissä kysymyksissä.

Myös Saukkonen (2013, 113–114) on huomionut tämän eron virallisen multikulturalistisen politiikan ja toisaalta assimilaatiota vaativan kulttuurin välillä. Saukkosen mukaan Suomi on lainsäädännön perusteella arvioituna hyvin multikulturalistinen yhteiskunta, jossa vähemmistöjen ja maahanmuuttajaryhmien kulttuurioikeuksia kunnioitetaan esimerkillisesti. Kansallista identiteettiä ja nationalismia tarkasteltaessa Suomi näyttää kuitenkin huomattavasti suvaitsemattomampana kansakuntana, jossa monikulttuurisuus ja multikulturalismi nähdään yhä vain uhkana sille perinteiselle käsitykselle suomalaisuudesta, josta halutaan edelleen pitää kiinni. (emt.) Saukkosen (2013, 143) mukaan suomalainen kansallinen identiteetti nojaakin edelleen vahvasti historialliseen perinteeseen, jossa tietynlaiset ihmiset ovat aitoja suomalaisia, ja muut rajataan sen ulkopuolelle. Vaikka maahanmuuttajat ja vähemmistöt on otettu jossain määrin osaksi kansakuntaa, tiivistyy suomalaisuuden ydin edelleenkin henkilöön, joka on suomenkielinen, luterilaista uskontoa tunnustava ja etnisesti suomalainen, ja noudattaa tietynlaisia historiallisesti rakentuneita tapoja ja arvoja. Tämän lisäksi Suomessa on myös pidetty yllä ajattelutapaa, että Suomi olisi kulttuurisesti varsin homogeeninen. (Saukkonen 2013, 23–25, 102–103, 143.)

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella voisikin päätellä, että monille suomalaisille Suomen valtio, kansa ja kieli näyttävät edelleen yhtenä ja samana asiana, jonka vuoksi maahanmuuttajat pysyvät ulkomaalaisina ja ulkopuolisina vielä pitkään sen jälkeen, kun he ovat lainsäädännön tai kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman vaatimusten mukaisesti kotoutuneet Suomeen ja tulleet kansalaisiksi Suomessa. Jos Suomen kansalaisuus ja kansallisuus eli etninen ja kulttuurinen suomalaisuus ymmärretään samaksi asiaksi, on loogista, että maahanmuuttajien kotouttamisen tavoitteena ja kansalaiseksi tulemisen ehtona on vähintäänkin kulttuurinen assimilaatio.

Maahanmuuttajille asetettu assimilaation vaatimus kertoo osaltaan siitä, että suomalaisilla on hyvin rajoittunut ja kapea-alainen käsitys siitä, mitä suomalaisuus on. Samalla on myös selvää, etteivät kaikki suomalaiset ole hyväksyneet multikulturalismia

maahanmuuttajien kotouttamisen periaatteena. Esimerkiksi maahanmuuttokriittisiksi kutsuttujen tahojen toiveena ja vaatimuksena on, että maahanmuuttajat assimiloituisivat suomalaiseen kulttuuriin. Näistä ehkä huomattavin toimija, Perussuomalaiset, tavoittelee Saukkosen (2013, 142–143, 149) mukaan vuonna 2010 julkaistussa Nuivassa vaalimanifestissa sellaista suunnanmuutosta Suomen kotouttamispolitiikkaan, että sen tavoitteeksi otettaisiin multikulturalistisen politiikan sijaan maahanmuuttajien assimiloiminen suomalaiseen yhteiskuntaan. Perussuomalaisten kasvanut suosio suomalaisessa puoluepolitiikassa kertonee myös laajemmasta ilmiöstä, jossa maahanmuuttajilta vaaditaan yhä enemmän sulautumista suomalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan.

Valtion virallista multikulturalistista linjaa ja assimilaation vaatimusta suomalaisessa yhteiskunnassa voi myös tulkita virallisen multikulturalistisen teorian ja käytännön välillä ilmenevän eron kautta. Saukkosen (2013, 138–142) mukaan suomalaisen multikulturalismin teoria ja käytäntö ovat toisistaan erillisiä, mikä ilmenee niistä vaatimuksista, joita maahanmuuttajille asetetaan. Saukkosen mukaan maahanmuuttajien kotoutumista mitataan heidän henkilökohtaisen kehityksensä kautta, jolloin tarkastelun kohteena on työllistyminen, suomen kielen taito, ystävyysuhteet kantaväestön kanssa sekä se, että ei arkielämässä pärjätäkseen joudu tukeutumaan sosiaaliturvaan. Velvollisuus integroitua koskee käytännössä siten vain maahanmuuttajia eikä kantaväestöä, sillä maahanmuuttajien kotoutumisen epäonnistuessa syyttävä sormi osoittaa maahanmuuttajaa, eikä suinkaan kantaväestön edustajaa, joka ei ole sopeutunut muuttuneeseen yhteiskuntaan. Maahanmuuttajan oman äidinkielen taidon tai kulttuurisen tai etnisen identiteetin kadottamista ei myöskään tulkita epäonnistuneena integraationa, vaan sitä pidetään vain kotoutumisen luonnollisena seurauksena. (emt.) Myös kotoutumiskoulutuksessa maahanmuuttajien kotoutumista mitataan tällaisilla henkilökohtaiseen kehitykseen liittyvillä asioilla, eikä opetussuunnitelma osoita kantaväestölle erityisiä sopeutumisen vaatimuksia. Tällaiset piirteet voikin tulkita osoitukseksi siitä, että kotoutumiskoulutuksen integraation vaatimuksissa on myös assimilaatiivisia piirteitä.

Eroa multikulturalistisen ja assimilaatiivisen integraation välillä voi tarkastella myös sen kautta, kuinka paljon maahanmuuttaja voi tai kuinka paljon hänen kannattaa ylläpitää omaa kulttuuriaan Suomessa. Tulisiko omaa kulttuuria harjoittaa vain kotona ja yksityiselämässä vai myös kadulla, töissä ja harrastuksissa? Sitä, kuinka paljon maahanmuuttajalta vaaditaan

Suomessa assimiloitumista, voi pohtia vaikka vertaamalla Suomen tilannetta johonkin muuhun maahan. Esimerkiksi Ranskassa maahanmuuttajilta odotetaan avoimesti assimiloitumista ranskalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan, eikä julkisen piirissä suvaita uskontoon tai muihin kulttuurillisiin piirteisiin viittaavia asioita (ks. esim. Saukkonen 2013, 67). Vaikka Suomessa linja ei virallisesti ole yhteiskunnan puolelta tällainen ja useat lait puoltavat monikulttuurisuutta, näyttää kulttuurinen erilaisuus kuitenkin haittaavan merkittävästi maahanmuuttajien työnsaantia ja muuta yhteiskuntaan osallistumista. Saukkosen (2013, 221–222) mukaan on kuitenkin selvää, että jokainen yhteiskunta assimiloii jäseniään johonkin tietynlaiseen, jossain määrin yhtenäiseen kulttuuriin. Tämä tapahtuu jo pelkästään sosiaalisen vuorovaikutuksen seurauksena, kun ihmiset pyrkivät käyttäytymään tavoilla, jotka toimivat paremmin uudessa sosiaalisessa ympäristössä. Assimilaatiosta ei kuitenkaan voi Saukkosen mukaan puhua ääneen, sillä se näyttääytyy liberaalien arvojen vastaisena, ja myös Suomessa multikulturalismia on jo pitkään pidetty itsestään selvänä tavoitteena maahanmuuttajien kotouttamispolitiikassa.

Tutkimukseni tulosten perusteella voi yleisesti päätellä, että Suomi odottaa maahanmuuttajilta työllistymistä ja haluaa olla luonteeltaan monikulttuurinen yhteiskunta. Monikulttuurisuuden ihannoiti ilmenee esimerkiksi opetussuunnitelmasta kulttuuri-identiteetin ja monikulttuurisen vuorovaikutuksen yhteyteen liitetystä tavoitteista kotouttaa maahanmuuttajat monikulttuurisen yhteiskunnan jäseniksi, mihin sisältyy oletamus siitä, että Suomi on monikulttuurinen yhteiskunta tai sen tulisi muuttua sellaiseksi. Multikulturalistisen politiikan harjoittamiseen taas liittyy olennaisesti kysymys siitä, missä määrin suomalainen yhteiskunta on valmis madaltamaan työmarkkinoiden ja toisen tai korkean asteen koulutuksen vaatimuksia maahanmuuttajille, jotta he pääsisivät osallistumaan yhteiskunnan toimintaan ilman assimiloitumista suomalaiseen kulttuuriin. Multikulturalistiseen integraatioon liittyvä käsitys integraation vastavuoroisuudesta edellyttää nimittäin myös sitä, että maahanmuuttajat voivat osallistua uudessa yhteiskunnassaan myös taloudellisessa mielessä eli työtä tekemällä. Kymlickan (2012, 23–24) mukaan joissakin yhteiskunnissa, joissa valtio huolehtii kansalaisistaan hyvinvointivaltion turvaamien palveluiden avulla, on huolehdittu enemmän maahanmuuttajien sosiaaliturvasta kuin siitä, että työmarkkinat saataisiin avattua niin, että maahanmuuttajilla olisi paremmat mahdollisuudet työllistyä nopeasti. Tämä on Kymlickan mukaan huono kehityssuunta, sillä kestävä multikulturalismi edellyttää molemminpuolista osallistumista, jossa myös maahanmuuttajat pääsevät työn kautta antamaan oman

panoksensa yhteiskunnalle.

Yhteiskunnan osalta on ylipäättään ristiriitaista toivoa maahanmuuttajien työllistymistä kotoutumiskoulutuksen päätteeksi, jos on tiedossa, ettei koulutuksen kielitaidon tavoite riitä työelämään. Osittain kyse on siis siitä, että kielitaidon tavoite asetetaan liian alhaiseksi, sillä haastattelemieni opettajien mukaan useisiin töihin vaaditaan B2.1:n tai yleisen kielitutkinnon 4. tason mukaista kielitaitoa (ks. liite 2). Toisaalta on kyse siitä, ettei osa maahanmuuttajista pääse kotoutumiskoulutuksessa edes opetussuunnitelman vaatimalle tasolle B1.1, jolloin pääsy työelämään hankaloituu vielä enemmän. Opiskelijoiden kielitaidon kehittymisen hitautta opettajat selittivät koulutuksen lyhyellä kestolla sekä hitaampien oppijoiden tarvitsemien tukitoimien vähäisyydellä, mikä on seurausta resurssien niukkuudesta. Tämän tutkimuksen puitteissa onkin helppo tehdä johtopäätös, että mikäli maahanmuuttajat halutaan opetussuunnitelman tavoitteiden mukaisesti saada kotoutumiskoulutuksen päätteeksi nopeasti työelämään tai jatkokoulutukseen, on kotoutumiskoulutukseen suunnattuja resursseja kasvatettava. Myös esimerkiksi Saukkonen (2013, 92) on nostanut liian vähäiset resurssit yhdeksi suurimmista ongelmista suomalaisessa kotouttamispolitiikassa. Hänen mukaansa maahanmuuttajien kotouttamiseen ei ole ollut käytössä tarpeeksi taloudellisia voimavaroja, jonka vuoksi kaikkia laissa määriteltyjä kielikursseja ei ole voitu toteuttaa kunnolla. Lisäksi maahanmuuttajien kotouttamisessa olisi tarvetta myös muunlaisille tukitoimille, joita ei aina saada järjestettyä.

Taloudellisen integraation vaatimus opetussuunnitelmassa ja muutoinkin kotoutumiskoulutuksessa on integraation vastavuoroisuutta ajatellen perusteltu vaatimus, mutta toisaalta sen edistämiseksi ei ole käytännön tasolla tehty tarpeeksi. Taloudellisen integraation korostaminen kotoutumiskoulutuksen tavoitteena muiden integraation muotojen kustannuksella voi myös johtaa siihen, ettei maahanmuuttajien aiempaa osaamista oteta tarpeeksi huomioon, jolloin he eivät saa aitoa mahdollisuutta tavoitella esimerkiksi oman alansa töitä. Kotoutumiskoulutuksen opettajien haastatteluista kävikin ilmi, että joskus maahanmuuttajia saatetaan ohjata tai he päätyvät muuten vaan aloille, jotka eivät vastaa heidän koulutustaan. Tällöin Suomi menettää paljon sellaista pääomaa, josta voisi olla hyötyä suomalaisilla työmarkkinoilla. Tämä ongelma on huomioitu esimerkiksi Maahanmuuton tulevaisuus 2020 – strategiassa (Sisäministeriö 2013), jossa korostetaan, että myös suomalainen yhteiskunta hyötyy maahanmuuttajien aiemman kokemuksen ja osaamisen hyödyntämisestä suomalaisilla työmarkkinoilla ja yhteiskunnassa laajemmin.

Tässä tutkimuksessa esille nostamani epäkohdat kotoutumiskoulutuksessa ja sen järjestämisessä ovatkin laajalti tiedossa, ja niitä on kirjattu esimerkiksi valtion kotouttamisohjelmaan vuosille 2012–2015 (Työ- ja elinkeinoministeriö 2012) sekä erityisesti Maahanmuuton tulevaisuus 2020 – strategiaan (Sisäministeriö 2013). Kotoutumiskoulutuskin muuttuu, kun käytännön opetuksesta kertyneet kokemukset osoittavat tarpeen erilaisille toimintatavoille ja tavoitteille. Olen Saukkosen (2013) kanssa kuitenkin samaa mieltä siitä, että keskustelua suomalaisen yhteiskunnan odotuksista maahanmuuttajille tulisi käydä periaatteellisemmalla tasolla. Kotoutumiskoulutuksen maahanmuuttajille asettamat integraation vaatimukset ovat keskenään ristiriitaisia, eivätkä lainsäädännön ja valtion virallisten puheiden tasolla korostuva multikulturalismi ja toisaalta suomalaisen yhteiskunnan vaatimus kulttuurisesta assimilaatiosta anna selkeää viestiä siitä, mitä maahanmuuttajien kansalaisuudelta odotetaan. Kotoutumiskoulutukseen osallistuvan maahanmuuttajan voikin olla vaikea ymmärtää, mikä kotoutumiskoulutuksen tarkoitus on, ja millaiseen kansalaisuuteen häntä yritetään kotouttaa. Vaikka en tällä tutkimuksella saanutkaan tyhjentävää vastausta siihen, miksi johdannossa esittelemäni Suomeen muuttaneet ystäväni turhautuivat kotoutumiskoulutuksessa, oletan, että suomalaisen yhteiskunnan monimutkainen rakenne, kulttuurierot yleensä sekä kotoutumiskoulutuksen ja toisaalta suomalaisen yhteiskunnan ristiriitaiset viestit heidän kansalaisuuteensa kohdistuvista odotuksista ovat osaltaan selitys ilmiöön.

Olen tässä tutkimuksessa tutkinut maahanmuuttajien kotoutumiskoulutusta ja heidän kansalaiseksi tulemistaan multikulturalismin, integraation ja assimilaation käsitteiden avulla, ja tulokset paljastavat, etteivät näiden käsitteiden rajat ole maahanmuuttajien kotouttamisen suhteen yksiselitteiset. Kotoutumiskoulutuksessa sekä laajemmin suomalaisessa kotouttamispolitiikassa on integraation ohella myös multikulturalistisia piirteitä, jotka ilmenevät erityisesti lainsäädännössä sekä valtion hallinnon virallisissa dokumenteissa. Assimilatiivisia piirteitä sen sijaan on näkyvillä erityisesti suomalaisessa kulttuurissa ja työelämän vaatimuksissa. Kotoutumiskoulutuksen toteuttaminen työvoimakoulutuksena velvoittaa taloudellisen integraation korostamiseen, mutta toisaalta integraation periaate luo paineita myös yleissivistävien oppisisältöjen käsittelemiseen, mikä asettaa koulutukselle ristiriitaisia vaatimuksia. Tutkimukseni osoittaa, että maahanmuuttajien kotouttamisen ja kansalaiseksi integroimisen suhteen ei ole olemassa selkeää linjaa, joka toteutuisi koko yhteiskunnassa.

LÄHTEET

- Banting, K. & Kymlicka, W. 2006. *Multiculturalism and the Welfare State: recognition and redistribution in contemporary democracies*. Oxford university press.
- Bauman, Z. 1996. *Postmodernin lumo*. Vastapaino, Tampere.
- Delanty, G. 2000. *Citizenship in a global age: society, culture, politics*. Open University Press, Buckingham.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2000. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja, Rovaniemi.
- Habermas, J. 1994. Citizenship and National Identity. Teoksessa B. Van Steenberg (toim.) *Condition of Citizenship*. SAGE, Lontoo, 20–35.
- Harinen, P. 2000. *Valmiiseen tulleet: tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta*. Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.
- Isin, E. F. 1997. *Who is the new citizen? Towards a genealogy*. *Citizenship Studies* 1 (1), 115–132.
- Kaldor, M. & Lyytinen, M. 2006. *Gloaali kansalaisyhteiskunta - vastaus sodan ongelmaan*. Like, Helsinki.
- Koopmans, R. 2005. *Contested Citizenship. Immigration and Cultural Diversity in Europe*. University of Minnesota Press.
- Kuusela, P. 2006. Kansalaisuus, modernisaatio ja globaali aika. Teoksessa Saastamoinen, M. & Kuusela, P. (toim.) *Kansalaisuuden ääriviivoja: hallinta ja muodonmuutokset myöhäismodernilla ajalla*. Yliopistopaino, Helsinki 2006, 26–52.
- Kymlicka, W. 2012. *Multiculturalism: Success, Failure and the Future*. Washington, DC: Migration Policy Institute. <http://www.migrationpolicy.org/pubs/Multiculturalism.pdf>, Viitattu 11.2.2015.
- Marshall, T. H. & Bottomore, T. 1992. *Citizenship and social class*. London: Pluto. Pluto perspectives.

- Martikainen, T., Saari, M., Korkiasaari J. Kansainväliset muuttoliikkeet ja Suomi. Teoksessa Martikainen, T., Saukkonen, P. & Säävälä, M. (toim.): *Muuttajat: kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Gaudeamus, Helsinki 2013, 23–54.
- Saastamoinen, M. & Kuusela, P. 2006. *Kansalaisuuden ääriviivoja: hallinta ja muodonmuutokset myöhäismodernilla ajalla*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Saukkonen, P. 2007. *Politiikka monikulttuurisessa yhteiskunnassa*. WSOY, Helsinki.
- Saukkonen, P. 2013. *Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot*. Gaudeamus, Helsinki.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. (5., uud. laitos. painos) Tammi, Helsinki.

LAINSÄÄDÄNTÖ JA VERKKOLÄHTEET

- Elinkeino-, liikenne-, ja ympäristökeskuksen nettisivut 2015. <https://www.ely-keskus.fi/web/ely/tyovoimakoulutus#.VMtIs6UmZpk>. Viitattu 30.1.2015.
- Kansalaisuuslaki 16.5.2003/359. Oikeusministeriö <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030359>. Viitattu 24.4.2015.
- Kela 2015. Tietoa työttömien tukimuodoista. <http://www.kela.fi/tyollistymista-edistavat-palvelut>. Viitattu 8.4.2015.
- Laki julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain muuttamisesta 1526/2009. Oikeusministeriö <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091526>. Viitattu 12.4.2015
- Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386. Oikeusministeriö <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386>. Viitattu 14.3.2013
- Laki kotoutumisen edistämisestä annetun lain muuttamisesta 919/2012. Oikeusministeriö <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120919>. Viitattu 16.3.2013
- Sisäministeriö 2013. Valtioneuvoston periaatepäätös maahanmuuton tulevaisuus 2020 – strategiasta.

http://www.intermin.fi/download/51686_Maahanmuuton_tulevaisuus_2020_LOW-res_FINNISH.pdf?a9bf7e62e49ad188. Viitattu 3.5.2015

Työ- ja elinkeinoministeriö 2012. Valtion kotouttamisohjelma. Hallituksen painopisteet vuosille 2012–2015.

http://www.kotouttaminen.fi/files/34181/TEMjul_27_2012_web.pdf. Viitattu 3.5.2015

Työ- ja elinkeinotoimisto 2015. Ulkomaalaisen työttömyysturva. http://www.te-palvelut.fi/te/fi/tyonhakijalle/jos_jaat_tyottomaksi/tyottomyysturva/ulkomaalaisen_tyottomyysturva/index.html. Viitattu 8.4.2015.

Työministeriö 2005. Maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen arviointi. Työpoliittinen tutkimus 267.

Väestöliitto 2015. Maahanmuuton perusteet.

http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tilastoja-ja-linkkeja/tilastotietoa/maahanmuuttajat/maahanmuuton-perusteet/. Viitattu 7.4.2015.

Väestörekisterikeskus, Taskutieto 2013 pdf.

<http://www.vrk.fi/default.aspx?search=taskutieto>, Viitattu 7.4.2015.

Yhdenvertaisuuslaki 20.1.2004/21. Oikeusministeriö

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040021>. Viitattu 13.4.2013

AINEISTO

Opetushallitus 2012. *Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2012.*

http://www.oph.fi/download/139342_aikuisten_maahanmuuttajien_kotoutumiskoulutuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2012.pdf.

LIITTEET

Haastattelurunko

Aloituskysymykset:

1. Millaiseksi koet maahanmuuttajien opettamisen?
2. Kuinka kauan olet tehnyt tätä työtä?
3. Kysy tässä kohtaa myös muut perustiedot haastateltavalta.
4. Mikä on mukavinta maahanmuuttajien opettamisessa?
5. Millaisia haasteita opetuksessa on?

Kansalaisuuteen liittyvät kysymykset:

6. Millaisina näet maahanmuuttajaopiskelijoidesi mahdollisuudet integroitua ja kotoutua suomalaiseen yhteiskuntaan?
7. Kuinka motivoituneita uskot maahanmuuttajaopiskelijoidesi olevan kotoutumisprosessiin osallistumisessa?
8. Kysyn seuraavaksi kysymyksiä liittyen kansalaisuuteen. Tässä tutkimuksessa ymmärrän kansalaisuuden enemmänkin yhteisöön ja yhteiskuntaan kuulumisena, eikä niinkään juridisen kansalaisuuden saamisena.
9. Millaisia asioita sinä liittäisit kansalaisuuteen?
10. Millaisia asioita kuuluu kansalaisena olemiseen?
11. Millaisina näet maahanmuuttajaopiskelijoidesi mahdollisuudet tulla näillä keskustelemillamme tavoilla kansalaiseksi Suomessa?
12. Millaisia asioita maahanmuuttajilta odotetaan?
13. Mitä sinä odotat maahanmuuttajilta?
14. Millainen on mielestäsi hyvä kansalainen? Entä huono?
15. Millaisena haluaisit näyttää ja esittää suomalaisen yhteiskunnan maahanmuuttajaopiskelijoillesi?

Lopetuskysymykset:

16. Palataan vielä hetkeksi siihen, kun haastattelun alkupuolella kysyin opetuksen haasteista. Koetko, että teille opettajille asetetaan opetuksen suhteen jonkinlaisia odotuksia joltain ylemmältä taholta?
17. Onko kotoutumiskoulutuksessa esimerkiksi tarpeeksi resursseja käytössä?
18. Mitä mieltä olet uudesta opetussuunnitelmasta?
19. Mitä mieltä olet maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksesta ylipäätään? Palveleeko se tarkoitustaan? Muuttaisitko siinä jotain?
20. Haluaisitko vielä palata johonkin aiheeseen? Jäikö sinulle jotain kysyttävää?

Eurooppalaisen viitekehyksen mukainen kielitaidon tasojen kuvausasteikko sekä yleisten kielitutkintojen taitotasoasteikko (YKI)

Eurooppalaisen viitekehyksen mukainen kielitaidon tasojen kuvausasteikko		Yleisten kielitutkintojen taitotasoasteikko
A1.1 – A1.3	kielitaidon alkeiden hallintatoimiva alkeiskielitaito	Perustaso 1
A2.1 – A2.2	peruskielitaidon alkuvaihe – kehittyvä peruskielitaito	Perustaso 2
B1.1	toimiva peruskielitaito	Keskitaso 3
B1.2	sujuva peruskielitaito	Keskitaso 3
B2.1	itsenäisen kielitaidon perustaso	Keskitaso 4
B2.2	toimiva itsenäinen kielitaito	Keskitaso 4
C1.1	taitavan kielitaidon perustaso	Ylin taso 5
C2.1 – C2.2	äidinkielen kaltainen kielitaito	Ylin taso 6

Taulukko on itse laatimani. Lähteet: Opetushallituksen nettisivut: koulutus ja tutkinnot. http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/kielitutkinnot/yleiset_kielitutkinnot/taitotasokuvaukset, Viitattu 8.11.2014; Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys, WSOY 2003.

Opetussuunnitelman mukainen kielitaitotavoite on B1.1 ja tässä tutkimuksessa haastattelemieni opettajien mielestä työelämään ja ammattikoulutukseen vaaditaan vähintään taitotaso B2.1.

Suomen kansalaisuuden hakemista varten vaaditaan yleisten kielitutkintojen taitotasoasteikon 3 mukaista kielitaitoa.